

*Vatajankosken mekaanikko Päiviö ryhtyi tehdasmaisesti valmistamaan lankaa pitkin*

*kulkevaa valoa*

eli

VOIMAA VATAJANKOSKEN SÄHKÖTEHTAASTA

1920–1940 -luvuilla



Irja Uusikallio  
Pro gradu -tutkielma  
Suomen historia  
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos  
Humanistinen tiedekunta  
Turun yliopisto  
Huhtikuu 2019

*Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta.

IRJA UUSIKALLIO: *Päiviö ryhtyi tehdasmaisesti valmistamaan lankaa pitkin kulkevaa valoa* eli voimaa Vatajankosken sähkötehtaasta 1920–1940-luvuilla.

Pro gradu -tutkielma, 81 sivua, 5 liitesivua.

Suomen historia.

Huhtikuu 2019.

Tutkimukseni kohdistuu Honkajoen Vatajan kylään ja siellä sijaitsevan Vatajankosken Sähkö Oy:n voimalaitoksen rakentamiseen, toimintaan ja sähkön tuotantoon liittyviin asioihin 1920–1940-luvuilla. Tutkin sähkön käyttöön liittyviä ongelmia ja toisaalta sähköä elintason nostajana. Aineisto on pääasiassa Vatajankosken Sähköyhtiö Oy:n arkistosta saatua tietoa, sekä aihetta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Mikrohistoriallisella näkökulmalla saan siten yhden kylän, Vatajan, sähkötoiminnan kautta tietoa Suomen maaseudun sähköistyksestä. Paikallishistoria puolestaan antaa yhden kylän näkökulmasta tietoa yleisestä kehityksestä maaseudulla.

Muistitietotutkimuksella saan myös Vatajankylän asukkaiden muistelemina tietoa kyläläisten sähkön käytöstä kyseisenä aikana. Muistitieto on aina kontekstissa aikaan ja paikkaan, joten kyselyillä saadaan siten tietoa aineistosta, jota ei muualta ole saatavissa. Olen kerännyt tietoa Vatajan kylän tapahtumista ja henkilöistä lähes kolmenkymmen vuoden ajalta, ja lisäksi sain lumipalloejektin lailla lisää henkilöitä muistelemaan kylän sähköistystä. Käsittelem tutkimustani arjen ja yksilön tasolla, jolloin teknistyvää aikaa voidaan kuvata myös yhteisöllisenä ja kulttuurisena muutoksena ja elintason nousuna.

Kankaanpääläiset miehet etsivät sähköntuotantoa varten voimalaitokselle paikkaa. He rakennuttivat voimalaitoksen Honkajoen kunnan rajalle Karvianjoen Haapakoskeen eli Vatajankoskeen vuonna 1927, jolloin sähköntuotanto oli koko Suomessa alkutaipaleella. Useimmilla sähkölaitoksilla oli voimalaitoksen rakentaminen ja tuotannon alkuun pääseminen ongelmallista. Sähköyhtiö joutui toimimaan velkarahoilla, koska voimalaitoksen, padon ja verkoston rakentaminen ei tuottanut mitään.

Maisema elementteineen heijastaa ihmisyyteen historiaa samalla kuin maiseman historiaa, sillä voimalaitoksen rakentaminen muutti maisemakuvaa. Siksi selvitin tutkimuksellani myös elinympäristön muutosta Vatajan kylässä.

Monen voimalaitoksen yhteyteen rakennettiin joen ylittävän padon päälle silta, ja siten tehtiin myös Vatajankosken voimalaitoksen padon kohdalla. Sillan ja tien tekoa varten perustettiin Haapakosken tietomikunta, joka hoiti asian sähköyhtiön kanssa, käyden välillä käräjillä.

Kyläläinen kustansi itse virtaan tarvittavat johdot ja mittarit rakennustensa sisälle. Valaistuksen ja sähköisten talouskoneiden tuoma tarpeellisuus huomattiin sähkön saamisen jälkeen. Lisäksi maaseudulla sähköä käytettiin erilaisten maatalouskoneiden toimintaan, jolloin tajuttiin sähkön tuoma helppous. Sähkö koettiin maaseudulla myös turvallisempaan kuin aiemmat öljylamput tai päreet. Valon saaminen koteihin oli ensiarvoinen asia, ja siitä osattiin myös iloita. Sähkön hinta tuntui aluksi suurelta ja sähköä säästettiin. Myös sähkön hinnoitus vaihteli. Kun sähkön hinta tasaantui ja ihmiset huomasivat sähkönkäytön mukavuuden, sähkön käyttö lisääntyi.

Asiasanat: Vatajankoski, Karvianjoki, Vatajan kylä, vesivoima, sähkö, silta.

## Sisällys

1 Aluksi – Vatajankoski ja tutkimuskysymys .....	1
2 Karvianjoki – Haapakoski – Vatajankoski.....	4
2.1 Haapakoskesta Vatajankoski.....	4
2.2 Vatajankoski ja Vatajan kylä tutkimuksen kohteena .....	5
2.3 Tutkimuksen tekeminen .....	7
3 Sähköistys tuo uuden aikakauden .....	11
3.1 Sähköistyksen alku Suomessa.....	11
3.2 Sähkön tuotannon alku Honkajoella ja Vatajassa .....	13
3.3 Vatajankosken sähköyhtiön perustaminen .....	17
4 Vatajankosken valjastaminen.....	26
4.1 Voimalaitoksen rakentaminen.....	26
4.2 Padon rakentaminen .....	31
4.3 Sähköverkoston rakentaminen .....	36
4.4 Silta sähkötehtaan padon yli .....	40
5 Sähkötehtaasta voimaa .....	47
5.1 Sähköä koteihin ja kylälle .....	47
5.2 Sähkön käyttö maataloudessa ja muut suunnitelmat.....	57
5.3 Sähkön säästäminen .....	62
5.4 Sähkön hinnoittelu .....	64
6 Lopuksi – Vatajan kylä ja sähkötehdas .....	70
Lähteet.....	74

Kansikuva Kotiarkistosta. Kuva otettu 1950-luvulla.

## Liitteet

Kuva 1. Vatajankosken Sähköyhtiö Oy. III Kantoluettelo loka- ja marraskuulta 1935.

Kartta 1. Vatajankosken sijainti kartalla.

Kartta 2. Vatajan kylän kohdalta noin vuonna 1928.

Kartta 3. Vatajankosken sijainti Kavokosken voimalaitoksen suunnitelmassa.

Kartta 4. Karvianjoen vesistöalue.

## 1 Aluksi – Vatajankoski ja tutkimuskysymys

*”Pajukokki, Pajukokki, väännä valo!”*

Oheinen virke on pienen tytön huudahdus, kun sähkövalot jälleen kerran sammuiivat hänen kodistaan 1940-luvulla.

Eino oli Rauhan ikäinen, alta kouluian. Yhdessä he pöydän päässä kynttilänvalossa katselivat talvella pimeään iltaan, kun taas kerran oli mennyt "hyyteitä" sähkötehtaan turbiiniin. Yhdessä he huusivat: "Pajukokki, Pajukokki väännä valo".<sup>1</sup>

Vatajan kyläläiset olivat sähkövalojen sammuttua tottuneet, että Pajukoski sähkölaitoksen ympärivuorokautisena hoitajana saisi taas jonkin ajan kuluttua sähkövalot palamaan. Myös kesällä ukonilmalla sähköt katkeilivat, joten Pajukoskea tarvittiin.<sup>2</sup> Vielä 1940-luvulla ei ollut ollenkaan harvinaista, että vesivoimalaitoksen tuottama sähkövirta oli heikkoa ja valot katkeilivat. Sähkölaitoksen tuottaman virran jaossa käytettävät langat olivat sodan aikaan ja vielä sen jälkeen enimmäkseen galvanoitua rautaa, mikä siirsi sähköä huonosti ja aiheutti myös katkoksia.<sup>3</sup>

Sähkö on luonnonilmiö, jota ei voida nähdä, mutta voidaan havaita esimerkiksi hankauksesta purkautuvina kipinäinä. Se on myös energiaa, jota voidaan siirtää pitkiä matkoja. Sähkön kehittämisen alkuvaiheessa otettiin vesi liike-energian lähteeksi, ja koskien mekaaninen putousvoima valjastettiin energian lähteeksi. Suomessa tuotettiin sähköä ennen 1950-lukua vesivoimalla lähes 90 prosenttisesti. Vesivoiman voimakas vaihtelu vuodenaikojen mukaan vaikeutti sähkön tuotantoa.<sup>4</sup>

Nykyinen Vatajan kylä tai lyhyesti nimettynä Vataja, on yksi Honkajoen kylä Pohjois-Satakunnassa Kankaanpään ja Honkajoen kuntien rajalla Karvianjoen molemmin puolin.<sup>5</sup> Vatajankoski kohisee kylää halkovassa Karvianjoessa joen suurimpana virtapaikkana. Kosken nimenä oli aiemmin Haapakoski, koska sen omisti Isohaapakosken tila. Myöhemmin kosken nimeksi yleistyi Vatajankoski. Sähköntuotantoon liittyvät asiakirjat sekä myllyyn, siltaan ja tiehen liittyvät asiat ovat sen vuoksi 1900-luvun alkupuolella Haapakosken nimellä. Vatajankoskeen vuonna 1927 rakennettu voimalaitos eli sähkötehdas, kuten sitä paikalliset nimittivät, oli monella tavalla läsnä kyläläisten jokapäiväisessä elämässä. Käytän kirjoituksessani kylän nimenä Vatajaa yhtenäisyyden vuoksi, vaikka se on vasta nykyisen käytännön mukainen.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Kotiarkisto, N25; N32. Pajukoski oli silloin sähkötehtaan hoitajana.

<sup>2</sup> Ks. esim. *Satakunnan Kansa* 31.3.1928.

<sup>3</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedtin haastattelu 31.10.2017.

<sup>4</sup> Simola 1982, 8–9; Haavisto 1982, 37–38; Voipio 1982, 58–59.

<sup>5</sup> Vuoteen 1951 Hongonjoki. Katso karttaliite 2., josta näkee Vatajankylän talot noin vuonna 1928.

<sup>6</sup> Ks. myös esim. Autti 2013, 61–62; Ukkonen 2000, 35–39. Isohaapakosken tilan tultua jaetuksi 1920-luvulla koko kosken ympäröivää seutua kutsuttiin vähitellen Vatajankoskeksi aiemman Haapakosken sijaan. Nimen vaihtumista lisäsi myös Karvianjokeen, tosin Haapakosken ja Vatajan talojen omistamille maille rakennettu edellä mainittu sähkövoimalaitos. Vatajankosken Sähköyhtiön Raimo Liljan tekemän

Tutkimustyöni keskittyy Honkajoen Vatajan kylään Karvianjoen Vatajankoskeen rakennettuun ensimmäisen voimalaitokseen ja sen tuottamaan sähköön. Monen voimalaitoksen yhteyteen rakennettiin padon kohdalla joen yli silta, kuten myös Vatajankoskeen. Vatajankosken Sähköyhtiö rakensi lisäksi kahdesti uuden voimalaitoksen. Ensin rakennettiin voimalaitos Kavokoskeen 1940-luvulla, mutta se jouduttiin purkamaan. Myöhemmin sähköyhtiö rakensi toisen voimalaitoksen Vatajankoskeen 1950-luvun alussa vähän alemmaksi kuin ensimmäisen.

Vatajankosken Sähköyhtiön toimintaan liittyy myös jauhatusmyllyjen historia, sillä myllyjen ostolla varmistettiin kosken omistusoikeus sähköyhtiölle. Sopimuksen mukaan Vatajan kylän joillakin taloilla olisi edelleen jauhatusoikeus Vatajankosken Sähkön omistamassa myllyssä. Sen kunnossapito jauhatusmahdollisuuksineen kuuluu edelleen Vatajankosken sähkölaitoksen toimenkuvaan, vaikka koneet on siirretty vanhaan sähkölaitokseen. Tosin myllyn tarvetta ei enää ole maanviljelyn ja omavaraistalouden vähennyttyä. Tutkimukseni kohdistuu pelkästään ensimmäiseen sähkölaitokseen, sen rakentamiseen, toimintaan, tuotantoon ja patosiltaan, koska lisävoimalaitosten ja myllyn aineiston laajuus asetti rajoituksen tekstin pituuteen.

Tutkimukseni kohde on Vatajan kylän asukas, joka sähköön käyttäjänä kuvaa sähköhistorian kulkua maalaiskylissä ja on siten esimerkkinä sähköön käytön kehityksestä Suomen maaseudulla.<sup>7</sup> Aiempaa varsinaista tutkimusta Vatajan kylässä olevasta voimalaitoksesta kyläläisen näkökulmasta ei ole. Sähkölaitoksen muuhun toimintaan liittyen on tehty muutamia opinnäytetöitä.<sup>8</sup> Vatajankosken Sähköyhtiö on tehnyt toiminnastaan historioikkeitä, mutta ne eivät liity varsinaisesti Vatajan kylään ja sen asukkaisiin. Tässä tutkimuksessani pohdin vesivoiman tuottaman sähköön yhteiskunnallisia ja sosiaalisia vaikutuksia kyläläiseen. Sähköön saanti maaseudulle oli aikoinaan suuri asia. Tutkimuksessani saan myös lisää tietoa Vatajan kylän kehityksestä 1900-luvun alkupuolelta, joten pidän sitä tärkeänä historiallisena tehtävänä. Siirrän siten sähköön saamisen tietoa tuleville polville. Kylän elintason nousussa tutkin sähköön osuutta siihen. Siten kyläläisen hyöty sähkönsaannista laajenee koko Suomen maaseutua käsittäväksi yleiseksi tiedoksi.<sup>9</sup>

---

historiikkiin mukaan paikka olisi tunnettu aina Vatajankoskenä, mutta näin ei kyselyjeni mukaan sitä ole nimitetty. Koski ja osittain myös kylä tunnettiin vielä 1950-luvulla Haapakoskenä. Lilja 1986, 6; Kotiarkisto, esim. N25; N46. ”Tulkoon tässä mainituksi, että ensin mainitun kosken ikivanha ja kaunis nimi [Haapakoski] 1920-luvulla, kun vieraspitäjäläiset rakensivat puheenaolevaan koskeen sähkölaitoksen, vaihdettiin – joskin tosin epävirallisesti – Vatajankoski -nimeen, mikä nimi sittemmin, vallankin paikakunnan nuoremman polven keskuudessa näyttää vakiintuneen.” HJ, Syväoja 1958, 11.

<sup>7</sup> Ks. myös Autti 2013, 14; Vaahtera 2018, 11–15. Vrt. Alapuro 2010, 149–160.

<sup>8</sup> Esim. Jari Niinikoski 2010. Nimi ja yhteystiedot vain tässä. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201002112111>>, luettu 7.4.2019.

<sup>9</sup> Ks. myös Siltala 2018, 55; Satokangas 2004, 21–21 sekä viitteet, 24–26; Pylkkänen 1982, 30–32.

Vatajankosken sähköyhtiön toiminta näyttää arkistotietojen perusteella vaikuttaneen myös moneen muuhun asiaan, jotka vain sivuavat sähkön tuotantoa. Näihin aiheisiin liittyen pohdin: miten, miksi ja mihin kaikkeen sähkölaitoksen rakentaminen ja toiminta vaikuttivat kylässä ja Karvianjoessa? Miten sähkön tuotanto alkoi Vatajankoskella?

Tutkimuskysymykseni on pelkistettynä: Miten sähkön tuotanto kehittyi maaseudulla 1920–1940-luvuilla, ja mihin kaikkeen se vaikutti? Tutkimuskohteena on Vatajankoski ja Vatajan kylä Honkajoella Pohjois-Satakunnassa. Tutkimukseni alkuvuodet ovat 1920-luvulla, koska silloin aloitettiin sähkölaitoksen suunnittelu ja ensimmäisen voimalaitoksen rakentaminen Vatajankoskeen. Loppuvuosina on 1940-luku, jonka lopulla suunniteltiin uusi sähkölaitos Vatajankoskeen, ja voimalaitoksen toiminta vakiintui. Osa muisteluista on 1950-luvun puolelta, koska sähköistys eteni Vatajankoskella silloin koko kylään. Pienen sähkölaitoksen tuotannon käynnistämässä näkyy monen muun suomalaisen maaseudun yhtiön ongelmia kylien sähköistyksen alkua ajoilta 1900-luvun alussa. Aihetta käsittelen yleensä kronologisesti edeten sähkölaitoksen perustamisesta sen tuotaman sähkön käyttöön, mutta myös temaattisesti, sillä aiheet vaihtelevat ja tuovat tutkimukseen sen vuoksi toistoa.<sup>10</sup>

Toisen pääluvun ensimmäisessä alaluvussa kerron Vatajan kylän historiaa taustatietona, jotta lukija saa kuvan pienen kylän synnystä ja kosken vaikutuksesta kylään.<sup>11</sup> Seuraavissa alaluvuissa kerron tutkimuksen tarkoituksen sekä Vatajankosken sähkölaitoksesta tutkimuksen kohteena ja siihen tarvittavasta aineistosta, ja miten sitä käytän. Kolmannessa pääluvussa kerron sähkön tuotannon alun historiaa ja Honkajoen sekä Vatajan kylän sähköistyksen alkua. Viimeisessä alaluvussa kerron Vatajankosken Sähkö Oy:n perustamisesta. Neljäs pääluku käsittelee nimensä mukaisesti sähkölaitoksen rakentamisen historiaa ja siihen liittyviä ongelmia, jotka koskivat sekä maa-alueiden ostoa että taloudellista tilaa. Lisäksi neljännen luvun viimeisessä osassa käsittelen padon yli rakennettua siltaa. Viidennessä luvussa luotaan sähkön saamista Vatajan kylään ja koteihin, sähkön käyttöä maataloudessa sekä sähkön säästämistä ja sen hinnoittelua. Lopuksi kuudennessa luvussa teen yhteenvedon tutkimuksestani sekä sähkön saamisesta koteihin ja sen vaikutuksesta kylän elämän muuttumiseen.

---

<sup>10</sup> Pylkkänen 1982, 30–32. Ks. myös Satokangas 2004, 23, 27.

<sup>11</sup> Vrt. Autti 2013, 49.

## 2 Karvianjoki – Haapakoski – Vatajankoski

### 2.1 Haapakoskesta Vatajankoski

Honkajoen alue on syrjäinen, eikä varsinaisia vesireittejä ole kuin alueen läpi kulkeva Karvianjoki. Seutu oli eränautinta-alueena 1600-luvulle saakka, jolloin suurin osa oli ensin kyröläisten ja sitten ikaalislaisten kantakyläen omistuksessa ja nautinta-alueena, mutta asutuksen alkaessa alue luokiteltiin kruununmaaksi.<sup>12</sup> Kolmesta talosta, Isohaapakoski, Vähähaapakoski ja Vataja, jotka perustettiin 1700-luvun vaihteessa nykyisen Vatajankosken lähelle, kasvoi isohko kylä, jossa oli asukkaita useampi sata 1960-luvulle asti. Maanviljelys oli Vatajan kylän pääasiallinen toimeentulo 1700-luvulta aina 1900-luvun alkupuolelle asti.<sup>13</sup> Vatajan kylän asutus on pysynyt Karvianjoen läheisyydessä, ja vain muutamia taloja on rakennettu kilometriä kauemmaksi joesta. Vataja tarkoittaa vesiperäistä niittyä.<sup>14</sup> Nimi juontaa etymologian perusteella myös kosken alapuolella olevaan suvan-  
topaikkaan, johon Vatajan talo perustettiin.<sup>15</sup>

Karvianjoki on ollut yhdistämässä kyläläisiä, mutta myös erottamassa, koska joen molemmin puolin on tarvittu tietä asutukselle. Länsipuolella kulkee vanhin tiedossa oleva tie, ja viimeistään 1870-luvulla tehtiin tie itäpuolelle.<sup>16</sup> Karvianjoki saa alkunsa Karvian järvestä, johon laskee lisävesiä Kauhajoen pitäjältä asti. Joen yläjuoksulla on vähän järviä ja soita, mutta paljon metsää, joten tulvavesiä tulee jokeen. Alajuoksulla joki haarautuu Pomarkun kohdilla kahteen haraan, jotka molemmat laskevat Pohjanlahteen. Karvianjoessa uitettiin ennen paljon tukkeja, joten uitto kesti koko kevään.<sup>17</sup> Karvianjoella on ollut merkitystä kylälle sekä työllistäjänä että vapaa-ajan vietossa, vaikka kalastuksen kannalta joki ei ole ollut tuottoisa. Tosin perimätieto kertoo joessa olleen lohia vielä 1920-luvulla. Karvianjoessa on useita koskia ja pienempiä nivoja eli saheja, joten vesivoimalla käyviä

<sup>12</sup> Vappula 1982, 5–12. Honkajoen seutu oli harvaan asuttua, koska siellä ei ollut mitään vetovoimaista elämisen mahdollisuutta. Vasta asutuksen lisääntyttyä muualla myös syrjäinen asutusalue kelpasi uudisasutukseen. Honkajoen Vatajan kylään tuli pysyvää asutusta 1690-luvun lopulla, jolloin ensimmäinen tila merkittiin maakirjaan 1695 Haapakoskeksi, muilta nimiltään Tolppa ja Vähä-Haapakoski. Tila sijaitsi aivan nykyisen Honkajoen ja Kankaanpään kunnan rajalla. Iso-Haapakoski merkittiin henkikirjoihin vuonna 1700, ollen noin kilometri rajalta pohjoiseen. Kahden Haapakosken lisäksi tuli vuonna 1731 Vataja Karvianjoen itäpuolelle vastapäätä Vähä-Haapakoskea. Vappula 1982, 34–46, 55–57, 106, 115. SKA: Lapväärtin, Isojoen, Ikaalisten, Kankaanpään ja Honkajoen. Karttaliite 1., josta näkee Vatajan kylän ja Vatajankosken sijainnin.

<sup>13</sup> Carlsson 1871/1974: 42–45; Rosberg et al. 1921, 342.

<sup>14</sup> *Suomi sanakirja*: hakusana Vataja. <<http://suomisanakirja.fi/vataja>> luettu 3.2.2012.

<sup>15</sup> Vrt. Satokangas 2004, 13.

<sup>16</sup> Carlsson 1871/1974, 17; Jokipii 1996, passim; Kotiarkisto, Uusikallio 2014, 18; Ks. myös HJ, Syväoja 1964, 14–15.

<sup>17</sup> VSA, Turun ja Porin läänin maaherran päätös Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön anomukseen saada lupa vesilaitoksen rakentamiseen Hongonjoen pitäjän Antilan kylässä olevaan Karvianjoen Vatajan eli Isohaapakoskeen: Annettu Turussa, lääninkansliassa huhtikuun 29. päivänä 1929. Asiakirjassa selitys.



sahoja on ollut useita koskien partailla. Myös viljan jauhatusta varten monilla taloilla oli yhteisiä myllyjä Karvianjoessa.<sup>18</sup>

Tukkien uitto kuului Karvianjoen elementtiin 1950-luvulle asti, ja se oli keväisin huomattava työllistäjä. Vatajankosken kohdalla jäiden lähtö oli keväisin myös luonnon mahtinäytös, jota tultiin katsomaan yli kylärajojen.<sup>19</sup>

Kyllä s'oli mahtavan näköstä ison veten aikaan, ku vesi virtas ja koski pauhas. Ihimisiä tuli kylän ulkopuolelta vaikka kuinka paljon kattoon ensi jäitten lähtöä ja sitte viä tukinuitto. Siä veten joukos tukit meni mukkelismakkelis ja tuuppiivat toisiaan. Oli kai- keti siä kosken alapuolella olevalla miehellä vaikeeta pitää tukit oikees kohtaa.<sup>20</sup>

Koski on ollut tukinuitolle vaikeasti uitettava, koska koskessa ei ollut mitään väylää sitä varten, ja myös alaosassa on kalliota. Myöskään sähköyhtiö ei rakennuttanut tukinuittoa varten erillistä uomaa padotessaan joen. Sähköyhtiön Vatajankoskeen vuonna 1927 rakennuttaman padon pilarit ovat kestäneet jo 90 vuotta jäiden ja aikanaan myös tukkien painetta. Kivipilareitten saumoja on tosin tarvinnut ajoittain tiivistää, mutta kivet ovat kestäneet kulutusta.<sup>21</sup>

Karvianjokilaakson maisema-alue on arvioitu maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Tällöin kulttuurimaisemassa on keskeisintä historiallinen kerrostuneisuus. Maisema-alueiden säilymisessä on olennaista ymmärtää maisemalliset arvot ja hyväksyä aluerajaukset.<sup>22</sup> Vatajankosken Sähkö Oy. joutuu edelleen ottamaan huomioon kyseisen asian ja myös ELY-keskuksen antamat huomautukset Karvianjoen ympäristöstä.<sup>23</sup>

## 2.2 Vatajankoski ja Vatajan kylä tutkimuksen kohteena

Tutkimuksessani käsittelen Vatajankosken valjastamista ja Vatajan kylän sähköistystä eri asioiden kuvauksilla, jotka ovat riippuvuussuhteessa toisiinsa. Asioiden ymmärtäminen on siten yhdistelmää yksittäisten lähdemateriaalien ja yleisen kehityksen välillä, johon liittyy sähköön lisääntyminen maaseudulla valaistuksen ja erilaisten koneiden kautta. Tutkimusta tehdessäni avautui eri aineistojen tulkinnan avulla uusia näköaloja, mutta mietin myös lähteiden saamisen hankaluutta. Sähköyhtiön konttorin palaminen 1940-luvun lopussa aiheutti arkistossa tuhoja, joten kaikki materiaali ei ole enää tutkittavissa. Myös sähköyhtiön alkuaian aineisto ei ole aivan arkistoasetusten mukaan järjestetty, joten

<sup>18</sup> Vappula 1982, 61–67; Kiviniemi 2010, 181; HJ, Syväoja 1958, 11–12; Kotiarkisto, M22, M34, M352.

<sup>19</sup> HJ, Syväoja 1958, 11–12; HJ, Syväoja 1966, 16–17.

<sup>20</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>21</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedt, puhelintiedonanto 29.8.2018.

<sup>22</sup> Kankaanpään Seutu 20.10.2014.

<sup>23</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedtin haastattelu 31.10.2017. Tällä hetkellä [vuonna 2019] ELY-keskus omistaa siltarakenteet ja voimalaitos patorakenteet. Ks. myös Satakunnan Kansan 31.1.2013, 12.

halutun tiedon saanti hidasti ja vaikeutti tutkimusta.<sup>24</sup> Menneisyyden tutkiminen pelkätään arkistotiedon numeroiden tai päätösten valossa ei välttämättä anna ymmärrystä siitä elämästä, jota on kulloisenakin aikana eletty. Tosin arkistotieto on myös aina kontekstissa aikaan ja paikkaan.<sup>25</sup> Tutkimani arkistotiedot koostuvat Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön ja Honkajoen kunnan arkistosta. Arkistotiedoiksi voin lukea myös digitaalisesta sanoma- ja aikakauslehtiarkistosta sekä paikallishistorioista hakemiani tietoja.

Pystyäkseen hahmottamaan maailmaa maantieteellisesti täytyy ymmärtää, mitä tarkoitetaan termillä paikka ja tila. Erilainen näkemys näistä aiheuttaa ristiriitoja.<sup>26</sup> Tila ei ole staattista ja neutraalia eikä myöskään ajasta riippumatonta, vaan täysin sosiaalista ja myös muodostuu ajassa. Siten tilaa ja paikkaa pitäisi ajatella sosiaalisten suhteiden rakentajana ja ilmaisijana sekä toisiinsa kietoutuneina käsitteinä.<sup>27</sup> Sähköyhtiö otti tavallaan tilan haltuunsa huomioimatta kylän asukkaita, koska heitä ei mainita missään yhtiön historiikeissa ja harvoin myöskään arkistotiedoissa. Tulkitsen graduni tutkimusaineistoa paikkaan, aikaan ja kulloiseenkin tapahtumaan liittyen. Paikkana on nykyiseltä nimeltään Honkajoen Vatajan kylä, jonka sekä maisemalliset että taloudelliset muutokset näkyvät tutkimuksessani. Esimerkiksi kylän läpi virtaava Karvianjoki muutti muotoaan sähkölaitoksen ja padon rakentamisen jälkeen.<sup>28</sup>

Pienessä kylässä oleva koski, Vatajankoski, päätyi sähkölaitoksen nimeen ja on siten tehnyt kylästä tavallaan elävän ja historiaan jäävän nimen. Vaikka sähköyhtiön hallinta ja toimisto ovat naapurikunnan Kankaanpään keskustassa, voimalaitos on edelleen Honkajoen Vatajankoskella. Sähköyhtiön toimisto sijoitettiin näin ollen kuntaan, josta oli tehty aloite sähkön tuotannoksi. Se ilmensi siten vallan pitämistä Kankaanpäässä, koska sen kirkonkylän asukkailla oli suurin tarve saada sähköä.<sup>29</sup> Voimalaitoksen rakentamisen alkua suunnitellessa kirjoitettiin lehdissä vain Kankaanpään sähköistämisen hinnasta: ”-- - paljonko Kankaanpään sähköistämistä warten rakennettava sähkölaitos tulee maksamaan”. ”--- on tarkoitus perustaa niin suuri sähkölaitos, että se voisi tyydyttää koko pitäjän [Kankaanpään] sähkötarpeen.”<sup>30</sup>

Vatajan kylän ja sähkön liittyminen toisiinsa jäi osittain suppeaksi arkistoaineiston perusteella, joten etsin samantyylistä aineistoa muualta kuin Vatajankosken sähkön arkistosta ymmärtääkseni paremmin sähkön tuotannon alkuaikoja. Pohdin myös

<sup>24</sup> Cook 2011, 620; Farge 2013, 68–70; Siltala 2018, 52; VSA, Lilja 1986, 38. Vrt. Autti 2013, 23.

<sup>25</sup> Cook 2011, 621–622; Farge 2013, 68–69, 71–73.

<sup>26</sup> Massey 2008, 69–70, 192–195, 209, 216. Ks. myös Autti 2013, 21.

<sup>27</sup> Massey'n kirjan, *Samanaikainen tila* 2008, toimittaneiden henkilöiden ajatuksia Massey'n kirjoittamasta tekstistä, 7–12; Massey 2008, 148–149, 194–195. Ks. myös Autti 2013, 62, 76.

<sup>28</sup> Vrt. Autti 2013, 87, 89.

<sup>29</sup> Ks. myös Autti 2013, 14; VSA, koko arkisto.

<sup>30</sup> *Satakunnan Kansan* 24.10.1925, 4; *Satakunnan Kansan* 17.10.1925, 3.

paikallishistorioiden avulla voimalaitoksen rakentamisen eri osa-alueiden vaikutusta Vatajan kylään. Monilla tekijöillä on ollut vaikutusta Vatajan kylän kehitykseen, ja yksi niistä on Vatajankosken voimalaitoksen tulo kylään. Tällöin inhimilliset tekijät vaikuttivat yhteisön ihmisten suhteisiin sekä samalla ympäristöön.<sup>31</sup> Nyt Vatajan kylä on hiljentynyt, koska nuoriso on lähtenyt muualle opiskelemaan ja töihin. Näin ollen on tarpeellista kirjoittaa tulevia polvia varten sähkölaitoksesta, joka vaikutti ja osittain vaikuttaa edelleen monella tapaa kylään ja siellä elämiseen. Tutkimukseni on tavallaan myös sivistyshistoriaa, jotta kyläläiset muistaisivat oman ja sukunsa menneisyyttä.<sup>32</sup>

### 2.3 Tutkimuksen tekeminen

Mikrohistoriallinen näkökulma tutkii pienen historiallisen tapahtuman suurta merkitystä, joten tässä tutkimuksessa selvitan pienen paikallisyhteisön eli Vatajan kylän ja siihen vaikuttaneen sähkönsäilytyksen merkitystä. Tällöin historiallinen tapaustutkimus auttaa keskittymään Vatajan kylän sähkönsäilytyksen tuotantoon ja käyttöön, mutta laajennan ne paikallisesta yleiseen koko Suomea koskevaksi.<sup>33</sup> Heuristisella eli kokemuksellisella otteella voin määritellä tutkimustehtäväni ja samalla tulkita lähteinä menneisyyden jäänteitä. Tällöin looginen eteneminen auttaa esittelemään ja selittämään olennaiset tekijät tutkimuksessani, sillä ne perustuvat empiiriseen eli kokemukseräiseen lähdeaineistoon. Henkilöt, joilta olen saanut tietoa, ovat joko itse kokeneet asian tai ovat kuulleet sen jonkun muun kokemana.<sup>34</sup>

Tutkimukseni myötä voin etsiä myös syitä kylän muuttumiseen sekä yleisen kehityksen tekijöitä.<sup>35</sup> Gia Virkkunen selittää mikrohistoriallista lähestymistapaa, jolloin tutkimusstrategia ja sen ajattelutapa ovat lähtökohtana rakenteelliselle muutokselle. Tutkimuksessani se tarkoittaa sähkönsäilytyksen tuloa kylälle. Tutkimukseni kohteena on kylä, johon muutos kohdistuu. Myös ulkoisesti sähkönsäilytyksen tulo vaikutti kylän elintasoja kohottavasti. Ihmisten toimintaa yhdisti myös sillan ja tien teko, vaikka kylän näkökulma erosi sähköyhtiön toiminnasta. Tutkimuksellinen näkökantani yhdistää siten sähköyhtiön tulon kylään voimalaitoksen ja padon muodossa.<sup>36</sup>

Tutkimuksessani kyläläisten muistelemat asiat ovat yhtä tärkeitä kuin arkistossa oleva tieto tutkittavasta aiheesta. Lisäksi muistelmat menneestä ajasta antavat narratiivista aineistoa. Haastattelemiini henkilöt pitävät omia lehteen tai pöytälaatikkoon vuosien aikana kertyneitä muisteluitaan merkittävinä omasta näkökulmastaan. Näin ollen ei voi

<sup>31</sup> Pulma 2010, 94–95; Tervonen 2010, 234–237, 248. Ks. myös Peltonen 2010, 133–135, 140–142.

<sup>32</sup> Sivula 2010/2014, 24–25, 28–31.

<sup>33</sup> Autti 2013, 49; Salminen-Niklander 1996, 118. Ks. myös Satokangas 2004, 25–26, 29–30.

<sup>34</sup> Autio 2012, 20; Tähtinen & Vitie 2015, 4, 113.

<sup>35</sup> Danielsbacka ym. 2018, 12, liittyen koko kappaleeseen.

<sup>36</sup> Virkkunen 2010, 37–38; Kortteinen 2005, 111–112.

päätellä, mikä on oikeaa ja mikä väärää historiaa, koska samoista tapahtumista muodostuu erilaisia kertomuksia ja näkökantoja. Silti tutkijan pitää pystyä huomioimaan aikalaisnäkemykset kustakin ilmiöstä.<sup>37</sup> Tutkimukseeni Vatajankosken valjastamisesta liittyy yhteiskunnallisia näkökulmia, jotka koostuvat Karvianjoen muutoksista ja koskeen rakennetusta voimalaitoksesta sekä kylän elämää helpottavasta sillasta. Kulttuurihistoriallisesti aineistooni kuuluvat myös arvot, joiden avulla pohdin kyläläisiä ja maiseman muu-  
tosta sekä vesivoiman tarvetta.<sup>38</sup> Käyttämäni narratiivinen tutkimusote historiassa muodostuu ajasta, paikasta ja inhimillisestä toiminnasta. Tällöin historia hahmottuu ajallisten, tilallisten ja kulttuuristen vaikutusten ilmaisuista, ja silloin esitystapa on myös sekä ker-  
rontaa että sosiaalista prosessia.<sup>39</sup>

Historiaa tutkivana jäin pohtimaan kylän henkilöiden nimien kirjoittamista. Haluan antaa menneen ajan ihmisille oman äänen, ja kunnioituksesta heitä kohtaan kirjoitan sähkölaitoksen alullepanijoiden sekä talojen ja talossa asuvien henkilöiden nimiä. Vatajan kylän henkilöitä ei huomioitu omana aikanaan, mutta heidän innostuksensa sähkön käyttöön omassa kodissaan on arvostettava asia kuten myös voimalaitoksen aikaansaajien nimet. Eettisesti tutkimusta motivoi pyrkimys nähdä 1900-luvun alun henkilöiden aktiivisuus uuteen tekniikkaan ja sähkön hyödyntämiseen. Samalla jäin pohtimaan kyläläisten mahdollisuutta tehdä sopimuksia sähköyhtiön edustajien kanssa.<sup>40</sup>

Haastateltavan tiedon tavoittaminen sekä ymmärtäminen ovat muistitietotutkimuksessa tärkeitä tavoitteita. Muistitietotutkimuksessa historiallisiin kysymyksiin voidaan saada vastauksia kysymyksistä, jotka käsittelevät menneisyyttä ja tietoa. Myös perinteen ja oikean sekä luotettavan tiedon saaminen ovat perustavanlaatuisia asioita. Tieto perustuu siten kysymiseen ja tiedon vastaanottamiseen. Muistitietoaineisto on hyödyllistä, kun kerätään tietoa, josta ei ole olemassa eikä saatavissa muuta tutkittua tietoa.<sup>41</sup> Muistitiedon käytössä oma näkökulma on aina tietyssä kontekstissa, jolloin muistitietoa välitetään eteenpäin. Tutkimuksessani on kyselyllä saatua henkilön omaa muistitietoa sekä kuultua muistitietoa. Haastateltavat muistelevat asioita kotikylänsä näkökulmasta vielä vuosien ja monien muuttojen jälkeen.<sup>42</sup>

<sup>37</sup> Kalela 2018, 33–35, 42–43, 45; Siltala 2018, 72–73; Malinen & Hytönen 2018, 132; Hannikainen 2018, 229. Vrt. Tepora 2018, 78.

<sup>38</sup> Vrt. Heikkilä 2008, 20. Ks. myös Alapuro 2010, 151–152, 156; Autti 2013, 77.

<sup>39</sup> Tuomaala 2004, 29–30, 32; Peltonen 2010, 137–139.

<sup>40</sup> Koskivirta & Lidman 2017, 15–22; Vainio-Korhonen 2017, 29–33, 35–38, 40–43. Kokko 207, 71–73. Ks. myös Autti 2013, passim.

<sup>41</sup> Fingerroos & Haanpää 2006, 34–35, 39; Ukkonen 2000, 95–96.

<sup>42</sup> Latvala 2005, 13, 228.

Haastatteluja tehdessäni muistitietotutkimus on yksilön muistitietoa, jota hyödynnän yhteiskunnallisesta näkökulmasta historiaa tutkiessani.<sup>43</sup> Kyselyä varten löysin lisää henkilöitä lumipalloejektin lailla, joten mitään määrättyä systeemiä ei ollut tehdessäni kysymyksiä. Huomioin sellaiset henkilöt, jotka ovat asuneet aikoinaan tai asuvat edelleen tai heillä on yhä yhteyksiä Vatajan kylään. Heitä tavoitin yllättävistä tilanteista. Yleinen kysymys liittyi sähkön tuloon kotiin tai kylälle ja elämisen muutos sähkön myötä. Harvat henkilöt muistivat tarkkaan sähkön tulon omaan kotiinsa sekä sen vaikutusta kotioloihin. Olen saanut vajaan kolmenkymmenen vuoden aikana eri henkilöiltä kotiarkistooni yleistä tietoa Vatajan kylästä kyselyillä, kirjeillä, sähköpostilla, puhelimitse ja myös keskusteluilla. Hyödynnän nyt Vatajankosken Sähköyhtiön toimintaan ja sähköön liittyvät tietoni tässä tutkimuksessa. Muistitieto on siten tutkimuksessani lähde, jota pyrin ymmärtämään ja tulkitsemaan Vatajan kyläläisen näkökannalta.<sup>44</sup> Haastattelut sekä kyselyt ja muun saamani materiaalin säilytän kotiarkistossani.

Muistitietotutkimuksessa historiallisiin kysymyksiin voidaan saada vastauksia kysymyksistä, jotka käsittelevät menneisyyttä ja tietoa. Myös perinteen ja oikean sekä luotettavan tiedon saaminen ovat perustavanlaatuisia asioita. Tieto perustuu siten kysymiseen ja tiedon vastaanottamiseen. Haastateltavan tiedon tavoittaminen sekä ymmärtäminen ovat muistitietotutkimuksessa tärkeitä tavoitteita.<sup>45</sup> Käytän haastateltavien koodeina vain N tai M ja syntymävuoden loppuosaa. Esimerkiksi N25 on nainen, joka on syntynyt 1925, ja M35 tarkoittaa miestä, joka on syntynyt 1935. En selitä henkilöiden nimiä tai yhteyksiä Vatajan kylään. Tein myös kyselyn Facebookin Honkajoen sivuille tammi-kuussa 2018, ja pyysin muistitietoa Vatajankosken sähkölaitoksen ja sillan rakentamiseen liittyen sekä sähkön saamisesta koteihin. Tekemäni kysely ei tuottanut yhtään tulosta.

### **Tutkimuskirjallisuus**

Vesivoimatutkimus liittyy läheisesti sähkölaitoksen rakentamiseen, joten käytän myös aineistona sekä vesilakia että vesivoimaan ja sähköön liittyvää kirjallisuutta. Aiempaa tutkimusta Vatajankoskesta ja voimalaitoksen vaikutuksesta Karvianjoen varren asukkaisiin ei ole. Suurien jokien, esimerkiksi Kemijoen, voimalaitoksista ja jokien varsilla asuvista on tehty paljon tutkimuksia.<sup>46</sup> Sähköyhtiöiden historiakirjoja ja historiikkeja lukiessani huomasin, että vesivoimalaitosten rakentamisesta on vain hajanaista tietoa. Voimalaitoksen alkuun vaikuttaneista henkilöistä ja voimantuotosta on selitetty, mutta itse

---

<sup>43</sup> Autti 2013, 46, 49.

<sup>44</sup> Fingerroos 2010, 72–75.

<sup>45</sup> Fingerroos & Haanpää 2006, 34–35, 39; Peltonen 2010, 136–137.

<sup>46</sup> Autti 2013, 47–50.

voimalaitoksen ja padon rakentamisesta on kirjoitettu vain vähän. Myös tutkimuskirjallisuus on perehtynyt yleisesti sähkön toimintaan vaikuttaneisiin henkilöihin.

Outi Auttin kirjoittama väitöskirja *Valtavirta muutoksessa: vesivoima ja paikalliset asukkaat Kemijoella* käsittelee Kemijoen varrella asuvien henkilöiden suhdetta jokeen ja siihen rakennettuihin moniin voimalaitoksiin. Auttin kirjasta sain eniten tietoa kylien muuttumisesta ja vesivoiman rakentamisen vaikutuksesta. Kirjan *Voimaa koskesta. Suomen vesivoiman rakentamisen vaiheita* kertoo vesilain muutoksista, jotka liittyvät myös Vatajankosken Sähkön tuotantoon sekä vesivoiman rakentamisesta erilaisiin paikkoihin. Vaikka Karvianjoki on liian pieni joki, jotta siitä kerrottaisin kirjassa paljoakaan, voin kirjan avulla vertailla vesivoiman rakentamista.

Timo Herrasen väitöskirja *Valtakunnan sähköistyskysymys. Strategiat, siirtojärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940* vuodelta 1996 kertoo sähköistyksen historiaa, joten sen avulla voin vertailla sähköistyksen saamista Vatajan kylälle. Teos kuvaa eniten Imatran voimalaitoksen rakentamista ja suurten voimalinjojen tekemistä 1900-luvun alkupuolella. Sähkön tuotanto vesivoimalla oli Suomessa nopeasti kasvavaa, mutta epätasaisesti jakautunutta. Sähköistys on sekä teknologian että poliittisten tekijöiden yhteisvaikutusta. Myös talous sekä sosiaaliset suhteet vaikuttivat, sillä tuotanto oli yhteydessä koko yhteiskunnan kehitykseen. Valtakunnallinen sähköverkko jakautui Imatran ja teollisuuden siirtojärjestelmäksi, joita monet pienet sähköyhtiöt käyttivät hyväkseen sähköä saadakseen. Vatajankosken Sähkö rakensi oman voimalaitoksen sähkön tuottamiseen, mutta osti silti ajoittain sähköä tuotannon varmistamiseksi.

Muuna kirjallisuutena käytän Honkajoen kunnan historioita, joissa on tietoa Vatajan kylästä ja Karvianjoesta. *Pellervo* ja *Kotiliesi* olivat aikansa tiedottajia, joten niiden artikkeleissa 1920-luvulla oli myös sähkön käyttöön liittyvää tietoa. *Maaseudun Sähköistys* -lehti oli tärkeä tietojen välittäjä. Lähipaikkakunnilla ilmestyneet sanomalehdet kirjoittivat Vatajankosken Sähkön voimalaitoksen valmistumisesta. Satakunnan alueella ilmestyneissä lehdissä oli myös joitakin varsinaisia kirjoituksia sähköyhtiön toiminnasta. Aiempien vuosikymmenien muistoja Vatajan kylästä ja erityisesti voimalaitoksesta saan hyödyntäessäni myös *Honkajoen Joulu* ja *Kankaanpään Joulu* -lehdissä olleita kirjoituksia. Kankaanpään kunnan alueella on kirjoitettu kyläkirjoja, joissa on mainittuna Vatajankosken Sähköön ja myös sähköistykseen liittyviä asioita.

### 3 Sähköistys tuo uuden aikakauden

#### 3.1 Sähköistyksen alku Suomessa

Sähkön historia on monen henkilön ja keksinnön tulosta. Sähkölampun kehitti Thomas Alva Edison vuonna 1877, jonka jälkeen sähköistys eteni nopeasti. Hän kehitti myös sähkömoottorin samoihin aikoihin, jolloin sähkölaitoksen tuntomerkit saivat alkunsa. Jo vuonna 1879 Berliinin teollisuusmessuilla oli esitelty pientä sähköjunaa, joka kuljetti yleisöä. Sähkön tuotanto oli myös Suomessa mahdollista jo 1870-luvun lopulla. Ensimmäiset generaattorit olivat käynnissä Tampereella vuonna 1882.<sup>47</sup>

Vesivoima on kotimaista, uusiutuvaa ja puhdasta energiaa. Vesivoimalaitosten toiminta on tavallaan yksinkertaista, kun virtaava vesi putousenergian kautta muuttuu sähkövoimaksi generaattorissa. Aluksi koneisto käynnistettiin tai pysäytettiin avaamalla tai sulkemalla veden tulo, joten koneenkäyttäjää tarvittiin jatkuvasti. Nykyisin automaatio hoitaa voimalaitoksen etätyönä, eikä koneiden hoitajien enää tarvitse olla paikalla jatkuvasti. Vesivoimaa voidaan jonkin verran varastoida voimalaitosten yläpuolelle syksyisin, jolloin sitä riittää käyttöön talveksi. Tosin sähköä ei edelleenkään kyetä tallentamaan, joten keväällä ”ison veten aikaan”, kuten Vatajassa sanotaan, vesi päästetään virtaamaan tulvaluukut auki. Patoturvallisuuden seuraaminen on tärkeää turvallisuusriskien vuoksi. Käyttökustannukset ovat vesivoimalaitoksissa edullisia, vaikka rakentaminen on kallista. Nykyisin vesivoimalla tuotetaan enää noin viidesosa sähköstä.<sup>48</sup>

Suomen ensimmäinen vesivoimalaitos käynnistyi Tammerkoskessa Tampereella vuonna 1891 ja oli teholtaan 240 kilowattia. Vesivoimalaitosten teho kasvoi ja kaksinkertaistui jo 1930-luvulle tultaessa. Vesivoimalaitosten rakentaminen lisääntyi sodan jälkeen, jolloin jo suurin osa sähköstä tuotettiin vesivoimalla huolimatta Neuvostoliitolle menetetyistä vesivoimaloista, vaikka jokien virtaus ja vesimäärä ovat ennallaan. Voimalaitosten tehot ovat lisääntyneet, koska tekniikka on kehittynyt.<sup>49</sup> Vesivoimalaitos tarvitsee aina toimintaansa erilaisia lupia ja lakeja, joista vesilaki vaikuttaa eniten voimalaitosten toimintaan. Tosin ensimmäinen varsinainen vesilaki valmistui vasta vuonna 1961.<sup>50</sup>

Pohjois-Satakunnassa sähköistys aloitettiin suunnilleen samaan aikaan kuin muilla maaseutualueilla Suomessa eli 1900-luvun alkupuolella. Ensimmäinen maailmansota vaikutti sähköistyksen tarpeeseen, koska se ”vei valon Suomen maaseudulta”, kuten

<sup>47</sup> Simola 1982, 8–12.

<sup>48</sup> Autti 2013, 107; *Länsi-Suomen Voima*, <[www.lansisuomenvoima.fi/vesivoima-miten-se-toimii](http://www.lansisuomenvoima.fi/vesivoima-miten-se-toimii)>. Luettu 28.10.2017; *Voimaa koskesta* 1991, 76–78.

<sup>49</sup> *Voimaa koskesta* 1991, 21; *Kemijoki Oy*, <<https://www.kemijoki.fi/vesivoima/vesivoiman-historiaa.html>>. Luettu 28.10.2017.

<sup>50</sup> *Vesilaki* 19.5.1961/264, <[www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1961/19610264](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1961/19610264)>. Luettu 28.10.2017.

Vatajankosken Sähkön historiikissa Raimo Lilja toteaa.<sup>51</sup> Sähköä tarvittiin siis korvaamaan öljy, jonka saaminen ensimmäisen maailmansodan aikana oli työlästä. Öljyn korvaamiseksi ei ollut muuta keinoa kuin sähköistuksen aloittaminen. Tosin sodan jälkeen saatiin jälleen öljyä, mutta sähkö oli koettu helpommaksi, joten sähköistys jatkui maaseudulla. Kaupungeissa sähköistys oli jo vakiintunut teollisuuden voimana ja myös kotien sekä katujen valona. Jo 1900-luvun alussa sähköä tuotettiin höyryvoimalla tai polttomootorilla paikalliseen tarpeeseen. Porissa Oy W. Rosenlew Ab tuotti sähköä 1890-luvun lopulla ja kaupunki hankki sähkölaitoksen 1900-luvun alussa.<sup>52</sup> Maaseudun kunnista oli sähköistetty vuoteen 1918 mennessä vasta 4 prosenttia, mutta sähköistys lisääntyi nopeasti ja oli kymmenkertaistunut jo viisi vuotta myöhemmin. Vauraimmat kunnat sähköistivät eniten, mutta köyhän Pohjois-Satakunnan kunnat eivät pystyneet siihen.<sup>53</sup> Modernisoituminen alkoi oikeastaan vasta 1960-luvulla, joten maalaisköyhälistön välineistö oli kaukana kaupunkien modernista elämästä koneineen.<sup>54</sup>

Maaseudun sähköistystä ei pidetty aluksi tarpeellisenä. Verkoston saaminen maaseudulle oli työlästä, koska se vaati pääomaa, ja kunnossapito lisäsi kustannuksia. Kunnat eivät tukeneet sähköistystä ennen sotia, eivätkä rahoittaneet sähköyhtiöiden tarvitsemia tukitoimia. Sähköistys eteni silti Suomessa, sillä sotien alkaessa vuonna 1939 puolet maaseudun talouksista oli jo sähköistetty.<sup>55</sup> Vesivoimaa saatiin koskista sekä putouksista, ja tällöin putouskorkeus sekä veden määrä ja vaihtelu vaikuttivat vesivoiman tuotantoon. Tuotantokustannuksiin vaikutti eniten voimalaitoksen perustaminen, mutta ei käyttö, koska tällöin vesivoima oli jo ilmaista. Vesivoiman arvoon vaikuttivat: ”virtaaman tasaisuus, virtaaman säätelymahdollisuus, putouskorkeuden ja virtausnopeuden soveltuvuus käytettävissä oleviin laitteisiin, kantavien rakenteiden perustamismahdollisuudet, mahdolliset korvaukset vahingonkärsijöille.”<sup>56</sup>

Sähköistämisen avulla toivottiin monessa kunnassa saatavan lisää töitä. Olihan silloin mahdollisuus koneellistaa ja lisätä erilaisia työmahdollisuuksia. Matti Pylkkäsen mukaan sähköttömyys oli maaltapaon syytä. Sähköistämisen ajateltiin menevän hukkaan valtiovallan hitauden vuoksi, sillä se ei tukenut sähköistysinvestointia ennen sotia.<sup>57</sup> Pohjois-Satakunnan kunnissa asukkaiden toimeentulo oli vielä 1800-luvun lopulla paljolti riippuvainen talollisilta löytyvistä töistä, mutta vähitellen saatiin pientä teollisuutta eri

<sup>51</sup> VSA, Lilja 1986, 3; Tamminen 2012, 13.

<sup>52</sup> Simola 1982, 16; Jaakkola 1982, 22.

<sup>53</sup> VSA, Lilja 1986, 3.

<sup>54</sup> Siltala 2018, 51.

<sup>55</sup> Pylkkänen 1982, 31–32.

<sup>56</sup> Herranen 1996, 27–28; *Voimaa koskesta* 1991, 40–41.

<sup>57</sup> Pylkkänen 1982, 31, 36.



kylille. Honkajoen kunnan päätäntäelimissä mukana olleet keskustelivat pitäjän asukkaiden toimeentulosta 1900-luvun alussa, ja miettivät: ”Mitä olisi tehtävä köyhän kansan elatuksen avuksi?”. Kuntakokous tuli siihen tulokseen, ettei ”terveille työhön kykeneville anneta enempi, koska heillä on Luojan sääntö, että kätensä työllä otsansa hiessä hankkia elatuksensa”.<sup>58</sup> Tämän vuoksi myös Vatajan kylän miesväki kävi töissä melko kaukana, mutta perhe jäi kotiin tulemaan toimeen, miten parhaiten taisi. Vatajankosken voimalaitoksen rakentamisen aikoihin kylän asukasluku lisääntyi jonkin verran, mutta työllistävää vaikutusta sillä ei ollut rakentamisen jälkeen. Tukinuitto oli yksi kevään työllistäjä maanviljelyksen lisäksi Vatajan kylällä, mutta se oli lyhytaikaista.<sup>59</sup>

### 3.2 Sähkön tuotannon alku Honkajoella ja Vatajassa

Maaseudun sähköistyksen ajateltiin liittyvän eniten puintiin, joka vaati energiaa. Pelkäämään valaistusta varten ei sähköistystä kannattanut laittaa. Tarvittiin innokkaita henkilöitä, jotka saisivat kyläläiset innostumaan sähköistämisestä. Henkilöiden, jotka suosivat vesivoiman käyttöä sähköistämiseen, ajateltiin olevan edistyksellisiä tai vastaavasti sähkön tulon vastustajat olivat vanhanaikaisia viivyttäen kehitystä. Tosin sähkön kallis hinta vaikutti hidastavasti sähköistämiseen.<sup>60</sup>

Osa kylistä tuotti sähköä omintakeisesti, esimerkiksi akut saivat virtaa tuulimyllystä, mikä muokkasi sähkön hankkimisen maaperää. Esimerkiksi Kankaanpäässä ja Honkajoella oli jo ennen Vatajankosken Sähkön perustamista pieniä yksityisiä sähkölaitoksia. Pienet voimalat sahan tai myllyn kyljessä tuottivat sähköä kylkiäisinä. Honkajoella toimi vuonna 1917 jo neljä vesivoimalla käyvää raamisahaa, joiden yhteydessä toimitettiin sähköä lähiympäristöön. Myös Haapakoskeen perustettiin yksiraaminen saha myllyn yhteyteen.<sup>61</sup> Vatajan kylällä asunut muisteli sähkön saamista jo ennen Vatajankosken voimalaitosta, jolloin sähkö tuli Vatajan sahalta:

[Vatajan kylällä] Anttonilla oli sähköt Asukkaalle ja se oli tasavirtaa. Johdot kulki pitkin kasvavia puita ja aidanseipäitä. Se oli paljo ennen kuin Börje tuli taloon [n.1925], mutta on Börje kulkenut sitä tietä muistaa hyvin sen, on ollut puhetta.<sup>62</sup>

Honkajokinen Frans Leivo osti Honkajoen kirkonkylältä Salosen talon vuonna 1906 ja rakennutti Lankoskeen tammen eli padon, jonka avulla kosken pudotusta korotettiin. Sitten saatiin vettä turpiiniin pyörittämään sahaa, myllyä ja sähkögeneraattoria, josta saatiin

<sup>58</sup> Hj 1958, Aittoniemi, 7–8, 13, Kuntakokous 3.7.1892 (HJ 1971), kuntakokouspöytäkirja. Ks. myös Virkkunen 2010, 155,158.

<sup>59</sup> SKA, Honkajoen rippikirjojen perusteella tehty arvio ja haastateltavien muistelujen mukaan; HJ 1999, Leivonniemi, 6–13.

<sup>60</sup> Herranen 1996, 127. Ks. myös Korvala 1991, 163–166; Autti 2013, 24–25, 46.

<sup>61</sup> Kiviniemi 2001, 58–60.

<sup>62</sup> Kotiarkisto, M351. Ks. myös Vaahtera 2018, 14.

sähkövalo kirkonkylään. Generaattorista tuleva sähkö oli tasavirtaa, jota jaettiin 16 johdokilometriä pitkin kuluttajille. Leivo myi sähkölinjat vuonna 1927 Vatajankosken Sähkö Oy:lle, joka tuotti sähköön vaihtovirtana Vatajankosken voimalaitoksella.<sup>63</sup>

Lehdessä uutisoitiin, että Honkajoen kirkonkylän kansakoululle kokoontui marraskuun 29. päivänä 1914 ”joukko paikkakuntalaisia sahanomistajia Huhtalan kehotuksesta yhteisesti päättämään sähkövalon aikaansaamisesta paikkakunnalle”.<sup>64</sup> Juho Huhtala oli aktiivisesti ajanut sähköön saamista Honkajoelle, ja hän oli tehnyt myös omistamansa kosken ja sahan sähkölaitokselle kustannusarvion, jonka asiantuntija oli tarkistanut. Ikaalisten lehti jatkoi:

Kun siis näyttää olevan sopiva tilaisuus ja paloöljyn hintakin korkea, niin sai esitys paikkakuntalaisten puolelta vilkasta kannatusta. Tilaisuudessa laadittiin erityinen wälikirja, jonka mukaan Huhtala sitoutuu laittamaan sähkövalon ja johdot jokaisen osanottajan seinään asti. Sähkön hinnaksi tuli 50 penniä kilowattitunnilta 25 w. ajaksi. --- Koneet ajetaan saada paikoilleen ensitilassa, joten näyttää siltä, että jo jouluksi ainakin osaksi saadaan ihailla nykyajan parhainta valoa Honkajoellakin.<sup>65</sup>

Ikaalisten sanomalehti huomioi sähkölaitoksen saamisen Honkajoelle vielä seuraavan vuoden tammikuun numerossaan ja ihmetteli:

Sähkövalaistuslaitos saatiin kuntoon Loppiaiseksi Honkajoen kirkonkylässä. Milloinkahan täällä meillä saadaan niin paljon aikaan, että edes kauppalan kaduille saadaan sähkövaloa noiden alati epäkunnossa olewien Aladin-lamppujen [öljylamppujen] tilalle.<sup>66</sup>

Honkajoen apteekkari Kauko Malmi muisteli sähkövalon saamista omaperäisellä tyylilään, josta sain ajatuksen tutkimukseni nimeen.

Joitakin yksityisiä ”sähkötehtaita” oli toiminnassa 20-luvun puolivälissä, jolloin Vatajankosken mekaanikko Päiviö ryhtyi tehdasmaisesti valmistamaan lankaa pitkin kulkevaa valoa laajempaan käyttöön. Saman tehtaan valonheittimet valaisevat nykyisin hänen leposijaansa Honkajoen kirkkomaalla.<sup>67</sup>

Karvianjoen Haapakosken yläpuoliset kosket Sikakoski, ja Ristakoski luetaan nykyisin Vatajan kylään, mutta Pitkäkoski Antilan kylään. Noin puoli kilometriä Sikakosken alapuolella olevassa 10 metriä korkeassa Haapakoskessa oli 1900-luvun alussa kolme vesilaitosta. Honkajoen kunta omisti myös vesioikeuden Haapakoskeen, mutta luovutti sen ilmaiseksi Vatajankosken Sähköyhtiölle, kun yhtiön osakemerkinnät oli suoritettu.<sup>68</sup> Seuraavalla sivulla on selitys koskien sijainnista kartalla.

<sup>63</sup> HJ 1999, Leivonniemi, 8.

<sup>64</sup> *Ikaalinen*, sanomalehti 11.12.1914, no 49, 2.

<sup>65</sup> *Ikaalinen*, sanomalehti 11.12.1914, no 49, 2.

<sup>66</sup> *Ikaalinen*, sanomalehti 15.1.1915, no 3, 3.

<sup>67</sup> HJ 1970, Kauko Malmi, 4.

<sup>68</sup> *Uusi Aika* 1.5.1926. Katso karttaa seuraavalla sivulla.



Kartta koskista: <<https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka/>> luettu 10.3.2019. Lisäykset Irja Uusikallio. Kosket piirtänyt Aarno Uusikallio, 8.3.2019. Lisäykset Irja Uusikallio.

Koskien omistusolot vaihtelivat eri aikoina myytyjen osuuksien perusteella. Sikakosken tehtävän voimalaitoksen anomuksen vuoksi tehtiin katselmus, ja siinä selitettiin, ettei Karvianjoessa ollut läpimenevää veneliikennettä, eikä myöskään kalastuksella ollut merkitystä.<sup>69</sup> Joessa oli lohia vielä 1950-luvulla, mutta nähtävästi ei katselmuksen aikaan siinä määrin, että se olisi huomioitu. Kyselyjeni mukaan poikaset kalastelivat joesta paljon, mutta varsinaisesti Kemijoen tuotantoon verrattavaa kalakantaa ei tietenkään ollut.<sup>70</sup>

Isäni, syntynyt 1906, oli parikymppisenä nuorena miehenä töissä voimalaitostyömaalla [1926–27]. Työmaa oli aika suuri pienellä paikkakunnalla ja työmiehiä haalittiin pitkin pitäjää. Isäni ei kertonut varsinaisista rakennustöistä minun muistini mukaan mitään. Silloin kun ankkurit ja patoseinä tehtiin, oli kevät ja lohet nousivat koskea pitkin pyrkien ylävirtaan kutupaikoilleen. Lohet ja muutkaan kalat eivät pystyneet hyppäämään patoseinän yli. Isä kertoi, että ilmassa lenteli metrin mittaisia lohia, joita pojankoltiaiset ja jotkut raavaat miehetkin pyydystivät haaveilla ilmassa. Vatajankoskella syötiin tuoretta lohta muutama viikko. Lohien nousuyritykset ylävirtaan päättyivät pian.<sup>71</sup>

Suunnitelmassa oli, että Vatajan kylässä Karvianjokeen rakennettaisiin Sikakosken sähkölaitos, johon tehtäisiin pato ja ränni. Yläpuolinen saariväylä oli ensin tarkoitus perata tarpeelliseen syvyyteen. Sen jälkeen rakennettaisiin pato joen poikki, ensin vinosti joen

<sup>69</sup> Esimerkiksi Vatajan kylästä oleva Iisakki Holma omisti ja myi kolmasosan Karvianjoen Sikakoskessa olevasta sähkölaitoksesta talollinen Artturi Rannalle 2.1.1922. VSA, Kauppakirja 2.1.1922, allekirjoittajina myyjä Iisakki Holma ja ostajana Artturi Ranta.

<sup>70</sup> Kotiarkisto, M352.

<sup>71</sup> Kotiarkisto, M34.

keskustassa olevaan saarekkeeseen ja sitten suoraan joen poikki. Sikakosken yläpuolella on vielä Ristakoski, joka piti huomioida ja myös sen yläpuolinen Pitkäkös. Pitkäkös-kessa oli myös pieni laillistuttamaton sähkölaitos. Myös keväinen uitto piti huomioida padon rakentamisessa, mutta tässä anomuksessa väitettiin, ettei mitään rakennelmaa tarvita, koska uitto voidaan suorittaa pohjapadon yli. Sähkölaitosta ei suunniteltu jatkuva-käyttöiseksi, joten ajateltiin tehdä vain veden virtaukselle sopiva aukko.<sup>72</sup>

Vatajankosken eli Haapakosken koskiosuuden oli Honkajoen Osuuskauppa ostanut vuonna 1918 E.J. Salmiselta, joka omisti saha-, mylly- ja sähkölaitoksen kyseisessä koskessa. Osuuskauppa jatkoi mainittujen laitosten käyttöä edelleen, ja aikomus oli laajentaa niitä mahdollisuuksien mukaan.<sup>73</sup> Osuuskaupan kaupanhoitaja Hongo huomautti anojille kirjelmässään, että Haapakosken yläpuolella olevaa laitosta ei saisi laillistaa, koska sen käytöstä on haittaa Osuuskaupan omistamalle laitokselle Iso-Haapakoskessa. Katselmuk-sen mukaan voimalaitoksen rakentamisessa ei alapuolella olevassa koskessa oleva voi-malaitos voi kieltää yläpuolisen kosken käyttöä. Tulevan sähkölaitoksen Karvianjoen ran-tojen omistajien kesken oli jo tehty kirjallinen sopimus Sika- ja Ristakosken välisestä suvannosta ja sen pudottamisesta tulvarajojen puitteissa.<sup>74</sup>

Valtaväylän eli joen poikki rakennettava pato lisäsi suunnitellun Haapakosken säh-kölaitoksen kustannuksia merkittävästi. Tällöin sekä kosken ala- että yläpuolella voitiin aiheuttaa tuhoja. Joen poikki rakennettu pato tuli mahdolliseksi vasta 1920-luvulla, kun saatiin joitakin koneellisesti toimivia ohjauslaitteita. Vesivoimalaitoksen kannattavuus perustui enimmäkseen energian kannattavuuteen, jolloin tuotantokustannuksissa vesi-voima selviytyi hyvin, jos talvella oli riittävästi vettä.<sup>75</sup>

Maaseudun sähköyhtiöiden toiminnassa oli Timo Herrasen mukaan keskeisin kysy-mys omistuksesta ja organisaatiosta, mutta myös sähkön hankinnan järjestämisestä. Myös Vatajankosken Sähkön toiminta oli täysin riippumatonta, eikä liittynyt valtakunnalliseen sähkön siirtojärjestelmään. Pohjois-Satakunnan sähköistys oli todennäköisesti isojen säh-köyhtiöiden mukaan liian pientä, jotta siitä olisi edes mainintaa, kun selitetään Varsinais-Suomen, Pohjanmaan ja Hämeen sähköistämistä.<sup>76</sup>

<sup>72</sup> VSA, Toimituskirja Karvianjoen Sikakosken vesilaitoskatselmukselta Honkajoen pitäjän Anttilan ky-lässä lokakuun 9 päivänä 1919; Vrt. Tamminen 2012, 28–29.

<sup>73</sup> *Aamulehti* 3.2.1918; Hj 1967, Hannes Martikainen, 9.

<sup>74</sup> VSA, Toimituskirja Karvianjoen Sikakosken vesilaitoskatselmukselta Honkajoen pitäjän Anttilan ky-lässä lokakuun 9 päivänä 1919.

<sup>75</sup> Herranen 1996, 28; *Voimaa koskesta* 1991, 40–41.

<sup>76</sup> Herranen 1996, 130–132. Karvianjoki on mainittuna 60 isoimman joen luettelossa sijalla 30. Joen vesis-töalue on 3380 km<sup>2</sup>, mutta järviä joen alueella on vain 5,7 %. Keskivirtaama on pienin luettelon joista, ja veden virtaama on laskettu olevan vain 95 m<sup>3</sup>/s. Vatajankosken kohdalla joen virtaus oli vuonna 1919 tulva-aikana 82m<sup>3</sup>/sek., mutta lokakuussa vain 9.0 m<sup>3</sup>/sek. Karvianjoessa uitettiin paljon tukkeja, joten uitto kesti koko kevään; VSA, Turun ja Porin läänin maaherran päätös Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön

### 3.3 Vatajankosken sähköyhtiön perustaminen

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen olojen vakiinnuttua saatiin 1920-luvulla jälleen öljyä, mutta silti etsittiin kotimaista korviketta valon tuottamiseksi. Tosin Matti Pylkkäsen mukaan sähkön käytön mahdollisuudet olivat vähäisiä, koska maaseudulla elettiin taloudellisesti niukkoja aikoja, ja sähköä tarvitsevia laitteita oli vain vähän.<sup>77</sup> Sähköistys alkoi varakkailta seuduilta, mutta myös Satakunnassa alkoi teollinen kehitys vähitellen, ja se tarvitsi työvoimaa. Jotteri työkuuntainen aines lähtisi kaupunkeihin, herättiin myös maaseudulla sähköistämiseen.<sup>78</sup>

Vesivoiman saanti ja uusi tekniikka muodostivat mahdollisuuden perustaa sähköyhtiöitä hoitamaan sähkön tuotantoa tai jakelua.<sup>79</sup> Sähkön hyödyllisyydestä oltiin vakuutuneita myös Pohjois-Satakunnassa, mutta sopivien koskien löytäminen oli hankalaa. Karvianjoessa on koskia, mutta ne ovat melko pieniä, koska jokikaan ei ole iso. Honkajoen naapuripitäjässä Kankaanpäässä oli mietitty jo 1800-luvun lopulla, mistä saisi sähköä vesivoiman avulla, sillä koskia ei ollut kirkonkylän läheisyydessä. Tosin Karvianjoessa oli Veneskoskella Paattikoski Kankaanpään puolella, mutta kaiketi Isohaapakosken koskipaikka Honkajoella oli isompi ja soveliaampi sähkön tuotantoon sahan ja myllyn ohella.<sup>80</sup>

Kankaanpään kirkonkylän asukkaat olivat saaneet sähköä jo vuodesta 1918, kun Kankaanpään meijeri tuotti sähköä höyryllä. Myös Kankaanpään sivukylissä oli sähköä saatu omasta sähkölaitoksesta. Esimerkiksi Kyynärjärvellä maanviljelijä Jaakko Huhtasella oli oma sähkölaitoksensa jo vuodesta 1916. Joihinkin kyliin saatiin verkkovirtaa Porin Voiman sähkölinjasta. Kuparilangan saanti oli alusta alkaen ongelmalla, joten myös rautalankaa jouduttiin käyttämään. Näissä tapauksissa sähkön laatu ei ollut kehuttavaa ja valojen teho melko pieni.<sup>81</sup>

Uranuurtajahenkisiä ihmisiä tarvittiin, jotta sopiva koski saatiin valjastettua sähkön tuotantoon. Heillä oli uskoa sähköistykseen ja sen tuomaan hyvinvointiin. Rahasta oli pulaa, joten tarvittiin tarpeeksi varakkaita osakkaita, jotta voimalaitoksen rakentamista

---

anomukseen saada lupa vesilaitoksen rakentamiseen Hongonjoen pitäjän Antilan kylässä olevaan Karvianjoen Vatajan eli Isohaapakoskeen: Annettu Turussa, lääninkansliassa huhtikuun 29. päivänä 1929. Liittekartta 4. Karvianjoen vesistöalue.

<sup>77</sup> Pylkkänen 1982, 30–31. Vrt. Vaahtera, 2018, passim. Leppäkosken Sähkö Oy perustettiin vuonna 1919 Parkanon ja Ikaalisten alueelle. Yhtiöllä oli samoja vaikeuksia kuin Vatajankosken Sähkö Oy:llä, ja he toimivat samalla tavalla yhtiön perustamisessa ja maa-alueiden ostossa kuin Vatajankosken sähköyhtiö. Leppäkosken sähköyhtiöllä oli myös samoja investointivaikeuksia, sillä varoja oli vähän, eikä tuloja ollut riittävästi.

<sup>78</sup> VSA, Lilja 1986, 5–6; Pylkkänen 1982, 35–36.

<sup>79</sup> Herranen 1996, 30.

<sup>80</sup> Kj, 1972, 18–20, Vähätalo, Kalle; VSA, Lilja 6–7.

<sup>81</sup> Nurminen 2005, 141–142; VSA, Lilja 1986, 6. Ks. myös Vaahtera, 14.

voitiin lähteä suunnittelemaan. Myöhempien vuosien aikana asia huomattiin selvästi, kun sähköyhtiön hallituksen miehet takasivat omilla varoillaan yhtiön toimintaa.<sup>82</sup> Kankaanpääläiset halusivat sähköä omaan kuntaansa teollisuutta varten ja etenkin kirkonkylän asukkaille, joten he innostuivat puuhaamaan voimalaitoksen rakentamista 1920-luvun alkupuolella. Lähellä Honkajoen ja Kankaanpään rajaa oli Karvianjoessa tarpeeksi iso koski sähköntuotantoon eli Haapakoski, joka myöhemmin nimettiin Vatajankoskeksi.<sup>83</sup>

Haapakoskessa oli niin sanottu Isomylly, jonka omistivat Juho Seppälä ja Jalmari Ranta. Heillä oli vuodesta 1888 arentikontrahti Iisakki Vainionpään kanssa. Myllyn osakkaina oli 31 henkilöä, jotka lueteltiin kontraktiasiakirjassa. Heistä suurin osa oli Kankaanpään Alahonkajoelta sekä osa Karvianjoen yläjuoksulla asuvia talollisia, mutta oli joukossa myös nimistä päätellen muutama Vatajan kylästä. Osakkaat kutsuttiin lokakuussa 1925 Isohaapakosken ylisenmyllyn huoneistoon neuvotteluun saman vuoden keväällä palaneen Isonmyllyn uudelleen rakentamisen sekä vastaisen toiminnan vuoksi. Mukana oli noin puolet osakkaista eli vuoromiehistä, joita myös lahkolaisiksi kutsuttiin. Samassa kokouksessa osakkaat sitoutuivat luovuttamaan muodostettavalle sähköyhtiölle kaiken oikeutensa myllyyn ja koskeen. Vastineeksi osakkaat saivat tulevalta sähköyhtiöltä vapaan jauhatusoikeuden uuteen myllyyn ilman mitään kustannuksia, ja jauhatusoikeus oli tarkoitus säilyä tiloilla ainaisesti.<sup>84</sup>

Syksyllä 1925 Kankaanpään nuorisoseuran taloon kutsuttiin ”asianharrastajien” kokous, jossa valittiin toimikunta viemään sähköistämistä eteenpäin. Väliaikaiseen toimikuntaan valittiin kankaanpääläisiä liikemiehiä sekä isoja tilallisia. Osakkaiden saamiseksi yhtiöön käynnistettiin osakkeenomistajain hankinta sekä Kankaanpäässä että Honkajoella. Perustajaosakkaita oli 15 ja lisäksi Kankaanpään ja Honkajoen kunta merkitsivät osakkeita. Merkinnät eivät vielä riittäneet, joten kerääjien huoleksi jäi koota lisää osakkaita. Perustettavan yhtiön nimeksi tuli Vatajankosken Sähkö Oy, ja perustava kokous pidettiin 28.12.1925. Sähkölaitostoiminta oli luvanvaraista, jota aiemmin oli hoitanut maaherra, mutta se siirrettiin kauppa- ja teollisuusministeriölle. Ministeriö vahvisti Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön perustamisen ja yhtiöjärjestyksen säännöt. Yhtiön kotipaikaksi määriteltiin Kankaanpään pitjä Turun ja Porin läänissä.<sup>85</sup> Tosin Satakunnan Kansa kirjoitti vasta toukokuulla 1929, että maaherra on oikeuttanut Vatajankosken

<sup>82</sup> VSA, Lilja 1986, 24.

<sup>83</sup> VSA, Lilja 1986, 5–6. Ks. myös Autti 2013, 15.

<sup>84</sup> KJ, 1972, 18–20, Vähätalo, Kalle; *Satakunnan Kansa* 31.3.1928,7.

<sup>85</sup> VSA, I: 1, Fb Tarkastusilm. 1953–55; VSA, yhtiö- ja hallituksen pöytäkirjat 1945, Ca:5; VSA, eri vuosien hallituksen kokoukset, joissa mainintaa osakkeiden siirroista; *Aamulehti* 30.12.1925, 4.

Sähkö-Osakeyhtiön rakentamaan vesivoimalaitoksen Hongonjoen pitäjän Antilan kylässä olevaan Vatajan eli Isohaapakoskeen Karvianjoessa.<sup>86</sup>

Oman sähkölaitoksen saamista ohjasi väliaikainen toimikunta, puheenjohtajanaan pankinjohtaja Julius Ryttilä. Haapakosken voimalan osasopimus tosin tehtiin heti lähtökohdalla, että sähköyhtiö tuottaa sähkövoiman koskesta. Haapakosken oikeudet saatiin ostamalla Vatajan kylässä Karvianjoen molemmin puolin olleet kaksi myllyä, Isohaapakosken mylly ja Sammin mylly.<sup>87</sup>

Jo ennen perustavan kokouksen pitoa oli perustettavan yhtiön lukuun ostettu Honkajoen kunnan Antilan kylässä sijaitseva Vatajankosken eli Iso-Haapakosken ylinen mylly tontteineen, rakennuksineen ja muine oikeuksineen 100 000 markan kauppasummasta. Niin ikään oli ostettu kosken länsirannalla sijainnut Sammin eli Niemen mylly 60 000 markan kauppasummasta. Näin oli Vatajankosken ylimmän putouksen omistusoikeus siirtynyt perustetulle yhtiölle.<sup>88</sup>

Outi Autti määritteli Kemijoen jokimaiseman haltuunoton ja rakentamisen valtana ja ideologiana, jotka heijastivat myös arvomaailmaa. Kun Kemijoki-yhtiön rakennelmat tuottivat jokivarren asukkaille sähköä, yhtiö vahvisti samalla julkisuuskuvaansa teknologian edelläkävijänä. Energian tuotanto nähtiin tärkeämpänä kuin joen kalastus tai asutus, ja siten myös rantojen käyttö mitätöitiin. Kemijoki-yhtiön pääkonttorin paikka määriteltiin ensin Helsinkiin, mutta Kemijoen rannalla sijaitsevalle Rovaniemille rakennettiin myöhemmin pääkonttori. Autti toteaa, että vallan fyysinen paikka yleensä sijaitsee isolla paikkakunnalla, mieluiten pääkaupungissa. Näin syrjäseudun rooli saa hyväksikäytetyn osan.<sup>89</sup>

Muutamit haastattelemiani henkilöt kertoivat Kankaanpäässä sijaitseva Vatajankos-



ken Sähkön toimitalon isoine kyltteineen antavan kuvan, että voimalaitos sijaitsee kyseisessä paikassa, koska vain harva tietää, missä Vatajankoski sijaitsee. Asia oli myös sanomalehtien toimittajille outo, koska ei *Satakunnan Kansan* eikä *Lallin* toimittaja tiennyt voimalaitoksesta ja

<sup>86</sup> *Satakunnan Kansa* 16.5.1929, 1.

<sup>87</sup> VSA, Lilja 1986, 7.

<sup>88</sup> VSA, Nurmela. Ks. myös VSA, Lilja 1986, 6, 17; VSA, Tilikirja 2.6.1926.

<sup>89</sup> Autti 2013, 87.

sen vihkiäisistä kirjoittaessaan, ettei Kankaanpäässä ole Watajankoskea.<sup>90</sup>

Linja-autos harmitti usein, ku siitä sähkötehtaan toimiston kohralta mentii ohi ja vieruskaveri siinä tuumas, että tosko se sähkötehras o, ku isoilla punaisilla kirjaimilla luki, että Vatajankosken Sähkö.<sup>91</sup>

Tulevan sähköyhtiön viisimiehinen toimikunta piti kokousta marraskuun ensimmäisenä päivänä 1925, jolloin päätettiin käydä katsomassa tulevaa sähkötehtaan koskea asiantuntijoiden ja toimikuntien varamiesten kanssa. Lisäksi päätettiin saada mukaan Isak Viljanen ”asiantuntiana, sillä hän on kosken rannalla asunut pitkät ajat.”<sup>92</sup>

Viidentoista osakeyhtiön perustajan osakkeet sekä Honkajoen ja Kankaanpään kuntien osallistuessa osakkeiden ostoon saatiin kasaan yli puolet tarvittavasta pääomasta. Urkuri Armas Korkeakoski sekä maanviljelijä Kalle Joukanen ja Isak Viljanen lähtivät kiertämään Honkajoen ja Kankaanpään kuntia talo talolta ja hankkimaan lisää osakkaita. Kerääjille ei tiettävästi maksettu mitään asian toimittamisesta, mutta kerääjien kuljettajille maksettiin. Esimerkiksi Ida Salokangas sai kerääjien kyydityksestä maksun. Vajaa puolet osakkeiden arvosta saatiin merkityksi nopeasti. Kerääjinä ei ole mainittu silloisen Vatajankylän asukkaita lukuun ottamatta kauppias Iisak Viljasta, eikä heitä ollut ensimmäisten osakkeenmerkitsijöiden luettelossakaan.<sup>93</sup>

Sähköyhtiön toiminnassa mukana olleet tekivät aluksi kaiken ilman palkkaa, myös toimitusjohtaja. Hänen tehtävänään oli ”yhtiön koko toiminta-alueen juoksevien asioiden hoito ja valvonta hallituksen antamien ohjeiden mukaan”.<sup>94</sup> Vasta huhtikuussa 1927 yhtiökokous oli palkanmaksun kannalla, jolloin hallintohenkilökunnalle voitaisiin maksaa vaivanpalkkaa. Tällöin yhtiön toimitusjohtajaksi saatiin Kurikan Jyllinkosken voimalaitoksen konemestari K.A. Pajukoski. Hänelle luvattiin 3000 markkaa palkkaa kuukaudessa sekä kahden huoneen ja keittiön asunto. Lisäksi luvassa oli yhden lehmän navetta sekä tietysti valo ja lämpö sekä myös perunamaa. Asuntoon asennettiin valmiiksi myös sähkölamput ja varjostimet. Toimitusjohtajan eli konemestarin asuntoon kytkettiin myös

<sup>90</sup> Kotiarkisto, N25; M35<sub>1</sub>; *Lalli* 31.3.1928,4; *Satakunnan Kansa* 17.10.1925, 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti>, jossa kuva Watajankosken voimalaitoksen alueesta. Kuva *Lalli* -lehdestä 31.3.1928, sivulla 19.

<sup>91</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>92</sup> VSA, pöytäkirjoja 1949, Ca:6, Kankaanpäähän aijotun sähköyhtiön v.k. 18. p.nä valitun viisimiehisien toimikunnan kokous marraskuun 1 päivänä 1925. Isak Viljanen oli kauppiana Vatajan kylässä ja omisti kosken läheisyydessä maata, josta myi alueen voimalaitoksen rakentamiseen. Viljanen myi myös ki-  
vinavettansa sähköyhtiölle padon rakentamiseen. Samaan aikaan Isak Viljanen mainitaan yhtiön toimissa, esimerkiksi rahastonhoitajana ja monissa lehtikirjoituksissa kankaanpääläisenä maanviljelijänä, sillä hänen perheensä omisti maata myös Kankaanpäässä. SKA, Honkajoen seurakunnan rippikirjat 1920-luvulla mainitsevat Isak Viljasen Vatajan kylän kauppiana; Kotiarkisto, N46; *Paikallissanomat* 13.10.1927, 2.

<sup>93</sup> VSA, Lilja 1986, 8–10; VSA, Tilikirja 1926; VSA, osakaslista n:o1, 18.10.1925; SKA, Honkajoki.; Heranen 1996, 30, 65–66.

<sup>94</sup> VSA, Lilja 1986, 13.



puhelin, joka oli ensimmäisiä Vatajan kylällä. Tosin Pajukosken palkkaa alennettiin vuonna 1928 melkein 800 markalla. Pajukoski totesi jo lokakuussa 1927, että toimen hoitaminen on ylivoimaista. Tällöin toimitusjohtajan töihin kuului toimitusjohtajuuden ja vastuullisen hoitajuuden lisäksi voimalaitoksen ympärivuorokautinen päivystys, linjojen rakentaminen sekä muuntoasemien ja linjojen hoito. Lisäksi hänen piti antaa teknillisiä neuvoja hallitukselle, sen niitä pyytäessä. Maaliskuussa 1928 yhtiöllä oli vaikeuksia maksaa palkkaa yhdellä kertaa.<sup>95</sup>

Sähköyhtiö haki ensi kertaa voimalaitokseen kokoaikaista hoitajaa lokakuussa 1931 lehti-ilmoituksella, jossa ”laitoksen hoito on katsottava urakkatyöksi, jonka mukaan työ on tehtävä kaikissa vuoroissa, johon myös kuuluu muuntajien, ja verkoston vastaava hoito”. Luontaiseduiksi kuului edellä mainitut asuinhuoneet lämmön ja valon kanssa. Palkkauksesta ei puhuttu mitään. N25 muisteli, että Päiviö oli ensin ja sitten tuli Palander voimalaitoksen hoitajaksi. Hänen jälkeensä tuli Kalle Pajukoski, jonka poika, Eino, oli myös jonkin aikaa voimalaitoksen hoitajana. Sen jälkeen on ollut monia, mutta nyt ei tarvita enää ketään, kun voimalaitos toimii automatiikalla.<sup>96</sup>

Kalle Pajukoski oli Vatajankosken sähköyhtiön palveluksessa pitkään. Hän toimi Vatajankosken sähkölaitoksen ympärivuorokautisena hoitajana, ja Vatajan kyläläiset tottuivat luottamaan täysin hänen taitoihinsa. Pajukoski kehitti kaikenlaisia sähköllä toimivia laitteita, kuten esimerkiksi sähkökynttilät kuuseen, jotta koululaiset saivat sellaiset omaan kuusijuhlaansa. Hän myös antoi kyläläisten ladata akkuja sähkölaitoksella virran tuoton kylkiäisenä. Kyläläiset tuumasivat Pajukosken jäädessä eläkkeelle, että hänen tilalleen sähkölaitokselle tarvittiin kolme hoitajaa.<sup>97</sup>

Vanhasta tuli mieleen semmoinen juttu, kun teknikit yritti saada generaattoria antamaan virtaa, mutta ei oikein onnistunut. Pajukoski itseoppinut sähkömies: ”Jospa laittaisitte tuon tuohon” ja jotain muutakin, mutta en muista, mikä siinä sitten oli vikana. Teknikot insinöörit olivat hölmistyneinä, mutta laittoivat, kuten Pajukoski sanoi ja virtaa tuli heti. Vesi kyllä pyöritti generaattoria, mutta siitä eteenpäin ei sitten mennyt mitään sähköksi sanottua.<sup>98</sup>

Vatajankosken Sähköyhtiön osakkeita ei saanut myydä eikä antaa ulkomaalaisille. Yhtiön tarkoituksena oli sähkövalon ja -voiman hankkiminen Kankaanpään, Lavian,

<sup>95</sup> VSA, pöytäkirjoja 1949, Ca:6, K. A. Pajukosken allekirjoittama palvelusopimus, Kankaanpäässä 27.4.1927; VSA, kassatili kesäkuussa 1927; VSA, kassatili 1928; VSA, kassatili 1929; VSA, Lilja 1986, 16; VSA, Pikkusaari 2001, 5. Vrt. Tamminen 2012, 24–25; Vuoden 1929 alussa tuli voimaan sähkölaki, joka edellytti, että luvanvaraisen sähkölaitoksen johtajan tuli olla suorittanut teollisuuskoulun oppimäärän sähköosastolla tai muuten hankkinut vastaavat tiedot. Lisäksi hänen piti olla ollut sähköalalla vähintään kahden vuoden ajan. Tällöin sähkölain mukaan Kauppa- ja teollisuusministeriö (KTM) myönsi luvat sähkölaitoksille. Tamminen 2012, 44–45. 3000 markkaa vastaa nykyrahassa yli 900 euroa.

<sup>96</sup> VSA, Lilja 1986, 23–24; Kotiarkisto, N25; M35<sub>1</sub>.

<sup>97</sup> VSA, Lilja 1986, 16; VSA, K.A. Pajukosken kirje Vatajankosken sähköyhtiölle 4.1.1926; Kotiarkisto, N25, M35<sub>1</sub>, N46.

<sup>98</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

Hongonjoen, Pomarkun, Jämijärven ja Siikaisten pitäjiin. Allekirjoittajina oli 15 kankaanpääläistä osakasta, joista yhdeksän oli maanviljelijää, lisäksi kaksi liikemiestä, rakennusmestari, metsätyönjohtaja ja räätäli sekä kanttori-urkuri. Vatajan kylän kauppias Isak Viljanen osti neljäkymmentä osaketta. Allekirjoittajat ostivat yhteensä 650 osaketta arvoltaan 200 000 markkaa ja vakuuttivat muiden osakkeiden tulevan vähitellen merkittäviksi, sillä kokonaisosakemäärä oli 800 000 markkaa. Yhtiön oli määrä aloittaa toiminta heti, kun osakepääoma on merkittynä, joten varsinainen yhtiökokous voitiin pitää huhtikuulla 1926. Osakkeita voitiin myydä tai antaa perillisille sekä toiselle henkilölle, mutta siihen tarvittiin sähköyhtiön hallituksen suostumus.<sup>99</sup>

Osakepääoman myynnin jälkeen voitiin tehdä lopulliset kauppakirjat Haapakoskesta. Pyydetty laskelma sähkön tuotannosta väitti oman voimalan koskessa tuottavan kannattavampaa sähköä kuin porilaiselta Rosenlewiltä ostettu sähkö. Korkeajännitteen hinnaksi määriteltiin 1-1,25 markkaa kilowattitunnilta.<sup>100</sup>

Maaherran päätös oli anomuksessa, jossa Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön anoi saada lupaa vesilaitoksen rakentamiseen. Anomuksessa paikkana on Hongonjoen pitäjän Antilan kylässä olevan Karvianjoen Vatajan eli Isohaapakoski. Vatajankosken Sähkö O.Y:ssä on osakkaan 34 manttaalinomistajaa Honkajoen pitäjästä, mutta heidän nimistään ei ole tarkkaa tietoa. He ovat kaikki luopuneet vesioikeuksistaan Vatajaan eli Isohaapakoskeen. Nykyisen Vatajan kylän asukkaista Artturi Ranta, Kustaa Laine, Niilo Rakola ja Martti Rantala luovuttivat vesioikeutensa sähköyhtiölle ja saivat sitä vastaan yhtiön osakkeita. Myös Evert Valkama, Jalmari Luoma, Arvo Luoma ja Juha Yli-Vataja mainitaan osakkeitten ostajina tai saajina vuonna 1925, ja samalla he luovuttivat vesioikeutensa. Näin ollen sähköyhtiö omisti ainakin tulevan voimalaitoksen ja padon alueen rannat. Lisäksi sekä kosken että sen yläpuolella olevan joen rannan omistajat olivat osakkaana Vatajankosken Sähkö O.Y:ssä, mutta olivat halukkaita luovuttamaan sähkölaitoksen käyttöön ranta-alueita sen tarvitseman määrän. Tosin joen itäpuolen rantojen omistusoikeus ei ollut selvä.<sup>101</sup>

Raimo Liljan mukaan harvalla maaseudulla olleella sähkölaitoksella oli omaa voimalaa, sillä sähkö ostettiin isolta laitokselta, esimerkiksi kaupungin tai tehtaan voimalasta. Sähköistettävän alueen kartoituksen jälkeen Vatajankosken sähkön linjoja päätettiin

<sup>99</sup> VSA, I: 1, Fb Tarkastusilm., 1953–55; VSA, yhtiö- ja hallituksen pöytäkirjat 1945, Ca:5; VSA, eri vuosien hallituksen kokoukset, joissa mainintaa osakkeiden siirroista; *Aamulehti* 30.12.1925, 4.

<sup>100</sup> VSA, Lilja 1986, 8–10; Herranen 1996, 30, 65–66. Vrt. Tamminen 2012, 29.

<sup>101</sup> VSA, Turun ja Porin läänin maaherran päätös Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön anomukseen saada lupa vesilaitoksen rakentamiseen Hongonjoen pitäjän Antilan kylässä olevaan Karvianjoen Vatajan eli Isohaapakoskeen: Annettu Turussa, lääninkansliassa huhtikuun 29. päivänä 1929; VSA, pöytäkirjoja 1949, Ca:6, lista 11, päiväämätön luettelo osakemerkinnöistä; VSA, Osakasmerkintä Lista n:o 4, 30.10.1925.

ulottaa molempien kuntien rajoille saakka ja jopa osittain yli kunnan rajojen.<sup>102</sup> Saadakseen lisätietoa sähköstä ja sen toimittamisesta Vatajankosken sähköyhtiö tilasi *Maaseudun Sähköistys* -lehteä. Matti Pylkkäsen mukaan lehti käsitteli innokkaasti kaikkia sähkölaitoskysymyksiä.<sup>103</sup>

Arkistosta eikä myöskään historiikeista ole löytynyt tietoa, onko kyläläisiä huomioitu tai informoitu kosken ja joen rantamaiden ostossa. Outi Autti kirjoittaa Kemijoen rantojen omistusoikeuksien vaihtumisesta vuonna 1953, jolloin rantojen asukkaat saivat vain vähän tietoa tulevista joen muutoksista. Joen rantoja pidettiin täysin koskemattomina, eikä huomioitu kylien asukkaiden asumista joen rannalla ja toimeentuloa joesta. Valtasuhteiden vaikutuksesta tapahtui ympäristön muutoksia mutta myös elinkeinorakenteiden muutoksia. Luontoympäristön hallinta on Auttin mukaan vallan ja voiman osoitusta vesivoimarakentamisessa. Kemijoki oli sen varren asukkaille elannon antaja veden riistan muodossa, ja vesivoiman rakentaminen oli siten ryöstötaloutta. Voimalaitosyhtiö hallitsi jokea patoamalla ja veden nostolla, jolloin tutut rannat muuttivat muotoaan. Tällöin uimapaikat ja saaret hävisivät, ja myös vanha elämäntapa mitätöitiin.<sup>104</sup>

Vaikka Karvianjoki on pieni joki verrattuna Auttin tutkimaan Kemijokeen, vaikutti joen valjastaminen monin tavoin Vatajan kyläläisten elämään. Vielä 1950-luvullakaan ei Auttin mukaan rantojen asukkaita otettu huomioon, joten oletettavasti vielä vähemmän Vatajankoskeen vuonna 1927 valmiiksi saadun voimalaitoksen suunnittelussa ja rakentamisessa huomioitiin Vatajan kylän asukkaita. Rannat muuttivat muotoaan ja joesta häipyivät myös saaret Karvianjokeen rakennetun padon vuoksi. Padon alapuolella oleva alue kuivui vähitellen, sillä vain keväisin tulvien aikaan ovat patoluukut auki. Eniten maisema muuttui uuden voimalaitoksen rakentamisen jälkeen 1950-luvulla.<sup>105</sup>

Seuraavalla sivulla olevissa kuvissa näkyy Karvianjoen muutos Vatajankosken kohdalla, kun voimalaitoksia on rakennettu. Yläkuva on padon rakentamisen aikaan keväällä tukkien uiton aikaan. Keskimäinen kuva on ehkä 1940-luvulta, koska vain vanhan voimalaitoksen kouru on oikealla. Koski virtasi melko vapaana kevättulvan aikana, mutta näkyvissä ei ole vielä kasvustoa jokiuomassa, kuten näkyy alakuvassa. Kuvissa näkyy selvästi maiseman muutos vuosikymmenien aikana, sillä näkyvissä on jokeen kasvanut puusto. Tosin suurin muutos tapahtui vasta uuden voimalaitoksen rakentamisen jälkeen.

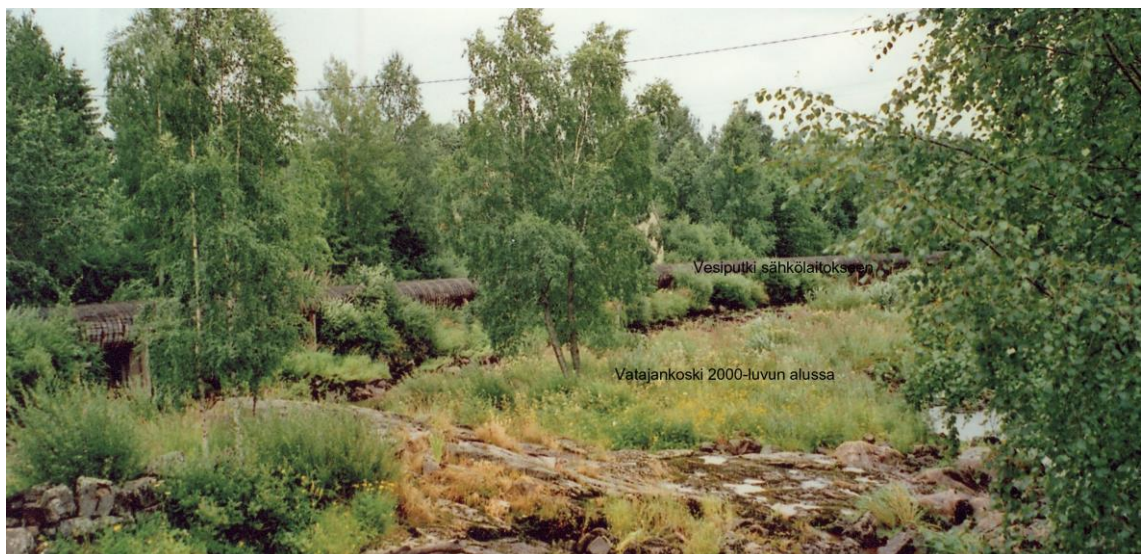
<sup>102</sup> VSA, Lilja 1986, 6–9, 17; Vrt. Tamminen 2012, 18–19; Autti 2013, 113.

<sup>103</sup> Pylkkänen 1982, 31; VSA, kassakirjat esim. 1926–1927; *Maaseudun Sähköistys* -lehti 1923–1928. Peltervo-seuran sähkökonsulenttina Sampo Kyander kulki maaseutupitäjissä jakamassa tietoa sähkölaitosten perustamisesta. Kyander kirjoitti *Maaseudun Sähköistys* -lehteen paljon kirjoituksia sähkön tuotosta ja käytöstä. Ks. myös Vaahtera 2018, 14.

<sup>104</sup> Autti 2013, 73–74.

<sup>105</sup> Kotiarkisto, muistiinpanoja lähes 30 vuoden ajalta; VSA kokonaisuudessaan; Autti 2013, esim. 16.

Kosken alapuolella on joen uoma täysin kuiva, koska kaikki vedet johdetaan nykyään voimalaitokseen. Värikuvasta, joka otettu 2000-luvulla, näkee, että puut ovat ennättäneet kasvaa jo isoiksi kuivassa koskessa. Yläkuva VSA. Keski- ja alakuva Kotiarkisto.



Suurin muutos oli jauhatusmyllyn loppuminen pitkäksi aikaa, ja siitä kärsivät myllyjen osakkaat monen kylän alueella Siikaista ja Kankaanpäästä myöden. Myös kalastusta harjoitettiin joessa, vaikka se määriteltiin pieneksi. Joen ylitys oli aiemmin tapahtunut talvella jätse ja kesällä pukkisiltaa pitkin, mutta padon vaikutuksesta joen uoma laajeni kosken kohdalla. Sillan saaminen patorakennelmaan oli työläs vaihe sähköyhtiön arkistossa olevien vähäisten tietojen mukaan. Tosin padon ylittävä silta helpotti paljon ylikulkua entisen vaivalloisen pukkisillan asemasta.<sup>106</sup>

Yksityiset omistivat vesioikeuden, kun heillä oli maata joen rannalla, sillä vuoden 1902 vesioikeuslaki sääti, että joen kummankin rannan omistajalla oli yhtä suuri oikeus koskeen. Silti joen patoaminen sallittiin liikevoiman saamiseksi koskesta, jos ei tuotettu kenellekään haittaa. Joessa piti olla vapaa kulkuoikeus, ja säädös koski myös kalojen sekä tukkien kulkua. Tosin vesilaitoksen omistajille oli säädetty oikeus sulkea valtavylä väliaikaisesti. Vesilakia uusittiin jo aiemmin, ja lisää sota-aikana sekä sen jälkeen, koska hajanainen omistusoikeus tuotti haittaa vesivoiman rakentamiselle. Pieniä laitoksia oli jokien rannoilla, kuten myös Karvianjoessa. Voimalaitoksen rakentaja joutui käymään oikeutta ostamistaan koskioikeuksista, jopa ostamaan oikeuden uudelleen tai antamaan myyjille energiaetuja erityisesti 1920-luvulla.<sup>107</sup> Myös sähköjohtojen rakentaminen yksityisten maalle aiheutti ristiriitoja, mutta lainsäädäntö antoi valtuudet maa-alueiden pakkolunastukseen johtojen asennusta varten.<sup>108</sup>

---

<sup>106</sup> Kotiarkisto, muistiinpanoja lähes 30 vuoden ajalta; VSA kokonaisuudessaan. Katso karttaliite 3, jossa näkyy pukkisillan paikka joen yli sekä pato.

<sup>107</sup> *Voimaa koskesta* 1991, 35–37, 39; Autti 2013, 172. Vrt. Tamminen 2012, 28–29.

<sup>108</sup> Herranen 1996, 33; Autti 2013, 110, 172.

## 4 Vatajankosken valjastaminen

### 4.1 Voimalaitoksen rakentaminen

*Harva on nykyään, joka haluaa tietää miten ennen sähköä tehtiin vaivalloisesti ja lihasvoimia käyttäen. Atomivoimalat ne ovat jotain, ei tarvitse kuin nappuloita painella ja väännellä, koneet hoitavat raskaat työt. Kerron nyt kuitenkin Vatajankosken valjastamisesta sähkön tuotantoon. En siitä ensimmäisestä, joka oli pieni tasavirtageneraattori alisensahan yhteydessä, josta sai jo muutamia taloja sähköä valaistukseen. Vaan siitä sähkölaitoksesta, jonka rakensivat Vatajankosken sähkön osakkaat. Niin sanottuun yllisen myllyn kohdalle Karvianjokeen Vatajankoskeen.*

*Patorakennelmat tehtiin suuremmaksi osaksi mies- ja hevosvoimin. Suuret porakivet kuljetettiin hevosella koskelle siitä miesvoimin patoarkkuihin. Saksasta tuodulla sementtiaineella liimattiin kivet, sementti oli kuivaa jauhomaista ainetta puu tynnyreissä, johon lisättiin vain vesi. Tänäkin päivänä on vielä täysin kunnossa sementtisaumat, vaikka pakkaneen ja vesi on sitä yrittänyt syövyttää. Arkut valmistuivat aikanaan, samoin myös sähkötehdas, kuten sen nimi paikallisesti kuuluu. Neulaparrut aseteltiin vieri viereen ja näin saatiin vesipato. Parrujen välistä tihkui hieman vettä, joka lirisi kallion koloja pitkin alemmaksi suvantoon, kesällä isommista kallionkoloista me poikasena pyydystettiin salakkaa sekä kivenuoliaisia.*

*Näihin neulaparruihin oli veistetty yläpäähän kaulat eli kolot, josta köydellä laskettiin ja nostettiin niitä, miten kulloinkin vesimäärä tarvitsi. Nykyisin patoluukut ovat rautaa, terästä ja ei lirise vesi neulaparrujen välistä. Jäitten lähdön aikana neulaparrut piti nostaa kokonaan pois, se oli juhlanan näköistä, kun iso jäälautta mennä hujahti vesimassan mukana alas koskeen. Joskus sattui, että kova rantajää ei murtunut ja sen perä täräytti siltarakenteita. Siinä vesi roiskui sillalle katselijoitten päälle. Jäitten lähtö oli aina suuri tapahtuma, siitä alkoi kesä saada voiton talvesta.<sup>109</sup>*

*Vatajankosken Sähkön arkistosta saadussa kuvassa on nähtävissä ensimmäisen voimalaitoksen työmenetelmiä. Eli käsivoimin tehtiin kaikki, koska koneita ei ollut vielä kehitetty. Kuvassa olevia henkilöitä ei ole tunnistettu. Kuva VSA.*



<sup>109</sup> Kotiarkisto, M351.



*Kuvassa on voimalaitoksen rakentamisen tekniikkaa. Taka-alalla on Vainionpään talo ulkorakennuksineen, jotka Isak Viljanen oli ostanut. Samalle paikalle rakennettiin sähkötehtaan hoitajalle uusi talo, kun aluksi voimalaitoksen hoitajalle rakennettu niin sanottu myllytupa annettiin myllynkäyttäjän perheelle. Kuva VSA.*

Vasta lokakuussa 1927 Vatajankosken Sähkö Oy:n varsinaisessa yhtiökokouksessa päätettiin voimalaitoksen paikaksi hyväksyä kauppias Isak Viljasen maa-alue, niin sanottu Vainionpään torpan alue, jonka hallitus oli jo ostanut. Alue oli Karvianjoen itärannalla kosken alapuolella. Tosin sähköyhtiön voimalaitos oli jo silloin toiminnassa.<sup>110</sup>

Voimalaitosten suunnittelu ja rakentaminen oli monipuolinen ja haastava tapahtuma. Voimalaitoksen rakentajan sanottiin tarvitsevan hyvät tiedot ja taidot monilta rakentamisen alueilta. Erityisesti voimalaitoksen rakentaja joutui perehtymään tekniikan osa-alueisiin, joten ei ihme, ettei Vatajankosken Sähkö saanut kuin yhden urakkatarjouksen. Rakentajan piti tietää massiivisista betoni- ja maarakenteista, virtaavan veden paineesta ja myös imusta, vesi-iskusta sekä eroosiosta. Koska Vatajankoskella oli kyse Karvianjokeen rakennettavasta voimalaitoksesta, täytyi huomioon ottaa myös uitto ja jäiden lähtö, jotka vaikuttivat työmaan ja rakenteiden turvallisuuteen. Virtaamaa ja vedenkorkeuden keski- ja ääriarvoja oli jo laskettu aiemmin pienille voimaloille ja myllyille Karvianjoessa. Tosin tärkein oikeudellinen edellytys oli rakennusluvan hakeminen ja saaminen vesioikeudelta.<sup>111</sup>

<sup>110</sup> *Aamulehti* 3.10.1927, 3. Varsinaisen yhtiökokouksen päätöksen näyttävät lehdissä olevan usein paljon myöhemmin kuin asiat on jo toimitettu valmiiksi.

<sup>111</sup> VSA, Lilja 1986, 11; *Voimaa koskesta* 1991, 46–48, 55–57.

Ensimmäisen voimalaitoksen ja padon rakentaminen Karvianjoen Vatajankoskeen olisi haluttu antaa kokonaisurakkana, mutta sähköyhtiölle tullutta ainoaa tarjousta pidettiin liian kalliina. Anton Hakala ja Lauri Nordlund tekivät tarjouksen 14.7.1926, jossa kokonaishinta oli 435 000 markkaa. He lupasivat tehdä voimalaitoksen ja vesiruuhen omista aineista, paitsi sora ja hiekka olisi pitänyt kuljettaa rakennuspaikalle ilmaiseksi.<sup>112</sup>

Kiinnostuneita rakentajia oli, mutta varsinaisia urakkatarjouksia ei ollut muita. Sähköyhtiön hallitus päätti teettää padon sekä voimalaitoksen omana urakkanaan, ja pomarkkulainen rakennusmestari Lauri Nordlund aloitti työt työnjohtajana. Hänen tiedoistaan ja taidoistaan ei ole arkistossa mainintaa. Keskusliike Hankkija lähestyi yhtiötä tarjoten omaa insinööriään työhön jo joulukuussa 1925.<sup>113</sup> Myös K. A. Pajukoski lähetti Kurikasta sähköyhtiölle kirjeen tammikuussa 1926, jossa hän ehdotti itseään vastaavaksi työjohtajaksi voimalaitosta rakennettaessa. Myöhemmin huhtikuussa 1927 yhtiö otti hänet toimitusjohtajakseen.

Padon rakentamisesta ei ole erikseen mainintaa sähköyhtiön historiikeissa, mutta voimalaitoksen rakentaminen aloitettiin heinäkuun lopulla 1926. Nordlundille luvattiin maksaa kuukausipalkan lisäksi ”puolet siitä summasta, minkä laitos tulee maksamaan alle 350 000 markan”.<sup>114</sup> Koko voimalaitoksen rakennuskustannusten hinnan arvioitiin nousevan ”alun kolmannelle miljoonalle”.<sup>115</sup>

Työnjohtajana toimineen Nordlundin sopimuksen sitoumuspaperissa lukee:

Minä Lauri Nordlund sitoudun täten teettämään Vatajan Sähkö O.Y. pato ja voimalaitoksen valmiiseen kuntoon sellaisessa muodossa, kun Keskus Osuusliike Hankkia on ne piirustanut ja suunnitellut.<sup>116</sup>

Rakennustöissä oli vuoden 1926 elokuussa 60 miestä, ja

--- työtä tehdään kovalla vauhdilla kahdessa vuorossa. Patolaitteen pohjaa aletaan laskea aivan näinä päivinä. Tämän työn toivotaan valmistuvan kolmessa viikossa. Sitten alkaa varsinainen padon teko. Puusta tehdyt varapatolaitteet ovat jo kunnossa. Niinikään on jo suurin osa patoon tarvittavista kivistä louhittu. Varsinaisen tehdasrakennuksen perustustyöt ovat myös käynnissä. Rakennuksen pitäisi olla valmiina syyskuun 15. päivään mennessä. Sähkölaitoksen rakennuskustannukset tulevat nousemaan noin 3 milj. markkaan.<sup>117</sup>

Voimalaitoksen rakentaminen ei sujunut ilman vastoinkäymisiä, koska lehtitietojen mukaan tulipalo aiheutti viivästymistä.

Tuli irti Watajankosken Sähkö Oy:n rakennustyömaalla. Wahingot n. 10 000. Eilen aamulla klo 7 aikoihin huomattiin tulen olevan Honkajoen Watajan kylässä. Palamaan oli

<sup>112</sup> VSA, Pöytäkirjoja 1949, Ca:6, Tarjouskirje 14.7.1926.

<sup>113</sup> VSA, Lilja 1986, 11; VSA, Keskusosuusliike Hankkijan kirje sähköyhtiölle 20.12.1925.

<sup>114</sup> VSA, Lilja 1986, 11; VSA, Nurmela.

<sup>115</sup> *Aamulehti* 6.8.1926, 4.

<sup>116</sup> VSA, Lilja 1986, 11.

<sup>117</sup> *Kaupparehti* no 178, 6.8.1926, alkuperäistieto *Satakunnan Kansasta*.



ruwennut lautasuojus, joka on rakennettu suojaamaan paraikaa betonista rakennettavaa turbiinikammiota. --- Tuli oli kaikesta päättäen saanut alkunsa lautasuojusta lämmittävästä kamiinoista. <sup>118</sup>



Vanhaan voimalaitokseen meni helikulmainen avoputki.  
Vieressä pyöreeä, suljettu vesiputki,  
joka johtaa veden uuteen voimalaitokseen.

*Voimalaitokseen tarvittiin veden virtausta varten myös ränni eli putki, jota pitkin vesi johdettiin generaattoreihin. Yläkuva KKM. Viereinen kuva Vatajankosken sähköyhtiön vuosikertomuksista kopioitu kuva. VSA.*

Suomen vakiintuneet olot 1920-luvulla vaikuttivat talouden kehittymiseen ja koneiden tuonti ulkomailta helpottui, sillä niitä voitiin tuoda tullittomasti ja myös lainan saanti helpottui. Liikenneyhteydet Porin satamaan olivat myös parantuneet tien korjaantumisen vuoksi. <sup>119</sup> Sähkölaitoksen koneet, laitteet, linja ja sisäasennukset tilattiin Suomesta Hankkijalta, joka puolestaan tilasi ne Saksasta Siemens Schuckertilta. Samasta yhtiöstä tilattiin lisäksi linjojen sisäasennukset. Siemens Schuckert tarjosi koneiksi mahdollisimman suurta käyttövarmuutta ja uusinta tekniikkaa. Yhtiö kehui laitteitaan varmoiksi käytössä, vaikka ne olivat kalliita, sillä halvat laitteet eivät kestäisi kulutuksessa. <sup>120</sup>

Koko laitos on suunniteltu rakennettavaksi niin, että suurimmatkaan mahdollisesti esiintyvät lyhytsulkuvirrat eivät vahingoita laitosta, ja jos linjahäiriö syntyy esim. Honkajoen haarassa, eroittuu tämä automaattisesti verkoista, joten Kankaanpään haara ja Voimalaitoksen ympäristö saavat edelleen häiriintymättöminä virtaa. --- Generaattorin hankinta-aika, joka on pisin tekee n. 5½ kk, muut tarpeet voidaan suurimmaksi osaksi toimittaa varastostamme Berlinistä tai Helsingistä. Montteerukseen laskemme

<sup>118</sup> Lalli 22.1.1927, 1.

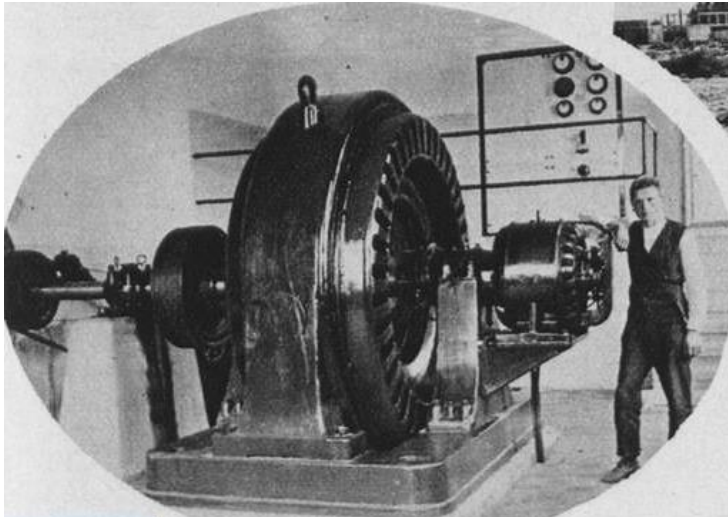
<sup>119</sup> Myllyntaus 1992, 41. Vrt. Tamminen 2012, 29.

<sup>120</sup> VSA, Helsingistä 7.1.1926 Siemens-Schuckert'ilta tullut kirje; VSA, Lilja 1986, 11.

menevän n. 3 kk. --- Ei kannata siis halpuuden viekoitella rakentamaan epävarmaa laitosta.<sup>121</sup>

Koneasennukset viivästyivät, koska voimalaitos ei ollut siinä vaiheessa, että koneita olisi voinut asentaa paikoilleen. Lisäksi rakentamiseen tarvittavia rahoja puuttui, ja lisää lainaa jouduttiin ottamaan varakkaimpien osakkaiden takauksella. Siemens-Schuckert kaipasi rahojaan ja haki niitä käräjöintien kautta. Se tuli sähköyhtiölle kalliiksi, joten lisärahaa haettiin Kankaanpään kunnalta osakkeiden myynnin lisäksi.<sup>122</sup>

Myös monilla muilla maaseudulla sijaitsevilla sähköyhtiöillä oli samanlaisia raha- huolia, sillä lainamäärät ylittivät koko laitoksen arvon ja velkarahalla piti tukea sähkön hintaa. Sähkölaitosten rakentamista ja ylläpitoa häittäsi myös asiantuntijoiden puute, koska maaseudulla talouden ja tekniikan tuntemus oli melko pientä. Tosin Pellervo-seura levitti sähköaatetta tehokkaasti, ja myös Kansanvalistusseuran kirjeopisto tarjosi asentajille ja sähkölaitoksen hoitajille lisäoppia.<sup>123</sup>



*Kuva Vatajankosken voimalaitoksen generaattorihuoneesta. Suomen Kuvalehti n:o 12, 17.3.1928, sivu 39.*

Huhtikuussa 1927 päästiin Vatajankosken voimalaitokselle asentamaan ensimmäistä 300 hevosvoiman turpiinia muiden koneiden lisäksi.<sup>124</sup> Heinäkuussa 1927 Vatajankosken Sähkö Oy:n verkko oli jo valmiina jakamaan sähköä osakkaille. Voimalaitos ei silti valmistunut suunnitelmien puitteissa, sillä vasta elokuussa 1927 laitos oli käyttökunnossa.<sup>125</sup> Sähkölaitoksen lopputarkastus tapahtui 12.8.1927, jolloin mukana olivat sähkölaitoksen hallitus, toimitusjohtaja K. Pajukoski ja Keskusosuusliike Hankkijan edustaja sekä puolueeton tarkastaja insinööri E. A. Hiltula. Aiemmin havaitut viat oli korjattu ja laitos

<sup>121</sup> VSA, Helsingistä 7.1.1926 Siemens-Schuckert'ilta tullut kirje; SVA, Siemens-Schuckertilta V. Härkösen lähettämä kirje pankinjohtaja J. Ryttilälle, ei päiväystä.

<sup>122</sup> VSA, Lilja 1986, 14. Vrt. Vaahtera 2018, 21.

<sup>123</sup> VSA, Lilja 1986, 16.

<sup>124</sup> VSA, Lilja 1986, 16–17.

<sup>125</sup> VSA, Lilja 1986, 17.

oli valmis vastaanotettavaksi. <sup>126</sup> Vatajankosken voimalaitos valmistui elokuussa 1927, ja Vatajankosken Sähkön ”juhlat vihkiäiset pidettiin 1.4.1928”. <sup>127</sup>

Matti Pylkkänen toteaa maaseudun hyvin alkaneeseen sähköistykseen vaikuttaneen yleismaailmallinen lama, joka häiritsi talouselämää 1930-luvun puoliväliin asti. Sähkön kulutus pieneni tuntuvasti, joten velkojen hoito oli sähköyhtiöillä vaikeaa. Usko maaseudun sähköistämiseen kuitenkin kesti ja vähitellen sähkön käyttö laman jälkeen lisääntyi. <sup>128</sup> Usko sähköistuksen tulevaisuuteen oli vahva, sillä lehdet toivottivat Vatajankosken sähkölaitokselle valoisa tulevaisuutta.

Toivottavasti tämä Pohjois-Satakunnan suurin sähkölaitos, joka niin rohkeasti ja harvinaisella yksimielisyydellä perustettiin, näkee valoisia päiviä ja on tärkeänä tekijänä koko seudun taloudellisen hyvinvoinnin parantajana ja yleisen viihtymyksen lisääjänä. <sup>129</sup>

#### 4.2 Padon rakentaminen

Kaikki tarvittavat työt padon rakentamisessa tehtiin käsin, koska työtä helpottavia koneita ei yksikertaisesti ollut vielä 1920-luvulla. Tosin tilikirjassa vuodelta 1927 on maininta, että ”petonikone” on myyty 6000 markalla ja moottorivuokraa maksettu 500 markkaa.



*Kuvassa ehkä Vatajankosken sähkölaitoksen rakentamisessa käytetty sementin sekoitus-kone eli ”petonikone”. KKM..*

Tilikirjassa on myös maininta öljymoottorista, mutta ei sen käyttökohteesta. Monenlaista tarviketta tarvittiin rakennettaessa, joten tilikirjassa on mainittuna esimerkiksi santa-ajo, oljet ja terva. Samaan aikaan aloitettiin myös asuinrakennuksen rakentaminen voimalaitoksen hoitajalle, ja siihen tarvittiin lisää monenlaisia tarvikkeita. <sup>130</sup>

<sup>126</sup> VSA, Voimalaitoksen tarkastuksesta tehtiin lausunto 5.7.1927 ja sen jälkeen havaitut viat korjattiin.

Lopputarkastus tehtiin ja siitä annettiin lausunto elokuun 12 päivänä 1927 Vatajankosken Sähkö O.Y.:n Kankaanpäässä voimalaitoksella. Tosiasiallisesti katselmus oli siis Honkajoen Vatajan kylässä.

<sup>127</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy 1995, 2.

<sup>128</sup> Pylkkänen 1982, 32.

<sup>129</sup> *Satakunnan Kansa* 31.10.1928, 4.

<sup>130</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>; *Voimaa koskesta* 1991, 85–87; VSA, kassakirjat; VSA, Tilikirjat 1926 ja 1927.

Voimalaitoksen rakennuskustannuksista laskettiin neljännes koneisto- ja sähkölaitekustannuksiin, joiden vaikuttimena oli rakennusvirtaaman suuruus. Laitoksen putouskorkeus pyrittiin siten samaan mahdollisimman suureksi, mutta rantojen asutus vaikutti niiden lunnastushintaan nostaten rakennuskustannuksia. Voimalaitoksen padon ja koneaseman paikka määräytyi perustuksen laadun mukaan. Useimmat luonnonkosket, kuten myös Vatajankoski, ovat muodostuneet kalliopohjalle, joka on hyvä perusta. Tosin luonnonvaraisissa ja mataliksi jäävissä kohdissa syntyy talvella niin suuri virtausnopeus, ettei uoma jäädy, vaan syntyy suppoa.<sup>131</sup>

Seuraava tarina on kuvaus padon rakentamisesta aikalaisen näkökulmasta. Se vastaa kuvaukseltaan käsityöstä, josta seuraavalla sivulla oleva kuva kertoo voimalaitoksen rakentamisessa. Työ oli raskasta, sillä rakentamiseen tarvittavia koneita ei ollut vielä kehitetty.

– Muistakko laulun kansakouluajoilta, kysyy Franssi, joka pitää kiviporaa? 'Iske, iske, seinään vuoren, heilua sä anna raskaan moukarin', tai jotenkin tuohon tapaan.

– Jaa, että muistanko, kyllä vaan. Nostelin isän raskasta lekaa, ja se tuntu sillo painavalta. Se siinä laulus oli paikallaan sillo. Nyt täs samanlaista lekaa heiluttelen kevyesti kuin pientä vasaraa, Vihtori sanoo.

– Kyllä siä mettäs on hyvät kallion lohkojat. Näistä näkee, miten menee juonteitten mukaan lohkominen. Se kivi ei halkea poikkisuuntaan hyvin, vaan mutkittelee.

– Juu, suoria ovat sivut. Kyllä näistä saa hyvät patoarkut, Vihtori tuumaa ja lyö lekalla kiviporan päähän, tasaiseen tahtiin.

– Juu, juu, ei näitä patoarkkuja teherä viikon eikä kaharen tarpeeseen, vaan pitää kestää, isältä poijale, eli satoja vuosia, tietää Franssi.

– Nii, näätte kivien liikuttelu, ei ole hätäse miehe hommaa. Hiliaa isoa kiveä vierää.

– Mun mielestä tässä reijässä on tarpeeksi syvyyttä, Franssi tuumaa. – Saa pomo tulla mittaan, sen jälkeen sitä voiraan alkaa sovittamaa paikoilleen.

– Jaaha, sieltä se pomo tulee. Mittaappa, onko tarpeeksi syvät nämä reijät, Vihtori utelee.

– Mitataan, pomo vastaa. – Tuntuu olevan. Mitataan vielä sivuttaiset ja pitkittäiset kohdat. Joo, pitävät paikkansa. Saa ruveta kääntämään, ja nostamaan paikoilleen. Otetaan tähän vielä pari miestä lisää, että ovat väntämässä kolmijalankampea lisänä. Tehän osaatte tehdä sen laastin, olette ennenkin tehneet.

– Kyllä osataan. Mitähän savea tämä jauhe oikein on, ei ainakaan suomalaista savea, ko kovettuu niin nopeesti ja o lujan tuntusta. Miten sitte, kestäneekö vettä ja pakkasta, Franssi tuteeraa.

– Se on tuotu Saksasta ja on oikeaa sementtiä. Tehty erikoisesti tähän tarkoitukseen, ei mitään savea, pomo naurahtaa. – Kyllä kestää. Jokivesi tähän ei käy, se on oltava puhdasta kaivovettä ja ei saa olla rautapitoista, eikä jokiveden muraa.

Miehet kääntävät kiven, jonka kahteen reikään on ensin lyöty rautatapat, ja jotka sitten osuvat alla olevan kiven samoihin kohtiin porattuihin reikiin. Sementti seos laitetaan huolellisesti kivien väliin. Ei saa jäädä niitä horkamia, johon voisi vesi mennä ja jäätyessään särkisi rakennelman.

– Se on satamissa jo sellaisia raurasta tehtyjä nostokraanoja, Vihtori huomauttaa.

– No me vain nostelemme tällä puusta teheryllä kolomijalaalla ja väkipyörät ajaa saman asian, Franssi tuumaa.

– Siinä lepää ku emonsa seliäs, Vihtori lausahtaa, kun kivi on laastin päälle laskettuna.

– Yksi kivi vielä ja sitten aloitetaan laittaa näitten patoarkkujen sisälle täyttekivet. Ladotaan hyvin tiukkaan, ei saa jäädä yhtään tyhjää ja joka rakoon sementtiä tiiviisti. Virran alapuolelle jatketaan pystyaukkoa sisällä, jos sattuu jostain syystä vettä tihkumaan sisään, se pääsee poistumaan alhaalta, pomo opastaa.

– Selvä juttu, Franssi sanoo ja rupeaa pitelemään taas poraa.<sup>132</sup>

<sup>131</sup> Castren 1968, 12, 14, 69.

<sup>132</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

Sivuilla 26 ja 27 olleissa kuvissa näkyy edellä kerrotunlainen tekniikka, kun kaikki tehtiin käsin. Silta-arkut tehtiin talven aikana, joten kevätuiton aikaan ne olivat jo valmiina. Alalevassa kuvassa ei näy myöskään yhtään konetta. VSA.



Alakuvassa tukinuitto käynnissä. Kuva KKM. Kuvaaja Kalle Vähätalo. Isak Viljasen kauppa näkyy taustalla. Patoarkkujen päällä ei ole vielä siltaa.



Tarvittava sementti tuotiin Saksasta 170 kilon puutynnyreissä [kuva oikealla, Kotiarkisto]. Tyhjiä tynnyreitä myytiin myöhemmin kyläläisille kuten myös muuta rakentamisesta jäänyttä tavaraa.<sup>133</sup> Sopivaa hiekkaa löytyi kylästä, joten sitä ei tarvinnut hakea kuin parin kilometrin päästä. Hiekka oli todettu käyttökelpoiseksi sementin teossa ja muuraamisessa aiemmin jo koko kylässä, joten siihen luotettiin. Artturi Pitkäranta tarjosi hiekkaansa Tuominiemen sannan-ottopaikasta vapaasti käytettäväksi. Toinen sopimus sopivan hiekan kuljettamiseen tehtiin 22.6.1926, jolloin mukana oli Pitkärannan lisäksi kahdeksan muuta hiekan toimittajaa. Heistä tosin vain Artturi Pitkäranta voidaan laskea Vatajan kylällä asuvaksi. Heille maksettiin 13 markkaa kuutiometriltä hiekkaa.<sup>134</sup> Kestävän betonin saamiseksi tarvittiin sopivaa ja hyvää hiekkaa sementin joukkoon, sillä



<sup>133</sup> VSA, kassatilikirjat vuonna 1927.

<sup>134</sup> VSA, Pöytäkirjoja 1949 Ca:6, sopimus tehty Honkajoella 22.6.1926; Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

soran laadusta ja sementin määrästä kokonaan riippuu, saadaanko betoni vettäpitäväksi. Jos tasarakeiseen harvaan hiekkaan sekoitetaan niukasti sementtiä, niin betoni tulee melkoisen kestäväksi, mutta jää huokoiseksi ja läpäisee vettä. Kun seokseen lisätään sementtiä, tulee betoni tiiviimmäksi. Jos sora sattuu olemaan rakenteeltaan harvaa, niin sementtiä säätääkseen lisätään siihen tiivistysaineksi sopivassa suhteessa hyvin hienoa hiekkaa, mutta ei millään muotoa pölyä tai savea.<sup>135</sup>

Vatajankosken patorakennelma tehtiin koko Karvianjoen poikki kosken yläpuolelle. Koneasema rakennettiin joen itärannalle, uoman sivuun, muutamia kymmeniä metrejä kosken alapuolelle kallioiselle paikalle. Nähtävästi paikka oli helpoin rakentaa, koska tie kulki läheltä, ja siten saatiin rakennustavarat toimitettua vaivattomasti. Jotta vesi voitaisiin johtaa turbiineihin, rakennettiin avoputki kosken yläpuolelta voimalaitokseen. Putkilaitoksissa veden virtaama on yleensä pieni, joten putki tehtiin kuusi- tai mäntypuusta. Pyöreät puuputket tehtiin yleensä 1 – 5 tuuman lankuista, jotka oli höylätty lappeiltaan ympyrän kaarille ja sivuiltaan vastaavien säteiden suuntaiseksi. Silloisen tietämyksen ja rakentamisen aikataulun vuoksi avoputki oli varmaan paras ratkaisu myös putken pituuden tai paremminkin lyhyiden huomioon ottaen. Tosin avoränni huomattiin myöhemmin vaaralliseksi, kun muuan nuori nainen juoksi avoränniin ja hukkuu.<sup>136</sup>

Padon rakentamiseen vaadittavan kallion louhintaan tarvittiin hiiliteräsoria ja tuli-lankasytykkeitä, sillä louhintatekniikka uudistui vasta 1940-luvun lopulla. Mistä Vatajankosken padon ja voimalaitoksen kivet on tuotu, ei ole tiedossa, mutta osa niistä on voitu saada samalta paikalta patoa rakennettaessa tai sitten tuotu läheisiltä kallioilta.<sup>137</sup> Kauppias Iisakki Viljanen myi kivinavettansa sähköyhtiölle patorakennelmaa varten 6800 markan hinnasta.<sup>138</sup>

Niinkuin uninäköö muistaisin, että patopilariin olisi otettu Isonhaapakosken navetasta osaan pilareihin. Ja että muut pilarikivet olisi otettu toiselta puolelta jokea. Onko ne maat Ylivatajan vaiko Alivatajan maita, sitä en osaa sanoa. Siellä varmaan olisi vielä näkyvissä ottopaikat. Kivet olivat Isonhaapakosken kiviä, ei Laaksosen, vaikka maat oli jo myyty Laaksoselle. Taavetti niitä kehoitti viemään pois, mutta siinä ne olivat ja on vielä nytkin jotain jäänteitä. [Haapakosken] Mamma ei saanut aikaiseksi viedä niitä pois.<sup>139</sup>

Kivien ajosta on vuoden 1926 kassakirjan mukaan maksettu esimerkiksi M. Kalliomäelle, V. Kalliolle, A. Syväojalle ja K. Norgordille monien muiden lisäksi, joten kiviä on siten tuotu myös jostain kauempaa. Vuoden 1926 maaherran päätöksen asiakirjassa on maininta, että pato on rakennettu kivistä ja sijoitettu vinosti poikki kosken kalliopohjalle, ja ilmoituksen mukaan pohjaa on paljon ammuttu ja tasoitettu. Pato aiheutti veden nousua,

<sup>135</sup> *Pellervo* 15.12.1927, 954–955.

<sup>136</sup> *Voimaa koskesta* 1991, 51, 54; Castren 1968, 82–83; Kotiarkisto, N25; M35<sub>1</sub>. Katso kuvia sivulla 29.

<sup>137</sup> *Voimaa koskesta* 1991, 83–90; Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>138</sup> VSA, Tilikirja / kassakirja vuosi 1926, ostoaika 11.8.1926.

<sup>139</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

joten sähköyhtiö joutui maksamaan korvauksia esimerkiksi Vatajan kylän maanomistajille: Riihimäelle, Vatajalle, Ylivatajalle ja Niemelälle.<sup>140</sup>

Patoon rakennettuihin aukkoihin tarvittiin normaaliaikana veden virtauksen esteeksi tuketta eli neulaparruja, jotka voitiin tarvittaessa poistaa. Uiton vuoksi patorakennelmaan piti tehdä myös luukku, joka pystyi nielemään uitettavan puumäärän. Tosin Vatajankosken uitossa otettiin myös neulaparruja pois, jotta uitto sujui vaivattomasti. Myös tulvavesien aikaan padon neulaparrut nostettiin pois, ja sama asia tapahtuu edelleen joka kevät jäidenlähdön eli isonveten aikaan. Putken päässä ennen veden voimalaitokseen menoa oli välppä, jonka avulla vedessä liikkuvat roskat ja uiton jätteet erotettiin. Jääsohjo eli suppo eli hyyteet aiheuttivat välpän jäätymistä ja myös tukkeuttivat sen, joten suppoa piti käsivoimin ottaa pois. Hyyteitten vuoksi veden virtaama pieneni ja aiheutti katkoksia sähkön saamisessa.<sup>141</sup>

Voima-aseman paikka ei tullut Vatajankoskessa aivan alas johtuen ehkä rantojen omistusoikeuksista, joten putouskorkeus oli vain seitsemisen metriä. Tampereelta vuonna 1925 tullessa Niilo Ahdin kirjeessä on ehdotettu laitoksen rakentamista kosken alimpaan kohtaan, joka olisi ollut melko lähellä myöhemmin rakennettua Kavokosken voimalaitosta sekä nykyistä voimalaitosta. Kirjeestä päätellen rantoja ei ollut ostettu sähköyhtiön käyttöön, ja rahoituksen saaminen lienee ollut siihen yhtenä syynä. Tosin pakkolunastusoikeus olisi voitu ottaa käyttöön, mutta siihen eivät ehkä yhtiön resurssit alkuvaiheessa riittäneet. Jos voimalaitos olisi rakennettu heti samalla paikalle kuin 1950-luvun alussa, olisi putouskorkeus ollut silloisen laskelman mukaan 14 metriä. Samalla tehoa olisi ollut hevosvoimaa kohti enemmän ja rakentaminen tullut tavallaan halvemmaksi.<sup>142</sup>

Niilo Ahdin kirjeessä selitettiin, että

olisiko syytä kehittää ajatusta koko putouksen yhtäaikaisesta rakentamisesta, jolloin niin pato kuin voima-asemakin tulisi sijoitettavaksi alemmaksi. Tässä tapauksessa tulisi pato korkeammaksi, vaan muita rakennuslisävaikeuksia siihen suinkaan ei löytyisikään sillä onhan rantatöyräät alempanakin verrattain korkeat. Ainoa vastus olisi alempana olevien vesiosuuksien omistajain kanssa sopiminen, vaan koska luulisi heidän ymmärtävän heille, kuin koko seudullekin asiasta koituvan hyödyn, niin emme pitäisi sopimusta mahdottomana. Käytettävänäni lienee myös pakkolunastusoikeus, jos kerran omistatte suurimman osan koskesta.<sup>143</sup>

<sup>140</sup> VSA, Turun ja Porin läänin maaherran päätös Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön anomukseen saada lupa vesilaitoksen rakentamiseen Hongonjoen pitäjän Antilan kylässä olevaan Karvianjoen Vatajan eli Isohaapakoskeen: Annettu Turussa, lääninkansliassa huhtikuun 29. päivänä 1929; VSA, kassakirjat.

<sup>141</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedtin haastattelu 31.10.2017; Kotiarkisto, M35; *Voimaa koskesta* 1991, 51–53, 56–58, 67; Castren 1968, 14, 49–50.

<sup>142</sup> VSA, Niilo T.A. Ahdin kirje 29.12.1925. Ks. myös Autti 2013, 110, 172; *Voimaa koskesta* 1991, 31. *Voimaa koskesta* kirjan mukaan suurin putouskorkeus oli 1990-luvun alussa Kemijoen Jumiskossa, ollen 93–96 metriä.

<sup>143</sup> VSA, Niilo T. A. Ahdin kirje Vatajankosken Sähkölle 29.12.1925.

### 4.3 Sähköverkoston rakentaminen

Samaan aikaan padon ja voimalaitoksen rakentamisen kanssa aloitettiin sähköverkoston rakentaminen eli lokakuussa 1926. Vatajankosken Sähkøyhtiö teki Siemens-Schuckertin kanssa sopimuksen sähköverkon rakentamiseksi.<sup>144</sup> Voimalaitoksen oletettiin valmistuvan syksyyn 1927 mennessä, ja verkostoon oletettiin silloin tulevan noin 3000 lamppua,

---, jos niiden [lamppujen] otaksutaan keskimäärin olevan 16 kynttiläisiä sekä palavan keskimäärin 4,5 tuntia vuorokaudessa. Vuorokautinen virrankulutus on siis noin 220 000 kilowattituntia. --- Jos laitoksen valmistuminen myöhästyy tarpeettomasti kuukauden, niin saadaan jo myymättä jääneestä valaistusvirrasta noin 26 400 markan tappio.<sup>145</sup>

Vatajankosken Sähkøyhtiön Kauppa- ja Teollisuusministeriön vuonna 1926 vahvista-



mien sääntöjen mukaan osakkeen omistajat suostuivat kirjallisella sitoumuksella sallimaan yhtiön kuljettaa sähköjohdot heidän maittensa läpi, mutta yhtiö lupasi korvata talleamisen. Tosin sääntöihin tehtiin pykälä, jonka mukaan sama asia piti kieltää toisilta sähköliikkeiltä. Esimerkiksi Hilma Ylivatajan ja Syväojan tilan maille pystytetyistä pylväistä maksettiin vuokraa 50 penniä vuosittain ja välikirja oli voimassa 50 vuotta. Pylväitten pystytyksen ehtona oli, etteivät ne saaneet tuottaa haittaa maanviljelykselle. Lisäksi pylväiden aiheuttamasta vahingosta piti sähkøyhtiön maksaa kohtuullinen korvaus asianomaiselle.<sup>146</sup>

*Viereisessä kuvassa työskentelee linjojen asentaja Valde Ojanperä. VSA.*

Kuudennessa pykälässä määriteltiin, että jokainen sähkökäyttäjä hankkii ja kunnossapitää sisäjohtot ja laitteet. Jos sähkönostajan on tarkoitus hankkia voimajohto isoja koneita varten, hänen pitää hyväksyttää ne yhtiöllä ennen käyttöä. Sähköjohto oli tarkoitus vetää seinään asti valmiiksi osakkeiden omistajille. Yhtiön tarkoituksena oli valmistaa sähkövirtaa, mutta myös hankkia pääjohtot ja sähkökeskukset itse. Myös sivujohtot vedettiin yhtiön kustannuksella yhtiön hallituksen harkinnan mukaan, mutta mittarin hankki sähkön käyttäjä yleensä itse. Maksu määräytyi useimmiten mittarin mukaan, mutta oli pieniä

<sup>144</sup> VSA, Vatajankosken Sähkøyhtiön toimitusjohtaja Arvo Nurmelan puhe sähkøyhtiön vuosipäivänä. Ei päiväystä, mutta oletettavaa on, että puhe on pidetty vuonna 1967, jolloin yhtiö täytti 40 vuotta.

<sup>145</sup> VSA, suunnitelma laitoksen valmistusajaksi, ei päiväystä. 1 kynttilä = 1 kandela = 10 luumenia = 1 watti.

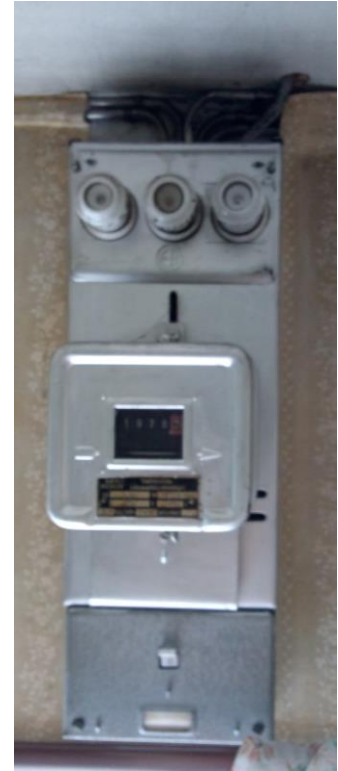
<sup>146</sup> VSA, Kauppa- ja Teollisuusministeriön vahvistama päätös: n:o 444/73 A.D.193/49 K. ja T.M. 1926; VSA, Yhtiö ja hallituksen pöytäkirjat 1945 Ca:5; VSA, välikirja pylväiden laitosta 7.5.1930.



sähkönkäyttäjiä, joiden sähkönkulutus määriteltiin minimihinnan mukaan. Ellei maksua suoritettu ajallaan, sähköyhtiön hallitus katkaisi virran.<sup>147</sup>

Mittarista semmoinen asia, kun isä Pajukoskelle sanoi, että tuo sellainen mittari, joka kestää suuremmankin kuormituksen. Varmaan silloin ajatteli, että laittaa sähkölaitteita enemmänkin. Kyllähän se mittari on kestänyt pyöriä, on vaan nopeakiertoinen. Sen näköistä mittaria ei ole tullut vastaan toista ja olen monia sähkön mittajia nähnyt.<sup>148</sup>

*Kuvan mittari on kestänyt lähes 80 vuotta, ja liittyy edelliseen tarinaan. Mittarissa on pyörivä näyttö, jossa punainen merkki vilkkuu, kun mittarissa pyörii levy. Valkoisesta napista saa kaikki virran pois päältä. 1940-luvulla ei tarvittu kuin kolme sulaketta. Kotiarkisto.*



Verkostoa varten paaluja ostettiin esimerkiksi Kankaanpään kunnalta 237 kappaletta, jolloin yksikköhinta oli 32 markkaa. Niiden ajosta kunnan metsästä maksettiin erikseen, mutta ei ole mainintaa kuka oli maksun saajana. Tilikirjassa oli erikseen maininta useille henkilöille maksetuista korkeajohdin ja matalajohdin paaluista. Tällöin korkeajohdin paaluista maksettiin Haapasillalle 45 markkaa kappale, mutta Ruinulle vain

30 markkaa. Myös Viktor ja Y. Jätinmäki myivät sähköyhtiölle pylväitä, joiden piti olla 11 metriä pitkiä ja 16 cm vahvoja latvaleikkauksesta. Kauppahinta oli neljäkymmentäviisi markkaa rungolta kaadettuna ja telottuna maantien varteen toimitettuna viimeistään maaliskuun ensimmäiseen päivään 1927 mennessä. Tosin kauppakirja on tehty vasta marraskuussa 1927. Paalujen myyjinä tai niiden kuljettajina ei ole mainittu silloisen Vatajan kylän asukkaita.<sup>149</sup>

Kassakirjan mukaan N. Vatajalle on maksettu 863 tukin sahausesta 2350 markkaa, joten sähköverkon tekoon tarvittavat paalut sauhutettiin Vatajan kylällä, kun ne ensin rahdattiin metsästä sahalle. Lisäksi Nestori Vatajan omistama saha myi lautojen ja pintojen jätteitä sähköyhtiölle.<sup>150</sup>

Virran toimittamisesta tehtiin sopimuksia jo ennen voimalaitoksen valmistumista. Yhtiön tariffipolitiikan suuntaa määritteli sopimus maanviljelijä Aarne Santin kanssa, kun hänelle luovutettiin virtaa sahan käyttövoimaksi 30 kW. Hänelle oli ehtona, että puintikaudella 15.8.–1.10. Santti rajoittaa virrankäyttöä. Lisäksi ehtona oli vähintään 10 000

<sup>147</sup> VSA, Kauppa- ja Teollisuusministeriön vahvistama päätös: n:o 444/73 A.D.193/49 K. ja T.M. 1926;

VSA, Yhtiö ja hallituksen pöytäkirjat 1945 Ca:5; Kj 1972, 20, Vähätalo, Kalle. Vrt. Vaahtera 2019, 59.

<sup>148</sup> Kotiarkisto, M351.

<sup>149</sup> VSA, Tilikirja 1926; VSA, Pöytäkirjoja 1949, Ca:6, kauppakirja 28.11.1927; SKA, Honkajoki.

<sup>150</sup> VSA, kassatili 1926, loka- ja marraskuu. Kassakirjassa ei ole mainintaa, mikä kunta on kyseessä.

kWh käyttö vuodessa, jolloin hän sai sähkön markalla kilowattitunnilta. Sopimus oli voimassa viisi vuotta laitoksen valmistumisen jälkeen ja sen jälkeen siitä sovittiin vuosi kerrallaan. Sopimuksen tarkoituksena oli taata niin sanotun ylijäämäsähkön kulutus ja verkon tasainen kuormitus. Samansuuntaisia sopimuksia tehtiin myös muissa voimalaitoksissa, koska sähkön kulutus ei ollut tasaista sopimuksista huolimatta.<sup>151</sup>

Kauppias Frans Leivo myi omistamansa Honkajoen kirkonkylällä olleen sähköverkon ja -laitteet 5.10.1927 Vatajankosken sähköyhtiölle neljästäkymmenestä tuhannesta markasta. Kauppaan kuului myös ”kuparijohtoa 12 km, rautajohtoa 4 km ynnä kaikki muut tarpeet, mitä yllämainittu verkosto sisältää. Samalla luovuttaa myyjä kaikki ne oikeudet, mitä hänellä on ollut verkoston asettamiseen ja sähkövirran myyntiin ynnä muuhun nähden”. Myyjä antaa myös ”oikeuden vetää tarvittavat sähkölinjat maittensa ja viljelystensä lävitse”.<sup>152</sup>

Sähköyhtiön vuoden 1930 vuosikertomuksessa on maininta siirtymisestä korkeajännitysten risteilyyn uusien varmuusmääräysten mukaan. Honkajoelta ostettu Leivon sähkölinjaverkosto vaati välittömästi korjauksia. Vasta nyt otettiin käyttöön yhtiön ja asiakkaan välinen kirjallinen sopimus, jonka ensimmäisiä allekirjoittajia oli noin puolet sähkön kuluttajista. Yhtiö osti edelleen lisää vesiosuuksia ja sähkölinjojen vuoksi tarvittiin lisää maanvuokraussopimuksia.<sup>153</sup>

Sähkönjakelun alettua neuvoteltiin heti sähköistyksen laajentamisesta, joten verkostoa oli lisättävä, koska lisää käyttäjiä piti saada. Arvo Nurmela puhui yhtiön vuosipäivänä jännitteensäätäjän ja jaksolukumittarin tarpeellisuudesta, ja ne hankittiin vasta kymmenen toimintavuoden jälkeen.<sup>154</sup>

Niinpä hallituksen jäsen Salonen, jolla oli saha Kankaanpäässä, mainitsi myöhemmin, että tällöin oli oltava hyvissä väleissä voimalaitoksen hoitajan kanssa, jos toivoi sahan kunnolla pyörivän. Erimielisyyksien sattuessa laski voimalaitoksen hoitaja verkoston jaksoluvun niin alhaiseksi, ettei sahausesta tullut mitään, vaikka magnetointia lisäämällä valot tällöin voisivat olla tyydyttävät.<sup>155</sup>

Näin ollen seuraava tarina voi olla hyvinkin totta:

Muistaisin isän puhuneen jostain sähkölangoista, mutta en yhtään ole tietoinen, missä päin ne olisi olleet. Semmoinen tuli mieleen, kun isä oli ollut tappuririihellä, mutta en yhtään muista missä oli ollut. Niin siellä oli sähkölangat katkenneet ja isä oli ottanut langanpäät käteensä ja virta kulki läpi, moottorit pyöri kaiken aikaa. Toinen mies sitten

<sup>151</sup> VSA, Lilja 1986, 13. Ks. myös *Voimaa koskesta* 1991, 42; Herranen 1996, 106. Vrt. Tamminen 2012, 23, 26–27.

<sup>152</sup> VSA, kauppakirja kauppias Frans Leivon ja Vatajankosken Sähkö Oy:n välillä 5.10.1927.

<sup>153</sup> VSA, Kertomus Vatajankosken Sähkö Oy:n toiminnasta vuodelta 1930.

<sup>154</sup> VSA, Lilja 1986, 17; VSA, Vatajankosken Sähköyhtiön toimitusjohtaja Arvo Nurmelan puhe sähköyhtiön vuosipäivänä. Ei päiväystä, mutta oletettavaa on, että puhe on pidetty vuonna 1967, jolloin yhtiö täytti 40 vuotta; VSA, Pikkusaari 1995, 4; Kj 1972, 20, Vähätaalo, Kalle.

<sup>155</sup> VSA, Vatajankosken Sähköyhtiön toimitusjohtaja Arvo Nurmelan puhe sähköyhtiön vuosipäivänä. Ei päiväystä, mutta oletettavaa on, että puhe on pidetty vuonna 1967, jolloin yhtiö täytti 40 vuotta

koplasi tai sitoi apulangalla päät kiinni. Olisiko ollut Valkamassa tai Vatajan Jussilla?<sup>156</sup>

M34 muisteli, että

sähkölaitoksessa oli automaattinen jännitteen ohjaus, mutta joskus se meni epäkuuntoon ja ohjaus piti suorittaa käsin. Turbiinihuoneen seinällä oli ohjauspyörä, jota kääntämällä ja kiertämällä yritettiin pitää jännite oikeana. Se oli kuulemma työlästä hommaa.<sup>157</sup>

Kankaanpään eri kylien sähköistämisestä ja verkoston lisäämisestä selvitettiin lehtien palstoilla sähköyhtiön hallituksen kokouksesta kirjoitettaessa, mutta Vatajan kylän sähköistämisestä ei kirjoitettu. Lehtitiedon mukaan ”ainoastaan pienehkö osa generaattorin kehittämästä sähkövirrasta johdetaan suoraan voimalaitoksen lähimpään ympäristöön”.<sup>158</sup> Hallitus päätti esimerkiksi syyskuussa 1927, että valojohto vedetään kyliin [nimitynä], kun ”asianomaiset itse hankkivat ja pystyttävät pylvää sekä luovuttavat ne maksutta yhtiön käyttöön”. Hallitus saattoi ottaa myös kovan linjan sähkön käyttäjiä kohtaan: ”--- vedetty sähkölinja Vihtiläjärvellä päätettiin vetää alas, ellei [asiakas] ota vähintään 8 osaketta yhtiöstä.”<sup>159</sup> Samoin toisen henkilön kohdalla: ”--- ilman lupaa vedetty johto päätettiin antaa olla paikoillaan jos sanottu henkilö merkitsee ja maksaa 8 uutta osaketta entisten 3 lisäksi.”<sup>160</sup>

Valtiovalalta annettiin määräyksiä voimajohtojen rakentamiseen vasta vuonna 1930, joten niiden vetäminen maastoon tehtiin aluksi ruotsalaisten tai saksalaisten ohjeiden perusteella. Johdot olivat kuparia, jos sitä oli saatavissa. Vuoden 1927 tilikirjan mukaan kuparia oli ostettu Hankkijalta melkein 5700 markan arvosta, ja kuparilankaa Tuomiselta melkein 15000 markan arvosta, mutta siinä ei ole mainintaa, montako kilometriä tuolla hinnalla sai. Vanhimmat johdot olivat rautaa, mutta niiden virransiirtokyky oli heikko. Jälleen sotien aikana sähkölinjoja jouduttiin vetämään rautalangasta, kun kuparin saanti väheni ja ajoittain loppui kokonaan. Pylväät ja muuntajakopit annettiin urakalla yhtiön osakkaiden rakennettavaksi, mutta valvojina toimivat hallituksen jäsenet. Linjan pystyttäjien ja valvojien ammattitaidon puute vaikutti, että ensimmäiset rakennetut sähkölinjat olivat jo remontin tarpeessa ennen sähkönjakelun aloittamista. Soisessa maastossa pylvääät kallistelivat, eivätkä siten kestäneet edes omaa painoaan.<sup>161</sup>

<sup>156</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>157</sup> Kotiarkisto, M34.

<sup>158</sup> *Satakunnan Kansa* 31.3.1928, 4.

<sup>159</sup> *Satakunnan Kansa* 27.9.1927, 5.

<sup>160</sup> *Paikallissanomat* 29.9.1927, 3. Kirjoitus Vatajankosken Sähkö Oy:n hallituksen kokouksesta.

<sup>161</sup> VSA, Lilja 1986, 14, 16; VSA, tilikirja 1927; *Voimaa koskesta* 1991, 74–76; VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedt 2017; Tamminen 2012, 50, 54. Vrt. Lammaisten Sähkölaitoksella oli johtajana 1920-luvulla Viljo Futka, joka halusi vaihtaa rautaiset 3 kV:n johdot kuparisiksi, jotta johtimien hävikki pienenesi. Samaan aikaan kuluttajat rakensivat muuntajakopit puusta, ja yhtiö sisusti ne sähkökalusteilla.

#### 4.4 Silta sähkötehtaan padon yli

Kesäaikaan Haapakosken eli Vatajankosken kohdalla oli Karvianjoen yli pukkisilta. Se oli niin leveä, että siitä voitiin ajaa hevosella, mutta siinä ei ollut mitään kaiteita. Talven tullen se jouduttiin ottamaan pois, koska silloin joki jäättyi, ja kuljettiin jäätä pitkin joen yli. Keväisin jäiden lähdön ja tukin uiton jälkeen silta tietysti rakennettiin uudelleen. Tarvittaessa muutama kyläläinen kuljetti ihmisiä joen yli ruuhella. Vatajankoskesta ylöspäin Karvianjoen yläjuoksulla oli sahien, pienten koskien, kohdalla kesäaikaan myös pieniä pukkisiltoja eli kapulasiltoja. ”Munkki-Maijan”, Tuominiemen ja Sikakosken kohdilla oli kapeita siltoja, joita pitkin voitiin kävellä joen yli.<sup>162</sup>

Isä kuljetti kelirikon aikana ruuhella ihmisiä joen yli Rakolan kohdalla. Myös Asukkaan Alekski ja Maija kuljettivat ihmisiä joen yli ruuhella ennen kuin silta oli rakennettu. Jopa tukkimiesten lautalla kuljettiin joen yli ennen siltaa. Sitten tehtiin kapulasilta, joka täytyi talveksi korjata pois jättien lähdön vuoksi ja tukinuiton ajaksi. Se oli ylempänä kuin nykyinen silta. Pienten lasten oli vaikea kulkea sitä siltaa.<sup>163</sup>



*Tästä kaikki alkoi patopilarien ja sillan teossa. Kuva Kankaanpään kaupungin museosta, jonka mukaan kuva on Vatajankosken sähkötehtaan rakentamisen alkuajalta.*

Kun Vatajankosken Sähkö aloitti voimalaitoksen padon rakentamisen, suunniteltiin sen arkistotietojen mukaan samaan aikaan alustavasti sillan rakentamista. Yhtiön perustamisesta kirjoitettiin lehtiin ja samalla selitettiin siltasuunnitelmaa: ”Vatajankosken silta-asia jätettiin hallituksen päätettäväksi” eli sähköyhtiön hallituksen.<sup>164</sup> Sillan saaminen paikalleen kivipilarien päälle vei silti aikaa. Esimerkiksi Pohjolan voima osasi hyödyntää vuoden 1944 loppuvuodesta sodan jälkeistä aikaa, kun Isohaaran ja Vähähaaran silta oli tuhottu sodan aikana. Pohjolan voima lupasi rakentaa rautatie- ja maantiesillan Kemijoen yli vuodessa, jos yhtiö saisi rakentaa vesivoimalaitoksen sillan yhteyteen. Samalla se

<sup>162</sup> Kotiarkisto, N25; M35<sub>1</sub>.

<sup>163</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>164</sup> Lalli 29.6.1926, 2.

saisi myös käyttää sillan rakenteita säännöstelypadon osina. Sillan rakentaminen vuoden 1941 poikkeuslain avulla oli nopeaa, eikä asianmukaisia lupia tarvittu heti. Kemijoella vesivoimalaitosten patojen yhteyteen rakennetut sillat toivat helpotusta monelle kylälle.<sup>165</sup>

Outi Auttin mukaan Kemijoen ylittävät sillat paransivat elämisen tasoa, kun rakennettiin voimalaitosten kohdalle tiestöä ja sillat.<sup>166</sup> Ison Kemijoen ylittäminen oli vaikeaa, mutta Vatajan kylällä Karvianjoen ylittäminen oli asukkaiden mukaan myös hankalaa. Varsinkin keväisin jättien lähdön ja tukinuiton aikaan länsipuolelta pääsy kauppaan itäpuolelle jokea oli todella epämukavaa. Vatajan kylälle kosken ylittävä silta saatiin vasta monen vuoden ja käräjöinnin tuloksena.

Mä olin sillo viä pieni, ku äiti lähetti mut kauppaan ja sillo piti mennä sillan yli. Se oli jo patosilta, mutta ei siinä ollu ku muutama lankku niitten patoarkkujen päällä. Pelotti mennä siitä. Onneks yks mies tuli kantaan mun reppuseläs sillan yli, että pääsin kauppaan. Sama asia oli tietysti takasi tulles. --- Arkut ja pilarit rakennettiin ensin ja niitten yli oli laitettuna laudat ennen kuin varsinainen sillankansi rakennettiin.<sup>167</sup>

Kyläläiset muistelivat, että sillan teossa oli yhteisö vahvasti mukana. Padon pilareiden päällä olleet tukipuut olivat hankalia kuljettavia, mutta lyhensivät silti kulkua joen yli. Joukossa oli aina sellaisia, jotka eivät halunneet uutta, koska vanhalla oli tultu toimeen. Pukkisillan aikaan jokea ei ollut vielä padottu, joten vesi oli kosken yläjuoksulla matalalla, ja siten pukkisillan tuet olivat melko lyhyitä.

Renkkusilta oli ylikulkuna, talveksi korjattiin aina pois. Isä siinä sillan hommamiehenä oli, hommasi luvat, että saadaan tehdä patoarkkujen päälle silta ja myös värkit siltaan taloista pyyteli, kiersi talosta taloon, keräsi rahaa ja puita. Jotkut olivat myötämielisiä, mutta toiset vastustivat, siitä on päästy tähänkin asti yli, eikä sitä tarvita. Eivät arvanneet, kun pato rakennetaan, siitä ei voi enää kulkea renkkusiltaa pitkin, koska se olisi ollut vaarallisen korkeilla pukeilla. Siltakansivärkkien hommaamisessa isä kyllä sai tarpeellisen määrän värkkejä, vaikka muuan emäntä kiroten sanoi, siitä on päästy tähänkin asti pukkisiltaa pitkin, eikä antanut rahaa, mutta luulisin, että isäntä antoi tukkipuita, eikä puhunut emännälle mitään. Koukunkylässä oli tai oikeastaan Velhonkylässä ne asu, Järvenrannan miehet rakensivat sillan, semmoinen nimi on jäänyt mieleen kuin Äärni. --- siltapilarit oli jo aikaisemmin, yli kuljettiin vain muutama lankku pilareitten päällä.<sup>168</sup>

Sillasta tehtiin sopimuksia moneen kertaan, ja tietoimikunnan nimi vaihtui, joten ei ihme, jos se aiheutti myöhemmin erimielisyyttä. Ensimmäinen varsinainen sopimus tehtiin pian padon valmistumisen jälkeen.

Kauppavälikirja.

Allekirjoittaneet Vatajankosken Sähkö O.Y:n valtuutettu maanviljelijä Kalle Joukanen, Kankaanpää, myyjänä ja n.s:n Vatajan tien tietoimikunta, Hongonjoki, ostajana ovat

<sup>165</sup> *Pohjolan voima*, <www.pohjolanvoima.fi>, luettu 15.2.2019; Autti 2013, 70, 78, 106, poikkeuslaki oli voimassa vuoteen 1962, jolloin säädettiin uusi vesilaki.

<sup>166</sup> Autti 2013, 78.

<sup>167</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>168</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

tehneet seuraavan Vatajankosken patolaitokselle rakennettavan sillan rakentamisoikeuden sekä tarvittavan Maa-alueen kauppaa koskevan sopimuksen:

1. Vatajankosken Sähkö O.Y. myy n.s:lle Vatajan tien tietoimikunnalle sillan rakentamisoikeuden Vatajankosken patolaitokselle sekä tarpeellisen paaluilla merkityn maa-alueen yhtiön omistamasta maasta sanotun tien rakentamista varten.
2. Ostajan on seurattava sillan rakentamisessa myyjän antamia piirustuksia, jotka Keskusosuusliike Hankkijan Sähköosasto 22 p:nä kesäkuuta 1926 on laatinut.
3. Luovutus tapahtuu heti sen jälkeen kun Turun ja Porin läänin Maaherran määräyksestä suoritettava tienteosuunnitelmatoimitus N:o 27203 on voittanut lain voiman, jolloin kauppasumma kolmekymmentäviisituhatta /35,000:-/S.markkaa on maksettava.
4. Tätä kauppakirjaa on laadittu kaksi yhtäpitävää kappaletta, yksi kummallekin asianosaiselle.<sup>169</sup>

Vatajankosken padon päälle tehtävän sillan rakentamissopimuksen kauppavälikirja tehtiin 16.11.1928, ja sitä olivat allekirjoittamassa Vatajankosken Sähkö Oy:n puolesta maanviljelijä Kalle Joukanen ja Vatajan kyläläisiä edustivat Kustaa Laine, Jalmari Luoma, Lauri Kanerva, Juha Ylipaasto, Frans Mäkipää ja Frans Velhonoja. Viimemainitut kolme maanviljelijää olivat Vatajan etelä- ja pohjoispuolisista kylistä.<sup>170</sup>

Vatajankosken Sähköyhtiön hallituksen kokouksessa mainitaan, että se on myynyt sillan rakentamisoikeuden Vatajan tietoimikunnalle. Sopimus alistettiin 30.9.1930 olleen sähköyhtiön hallituksen kokouksen hyväksyttäväksi.<sup>171</sup> Sähköyhtiön hallitus liitti alkupe räiseen sopimukseen oman merkinnän, jossa he ottivat oikeuden sillan ja tien käyttöön eli kohdan 5. Se aiheutti myöhemmin eripuraa sopijapuolten kesken.

1. Vatajankosken Sähkö O.Y. myy n.s:lle Vatajan tien tietoimikunnalle sillan rakentamisoikeuden Vatajankosken patolaitokselle sekä tarpeellisen paaluilla merkityn maa-alueen yhtiön omistamasta maasta sanotun tien rakentamista varten.
2. Ostajan on seurattava sillan rakentamisessa myyjän antamia piirustuksia, jotka Keskusosuusliike Hankkijan Sähköosasto 22 pv:nä 1926 on laatinut.
3. Luovutus tapahtuu heti sen jälkeen kun Turun ja Porin läänin Maaherran määräyksestä suoritettava tienteosuunnitelmatoimitus N:27203 on voittanut lainvoiman, jolloin kauppasummasta kolmekymmentäviisituhatta (35000) markkaa on osa eli kaksikymmentätuhatta (20000) markkaa heti maksettava ja loput kauppasummasta eli viisitoistatuhatta (15000) markkaa suoritetaan sanotusta ajasta lukien kolmen (3) vuoden kuluessa viisituhatta (5000) markkaa kunakin vuoden sinä päivänä, jolloin Maaherran päätös on päivätty ilman korkoa.
4. Myyjä vastaa kaikista patolaitoksesta ja sen yhteydessä olevista silta-arkuista johtuvista vesioikeudellisista riitaisuuksista ja suorittaa mahdollisesti määrättävät muutokset sanottuihin rakenteisiin.
5. Myyjät pidättävät ilman enempiä korvauksia täydellisen oikeuden ainiaaksi rakennettavan tien ja sillan käyttöön.
6. --
7. Tätä kauppakirjaa on laadittu kaksi yhtäpitävää kappaletta, yksi kummallekin asianosaiselle<sup>172</sup>

<sup>169</sup> VSA, Sähkövirran saantianomuksia, Fa, kauppavälikirja; Kauppakirjoja, Lainhuutoja ym. Hd: 8; VSA, Tienteosuunnitelman N:o 27203.

<sup>170</sup> VSA, Sähkövirran saantianomuksia, Fa, kauppavälikirja; Kauppakirjoja, Lainhuutoja ym. Hd: 8; Tienteosuunnitelman N:o 27203.

<sup>171</sup> VSA, C9:5, yhtiön ja hallituksen kokouksen pöytäkirjat 1945.

<sup>172</sup> VSA, Sopimuspaperit He, Vatajankosken Sähkö Oy:n varsinainen syyskokous 30.9.1930.

Ely-keskuksen mukaan Vatajankosken voimalaitosilta rakennettiin jo vuonna 1934, vaikka sillan teosta käytiin kokouksia ja jopa käräjiä vuosia myöhemmin.<sup>173</sup> Haapakosken kylätien osakkaat olivat lähettäneet Vatajankosken sähköyhtiön hallitukselle 23.1.1936 anomuksen sillan rakentamisesta Vatajankosken Sähkö Oy:n patomuurin päälle ilman mitään korvausta. Hallitus valmisteli asiaa kokouksessaan helmikuussa 1936. Sähköyhtiön hallituksen kokouksessa oli osa kannattanut ajatusta, että silta voidaan rakentaa padon päälle ilman mitään korvausta sähköyhtiölle. Osa hallituksen jäsenistä ehdotti korvaussummaa alennettavaksi 15 000 markkaan. Useimmat hallituksen jäsenet kannattivat edelleen 35 000 markan maksua sähköyhtiölle ja ehdottivat sitä yhtiökokoukselle. Pyyntöä käsiteltiin varsinaisessa yhtiökokouksessa maaliskuulla 1936 ja hylätyksi tuli ensimmäinen näkökanta. Arkistossa oleva asiakirja on repeytynyt alalaidasta, mutta tehty päätös näyttää menneen melkein tasan 576/629.<sup>174</sup> Kotiarkistossa olevissa tiedoissa on maininta, että silta rakennettiin vasta vuonna 1938.<sup>175</sup>

Vatajan tietoisuus mainitaan välillä Haapakosken tietoisuutena, jolloin niistä tuli erimielisyys. Myös Hankkijan ohjeiden saaminen vaikeutti sillan rakentamista. Juho Ylipaasto selvitti kirjeessään melkein kymmenen vuotta myöhemmin sillan piirustusten saamisesta:

Lähetän ohellisenä Vatajankosken patomuurien päälle laitettavan sillan piirustuksia. Saanen huomauttaa yhtiön hallitukselle, että minun oli tilattava ne Hankkialta, niin en voinut niitä ennemmin lähettää. Kunnioittaen Juho Ylipaasto. Haapakosken tiehoitokunnan puheenjohtaja. Honkajoki, syyskuun 26 p:nä 1937.<sup>176</sup>

Haapakosken kylätien osakasten kokouksessa vielä heinäkuulla 1938 mietittiin voimalaitoksen padon käyttöoikeuden hintaa. Tällöin saapuvilla olivat osakkaat Y. Ruokokoski, J. Ylipaasto, Hj. Luoma, Y. Syväoja ja K. Ranta. Keskusteltiin 20.000 markan suuruisen, 15.9.1930, tehdyn kauppakirjan edellyttämän loppusumman maksamisesta Vatajankosken Sähkö Oy:lle. Kokous päätti, että summa maksetaan.<sup>177</sup> Haapakosken kylätietoisuus maksoi sillan käyttöoikeudesta tulevat kulut kahdessa erässä arkiston tietojen mukaan, ja tyytyi siten sähköyhtiön päätökseen.

Nimismies L. Schildt'iltä, Vatajan tietoisuuden, joka nimi Maaherran päätöksessä esiintyy Haapakosken kylätiekuntana, puolesta olen tänään Vatajankosken Sähkö O.Y:n rahastoon vastaanottanut Vatajankoskessa olevien patomuurien päälle rakennettavan sillan rakentamisoikeudesta korvauksena viisitoistatuhatta (Smk 15,000:-)

<sup>173</sup> Ely-keskus, <<http://www.ely-keskus.fi/web/ely/sillat>>, luettu 18.2.2019.

<sup>174</sup> VSA, Laitoksen perustamispaperit, Ha, Vatajankosken Sähkö Oy:n varsinaisen kevätkokous 28.3.1936, § 6; VSA, Laitoksen perustamispaperit, Ha, jäljennös kuitista N:o 49.b 30.4.1936.

<sup>175</sup> Kotiarkisto, ainakin N25, M351.

<sup>176</sup> VSA, Sopimuspaperit He.

<sup>177</sup> VSA, Sopimuspaperit He, Haapakosken kylätien osakasten kokous 25.7.1938.

markkaa, jonka kuittaan. Kankaanpäässä 30 päivänä huhtikuuta 1936. Kosti Ceder, Vatajankosken Sähkö O.Y.: liikkeenhoitaja.<sup>178</sup>

Tulotodistus. Vatajankosken Sähkö O.Y:lle maksetaan tämän mukana kaksikymmentätuhatta (Smk 20.000:-) markkaa korvauksena laitoksen patomuurien päälle rakennettun sillan rakentamisoikeudesta. Kankaanpäässä 21 päivänä elokuuta 1938. Haapakosken Kylätiekunnan puolesta Juho Ylipaasto, puheenjohtaja.<sup>179</sup>

Kemijokeen tehtyjen voimalaitosten patojen päälle tehdyt sillat helpottivat joenvarsiasukkaita, ja asukkaat olivat yleensä tyytyväisiä niihin. Tosin Autti ei mainitse, maksoivatko kyläläiset sillan tekemisestä aiheutuvia maksuja. Kemijoen yli tehtiin voimalaitossillat enimmäkseen vasta 1950-luvun jälkeen, jolloin oli saatavissa jo yleistä rahoitusta, kuten Autti mainitsee kirjassaan. Joitakin Kemijoen ylittäviä siltoja jätettiin tekemättä, koska paikallinen piiri-insinööri oli suositellut luopumista siltahankkeesta. Kyläläisten aktiivisuus ja periksiantamattomuus auttoi sillan saamisen.<sup>180</sup> Veli Pekka Toropainen kertoo Halistenkosken historiassaan myllyn yhteyteen tehdystä sillasta, joka oli yksityinen. Omistaja teki sillan omalla kustannuksellaan, mutta ei saanut siitä huolimatta ottaa maksua siltaa käyttäviltä.<sup>181</sup>

Miksi sillan piirustusten ohjeet saatiin vasta vuotta myöhemmin, kuin sopimus tehtiin, ei selvinnyt asiakirjoista. Ely-keskuksen tiedon mukaanhan silta rakennettiin jo vuonna 1934, joten silta olisi siten rakennettu ilman ohjeita. Piirustuksia ei myöskään löytynyt Vatajankosken sähköän arkistosta, joten sillan rakentamisen ohjeet jäivät näkemättä.

Vatajankosken ylittävän sillan saaminen oli osoitus useamman kylän yhteistyöstä, koska Haapakosken tien puheenjohtajana oli Paastonkylän asukas. Tosin Paaston kylä ja Vatajan kylä luettiin niiden välissä olevaan Antilan kylään vielä 1900-luvun alkupuolella, joten silta-asia oli siten yhteinen. Tietoimikuntaan kuului myös osakkaita Alahonkajoelta Kankaanpään puolelta. Paastonkylän, Antilankylän, Siikaisten Sammin ja Kankaanpään Alahonkajoen kylän asukkaat kävivät Vatajankosken myllyllä jauhattamassa viljansa, joten he toimivat omien intressiensä mukaisesti, kun tarvitsivat siltaa joen ylitykseen.<sup>182</sup>

Haapakosken tietoimikunta velkoi Vatajankosken sähköä vuosilta 1944–45, koska se käytti tietoimikunnan omistamaa tietä ja myös ulosmittasi sähköyhtiön kirjoituskoneen tienkäytöstä, koska ei saanut maksua. Sähköyhtiön mukaan heidän pöytäkirjoissaan on maininta tienkäyttöoikeudesta. Kuten edellä olen kertonut, sähköyhtiö teki lisäyksen

<sup>178</sup> VSA, Laitoksen perustamispaperit, kuittijäljennös N:o 49.k.49b.

<sup>179</sup> VSA, Sopimuspaperit He.

<sup>180</sup> Autti 2013, esim. 70–71, 78, 106, 170.

<sup>181</sup> Toropainen 2015, 219.

<sup>182</sup> VSA, arkistotiedoissa eri nimikkeillä mainintoja asiasta.



tienkäytöstä myöhemmin omassa kokouksessaan. Oikeuden päätös oli, että sähköyhtiö maksoi kylätielle, jonka nimeksi maaherra määritteli Antilan-Paaston kylätie, 10 markkaa vuodelta 1944 ja 15 markkaa vuodelta 1945.<sup>183</sup>

Antila-Paaston tietojulkunnan puheenjohtaja kertoi käräjillä selvityksen valittajalle eli antoi vastineen Vatajankosken Sähköyhtiölle:

Antilan-Paaston kylätien hoitokunta ei tiedä, miten yksiköt eli tiemaksut Vatajankosken Sähkö O.Y:lle ovat laittomasti asetetut, eikä valittajakaan kirjelmässään ole sitä selittänyt. Valittaja kyllä väittää, että valittaja on tehnyt sopimuksen Vatajan, eli Haapakosken kylätiekunnan kanssa vapaasta tien käytöstä. Tämä on kyllä totta mutta valittajan ja Antilan-Paaston kylätienkunnan välillä ei tällaista sopimusta ole milloinkaan tehty. Edelleen väittää valittaja, että Vatajan eli Haapakosken kylätie tarkoittaisi samaa, kuin Antilan-Paaston kylätie. Tämä väite ei pidä paikkaansa, sillä Antilan-Paaston kylätie on perustettu jo vuonna 1925 ja on lääninkansliakin sanotun tien kylätieksi päätöksellään vahvistanut 16. päivänä maaliskuuta 1925 N:o 11940. Täten katson, ettei valittaja ole esittänyt mitään perusteita ulosmittauksen kumoamiseksi, vaan sotkenut asioita. Tämän johdosta pyydän kunnioittaen, että valitus aiheettomana kumottaisiin ja valittaja velvoitettaisiin korvaamaan kulumme selityksen antamisen johdosta. Hongonjoella syyskuun 19 p:nä 1946. Yrjö Ruokoski.<sup>184</sup>

Sähköyhtiön edustajan viittaus ja vastaus edelliseen tien nimen määrittelyyn:

”Tosiaan on sopimus tehty Haapakosken tiekunnan kanssa, mutta eihän Vatajankosken Sähkö Oy ole voinut vapaa tieoikeutta pidättää itselleen sellaiselta tiekunnalta, jolla ei tietä ole, vaan se on pidättänyt vapaa käyttöoikeuden sen tiekunnan teihin, jotka käyttävät mainittua siltaa, eli toisin sanoen joen länsipuolella olevien talojen omistamiin teihin. Ellei näin olisi, ei Antila-Paaston tiekunnan jäsenillä olisi myöskään minkäänlaista oikeutta käyttää sopimuksessa mainittua siltaa. Jos tiekuntien nimityksissä on tullut joitakin muutoksia, ei se mielestämme voi asiaa muuttaa sillä sopimuksen tarkoituksena on ollut saada nauttia sen tiekunnan tiestä jotka vastaavasti nauttivat Vatajankosken sähkö Oy:n padolle rakennetusta sillasta. Esittämiemme asioiden nojalla anommekin edelleen että mainitun tiekunnan meille asettamat maksut ja toimitettu ulosmittaus kumottaisiin ja tiekunta määrättäisiin korvaamaan kulumme asiassa. Kankaanpäässä marraskuun 12 p:nä 1946 Arvo Nurmela ja Kosti Rauvola.<sup>185</sup>

Kun silta oli saatu rakennettua, siitä pidettiin huolta vapaaehtoisesti. *Aleksi tervasi siltaa ja huolehti sillan siisteydestä, koska hevosten kuljettua yli, siihen jäi niiden jätöksiä.*<sup>186</sup> Sota-aikana oltiin varuillaan monella tavalla. Sillan vartioinnista huolehtivat vanhat miehet, joiden ei enää tarvinnut mennä rintamalle, ja myös kylän lotat huolehtivat oman osuutensa.

Isäkin oli öisin vartiossa, samoin joitakin lottia. Minäkin olin joskus tuuraamas siltaa vartioivaa Kallion Volmaria, jotta hän pääsi kauppaan syömään tai ostamaan ruokaa ja lämmittelemään. Jos jotain erikoista sattui, piti soittaa torvella, jotta Volmari kuuli sen ja tuli apuun. Piti tarkkaan katsoa, että lapset pääsivät joen yli turvallisesti, kun sillan kannen lankut eivät pysyneet paikoillaan. Vatajan Kalle oli sillalla sota-aikana vahtina ja saatteli Almankin sillan päästä toiseen, Alman mennessä kauppaan.<sup>187</sup>

<sup>183</sup> VSA, Sopimuspaperit He, Sähköyhtiön kirjelmä 19.7.1946.

<sup>184</sup> VSA, Sopimuspaperit He. Välipäätös V23317.E 711.46.5206, Turussa lääninkansliassa 15.10.1946.

<sup>185</sup> VSA, Sopimuspaperit He.

<sup>186</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>187</sup> Kotiarkisto, N25.

Oletettavasti vasta uuden voimalaitoksen ajalta on muistelu, jossa siltaa oli jonkin verran valaistu työturvallisuuden vuoksi. Sillan toisessa päässä oli rakennus, josta vesiputki lähti kohti voimalaitosta, ja siellä puhdistettiin roskat pois. N47 muisteli sillan valaistusta:

Olikohan se Vatajankosken silta aina pimeään aikaan valaistu, vaikkei muualla ollut katuvaloja, niin jotenkin muistan, että siinä olisi aina palanut lamput molemmissa päissä. Kun sehän oli tavallaan sähkölaitoksen aluetta, siinä koski ja oli padot ja siitä lähti putkea pitkin vesi sähkölaitokseen.<sup>188</sup>

Tietoimikuntia oli Honkajoen alueella useita, koska tiet olivat aluksi yksityisteitä, joita tien varren asukkaat itse hoitivat. Vasta myöhemmin kylätiet saatiin kunnan vastuulle ja hoitoon. Outi Autti kertoi haastateltavien olleen tyytyväisiä tien ja siltojen saamiseen Kemijoen yli. Tosin he olivat pettyneitä siitä, että paikallisille oli työtä tarjolla vain vähän ja sekin lyhytaikaista. Tilanne on nykyään samansuuntainen kuin aiemmin.<sup>189</sup>

Ensimmäisen sillan teko oli erikoisosaamista, joten silloin Vatajan kylän asukkaille ei työtä riittänyt. Silta oli silti tervetullut, koska sitä tarvittiin monella tapaa ja monet ihmiset. Esimerkiksi uiton loputtua siltaa tarvittiin tukkirekkojen kulkua varten. Ensimmäinen silta jouduttiin tosin melko pian uusimaan, jonka jälkeen sitä korjattiin vielä monia kertoja, sillä puiset alaparrut eivät ole ikuisia. Sillan uusiminen vaikutti samalla tavalla kylän elämään kuin ensimmäisen sillan teko.

Vatajankosken Sähkö on vaikuttanut lapsuudessani ---. Siltaa uusittiin, kun olin kansakoulussa. Koulumatka taittui usein leveiden parrujen päällä taiteillen. Alla kohisivat kuohut ja pudotus oli suuri. Korkeanpaikan kammoisena sillanrakennustyömaa vaiheessa sillan ylitys oli vaikeaa. Onneksi entinen naapurimme oli useasti työmaalla ja auttoi minut yli. Muutama kerta koulutaipaleesta piti suoriutua aivan yksin. Aika, jolloin siltaa uusittiin, ajoittuu vuosiin 1970–1973. Tarkkaa muistikuvaa ei muuten ole. Muutenkin, kun patoluukut olivat auki, pärskeitä satoi kasvoille.<sup>190</sup>

Vielä viime vuosina on käyty neuvonpitoa sillan käytöstä, koska sillan kansi kuuluu Ely-keskukselle, mutta sillan patoarkut Vatajankosken sähköyhtiölle.<sup>191</sup>



*Kankaanpään kaupungin museosta kuva, jossa näkyy valmis sähkötehdas, mutta patoarkut ovat edelleen ilman sillan kantta. Tosin kuvanottovuotta ei tiedetä.*

<sup>188</sup> Kotiarkisto, N47.

<sup>189</sup> Autti 2013, 101–103.

<sup>190</sup> Kotiarkisto, N62.

<sup>191</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedtin haastattelu 31.10.2017.

## 5 Sähkötehtaasta voimaa

### 5.1 Sähköä koteihin ja kylälle

Herrat lukijat, oletteko ajatelleet, että kotikin on työpaikka, missä sekä keittiössä että olohuoneessa ja muuallakin suoritetaan monenlaisia tehtäviä? ... onko perheenmännällä käytettävänä sellainen lamppu, jonka loisteessa hän näkee tehdä käsitöitään... Ettekö koskaan ole tulleet sitä ajatelleeksi! Ette varmaankaan, sehän on niin inhimillistä. Mutta koettakaapas nyt kuitenkin tehdä niin!<sup>192</sup>

Näin mainoksessa yritettiin saada myös miehet huomioimaan 1930-luvulla kotien sähkönkäyttöä. Lehtien mainokset kohdistuivat eniten kaupunkioloihin, koska maaseudun sähköistys oli vasta alkamassa. Kodin sähköistetyistä keittiöstä rakennettiin ihannekuva, ja siellä äidit olisivat miellyttävässä ja iloisessa ympäristössä – valoisassa ja sähköistettyjen kojeiden vapaudessa. Kotitalouskoneiden tarpeellisuutta mainostettiin laajasti, mutta Leena Korpisen mukaan koneet käyttävät nykyään myös valtaa. ”Jääkaappi lopetti lähikaupat, pesukone nosti puhtausvaatimuksia” puhumattakaan nykyajan sähköistetyistä kodista, jossa valtaa käyttävät monet koneet, esimerkiksi matkapuhelin.<sup>193</sup> Mutta ennen kuin sähköistyksen liiallisuudesta edes unelmoitiin, monet maaseudun syrjäiset kylät elivät öljylampun ja kynttilöiden varassa vielä kauan.

Maaseudulla sähköistäminen oli hitaampaa kuin kaupungeissa. Suomessa oli vielä 1980-luvulla sähköttömiä alueita, vaikka maaseudun sähköistys painottui 1950-luvun jälkeiseen aikaan. Tällöin taloudelliset mahdollisuudet sähkön saamiseen olivat niukkoja. Sähkön käyttö voimaa vaativissa töissä tarjosi uuden mahdollisuuden esimerkiksi rakennustyömaille ja maatalouteen. Elintason nousu ja uusien kulutustavaroiden yleistymisen tekivät elämisen mukavammaksi. Tällöin sähkön tarve lisääntyi teknisten laitteiden myötä. Arveltiin, että voimaa vaativat laitteet voitaisiin tehdä sähkön avulla yksikertaisiksi, ja sähköä olisi myös tarvittaessa saatavilla heti.<sup>194</sup>

Kodeissa sähköistys aloitettiin yleensä valon hankkimisesta sisälle ja ulos pihamaalle. Kotiliesi vuodelta 1926 selitti kodin sisälle suunnitellun valaistuksen vaikuttavan kodin tunnelmaan. Ennen sähkövaloa ajateltiin heikosti valaistun huoneen olevan kodikkaampi kuin voimakkaasti valaistun, jolloin verrattiin kynttilävalaistusta kaasutäytelamppuihin, joita nimitettiin myös voimavalolyhdyksi tai petromaksiksi. Lyhdyt olivat todella kirkkaita verrattuna muihin valaisimiin. Lamppujen ulkonäköön kiinnitettiin huomiota

<sup>192</sup> Vehmasaho 2007, 75–76. Vehmasaho, Ulla haastatteli professori Leena Korpista ja käytti haastattelun lisäksi kirjoituksessaan *Kiireen selättäminen lähtee itsestä – vertaistuesta voimaa jaksamiseen lähtenä* Riia Kempvaisen pro gradu -tutkielmaa vuodelta 2002: *Kodin hyödyksi – jokaisen iloksi*. <<https://docplayer.fi/1924023-Mobiilit-palvelut-osana-tyon-psykkisen-kuormituksen-hallintaa.html>>, luettu 15.1.2019. Mainosteksti on edellä mainitusta kirjoituksesta.

<sup>193</sup> Vehmasaho 2007, 75–76.

<sup>194</sup> Jaakkola 1982, 23–24; *Pellervo* 1.2.1919, 52.

heti sähkövalon yleistyessä. Insinööri R. Lindholm arveli häikäisyn aiheuttavan epämieluisan tunteen, mutta kun hankitaan oikeanlaiset lamput ja valo suunnataan oikeaan suuntaa, saadaan miellyttävä valaistus. Lindholm selitti Kotilieden kirjoituksessaan edelleen: ”Sähkövalaistus on sekä mukavampi että halvempi kuin muut valonlähteet, mutta pidetään sen antamaa valaistusta ’kylmänä’. Valaistuskalusteen tulee ohjata valovirta haluttuun suuntaan ja tehdä valaistus miellyttäväksi, ehkäisten häikäisyn.” Myös Lindholm painotti keittiön riittävää valaistusta, sillä huono valaistus vaikeutti ja hidasti töitä. Hän selitti myös paikallisen työpistevalaistuksen olevan keittiössä tarpeellinen. Jo 1920-luvulla valmistettiin erilaisia lamppuja, jotka olivat esimerkiksi himmennettyä tai opaali- eli maitolasia. Valaisinten varjostimet mainittiin olevan esimerkiksi alabasteria, kangasta tai paperia.<sup>195</sup>

Nämä kaikki ohjeet olivat kaupunkikoteja varten, koska maaseudulla oli yleensä vain yksi lamppu huoneessa, joten lamppujen kirkkaus oli tärkeintä, ja harvoin niissä oli varjostimiakaan. Ikaalisissa Leppäkosken Sähkön saatua valmiiksi sähköntuotannon kirjoitettiin lehdessä ylistystä kirkkaalle 32 kynttilän lampulle. Tällöin lamppu valaisi salin tyydyttävästi, ja se oli kirkasta sekä tasaista, joten elettiin yltäkylläisyyden aikaa.<sup>196</sup> Lehtikirjoituksen mukaan ”Kankaanpääläiset ovat murheellisia. Viime syksynä karkoitettiin Kankaanpäältä pimeys lopullisesti ja ikiajoiksi. Silloin näet ryhtyi suurin uhrauksin pysytetty Vatajankosken sähkölaitos antamaan sähkövirtaa.”<sup>197</sup>

Vatajassa sähkölamppuja laitettiin kodin sisälle yleensä vain yksi eli varsinaiseen tupaan, jossa eniten oltiin, ja pihamaata valaisemaan toinen lamppu. Tosin joissakin taloissa navetan katsoittiin tarvitsevan sähköistystä paremmin kuin sisätilojen.<sup>198</sup>

Olin ehkä 5-6-vuotias jatkosodan alussa ja olimme sotaa paossa Tolpan talossa. Muistan, että keittiössä oli yksi lamppu keskellä huonetta. Siinä oli jonkinlainen hissisysteemi, jonka avulla lamppu voitiin laskea alemmaksi, kun illalla alettiin etsimään taitä jonkun päästä. Kahdessa suuremmassa tuvassa oli ilmeisesti yksi lamppu kummassakin, pienemmissä huoneissa ei ollut sähköä.<sup>199</sup>

*Viereisessä kuvassa näkyy yleisesti käytössä ollut lampputyyppi, jossa oli hissisysteemi. Kotiarkisto.*



<sup>195</sup> *Kotiliesi* 1926/21: Lindholm, R., 601–602; *Kotiliesi* 1927/1: Lindholm R., 23–24.

<sup>196</sup> Vaahtera 2018, 29.

<sup>197</sup> *Satakunnan Kansan* 22.3.1928, 5.

<sup>198</sup> Kotiarkisto, N25, M351, N42.

<sup>199</sup> Kotiarkisto, M34.

Sähköasentajat eivät aina saaneet kunnan opetusta asiaan, vaan olivat itseoppineita. Esimerkiksi N25 kertoi Välimaan Eeron oppineen itsekseen, ilman kouluja, asentajaksi. Toisin hän työskenteli ensin toisen asentajan kanssa, joten oppi sähköstä meni siinä samalla perille. Näin ollen joku oli oppinut jossain ja opetti sitten toista sähköjen asentamisessa. Eero laitteli talojen sisälle sähköjohtoja, ja myös ulkovalaistusta varten hän asensi lampun korkealle, jotta se näkyi koko pihamaalle.<sup>200</sup>



*Joissakin kodeissa tehtiin omatoimisesti sähkölampuja, jotka saattoivat aiheuttaa oikosulkuja. Niiden toimimisesta ei aina ollut takeita. Nämä lamput ovat palvelleet kymmeniä vuosia. Pöytälamppu on entisestä karpäidivalaisimesta tehty, jota on vähän katkaistu ja siihen liitetty putki. Jalasta ei ole tietoa.*



*Lampun wattimäärä 150, se valaisi jo hyvin. Pimeässäkin huoneessa näki hyvin tehdä puutöitä. Kotiarkisto.*

Sähkön saaminen vaikutti yleensä elintason kohenemiseen ja myös mukavuuksia saatiin lisää. Vatajan kylä kasvoi sähkölaitoksen ympärillä, joten sähkölinjojen veto koteihin ei vaatinut pitkää matkaa, ja näin ollen monella kyläläisellä oli siten parempi mahdollisuus saada valot kotiinsa. Esimerkiksi Huugo Riihimäen ostaessa sähkövirtaa matka oli laskettu 350 metrin pituiseksi ja Taavi Laaksosen sähkönsiirtomatka 190 metriksi. Myös Autti kertoo väitöskirjassaan, miten lähellä Kemijokea asuvien asukkaiden elintaso nousi, mutta kauempana jokivarresta sijaitsevalla asutuksella tilanne oli toinen. Heidän sähkönsaantinsa oli hidasta.<sup>201</sup>

Matti Palokangas selittää Venesjärven historiakirjassaan sähköttömyyden syyksi vähävaraisuuden, sodan jälkeisen tarvikepulan, ja lisäksi sanottiin Vatajankosken Sähköyhtiön tuottaman sähkövirran olevan heikkoa: ”Lamput näyttivät vain punoittavan, mistä he päättelivät, että Vatajankosken verkkoon ei ainakaan liitytä.”<sup>202</sup> Myös sähköä paljon käyttävät olivat huolissaan toimitetun virran laadusta ja toimintavarmuudesta.<sup>203</sup>

Olen kerännyt muisteluaineistoa Vatajan kylästä monien vuosien ajan, ja tällöin etsin kyläläisten kokemuksia ja muistikuvia kylän tapahtumista ja muutoksesta. Koska ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa muistikuvaa, eri ihmiset muistavat asioita eri tavalla.

<sup>200</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>201</sup> Autti 2013, 79.

<sup>202</sup> Palokangas 2009, 248–249.

<sup>203</sup> VSA, Lilja 1986, 27.

Useimmiten muistamme sellaista, jota arvostamme tai pidämme merkittävänä.<sup>204</sup> Tehdessäni tutkimusta Vatajan kansakoulun aterioinnista ilmeni, että *valaistuksen puutteellisuus opetuksen ohella vaikutti ehkä myös siivoamisen tarpeeseen, koska hämärissä luokahuoneissa ei nähty likaa, ja siten vasta sähkön saamisen jälkeen koulujen siivous lisääntyi.*<sup>205</sup> Ennen varsinaisen koulutalon rakentamista käytiin koulua Vatajan kylän suurimmissa taloissa, Tolpassa ja Rakolassa, joissa tutkimukseni mukaan oli sähkö jo 1930-luvulla.<sup>206</sup> *Vatajan kylän koulua pitävissä taloissa oli haastateltavien mukaan sähköt, eikä oppilaiden siivouksesta ole mainintaa asiakirjoissa eikä haastateltavien vastauksissa.*<sup>207</sup>

Vatajan uuteen kansakouluun hankittiin sähköt jo koulun rakentamisen aikana vuonna 1947. Koulurakennuksen sähköistäminen tapahtui johtokunnan päätöksellä. Se lähetti tarjouspyynnön neljälle toiminimelle, mutta sai vain kaksi tarjousta. Johtokunta hyväksyi toisen, joka tarjosi vain summittaisesti 40 valopistettä, täytteet panssariputkella, 3 kappaletta mittarikeskuksia, pääjohdot, valaisimet koulun valopisteisiin. Lisäksi tarvittiin työn tekijöille matka- ja ruokarahat. Kaiken hinnaksi tuli 85 000 markkaa. Toinen tarjous oli tarkkaan selitetty ja hinta halvempi kuin hyväksytyssä tarjouksessa. Tarjouksen hyväksymiseen liittyi selitys, että ”johdot tulevat siinä [panssariputkessa] piiloon asetuiksi”. Johtokunta päätteli pääsevänsä kaiketi vähemmällä, kun urakkatarjoukseen kuului valaisimet kouluhuoneisiin, ”eikä sen lisäksi tarvinnut hankkia asuntoa ja ruokaa tilaajan kustannuksella asentajille”. Viime mainittu asia tosin oli kirjattuna tarjousesityksessä.<sup>208</sup>

[Vatajan kansa-] Koulu valmistui syksyllä 1947. Sähköt oli siis koululla aina. Ei muisteta mitään himmenemisiä. Ne toimi hyvin. Sähkökatkoksia oli joskus ja laitettiin kynttilät päälle. Ei ne ollut 20 minuuttia pitempiä. Koululla oli jokaisen kolmen ulko-oven päällä ulkovalona iso pallolamppu. Muistaisin että niitten valot oli aika kirkkaat. Muu piha oli pimeä. Kun koululla ei vielä ollut sisävessoja, taskulamppujen kanssa menttiin pimeänä aikana ulkokuoneisiin ja huusseissa sitten oli kyllä sisävalot. Samoin saunassa ja saunan pukuhuoneessa oli sähkövalot. Opettajien asunnoissa huoneissa oli kattovalo ja sitten oli lukulamppu kirjoituspöydällä. Myös sängyn päädyssä oli seinässä lukuvalaisin. Keittiössäkin oli kattolamppu. Muistaisin että tiskipöydän päällä olisi ollut seinässä kiinni oleva kohdevalaisin. Koululuokissa oli katossa isoja pallolamppuja. Aina-kin kuusi isoa pallolamppua luokkaa kohti. Voi olla kahdeksankin. Luokissa oli isot ikkunat ja luokat oli hyvin valoisat. Aamuaurinko osui luokkiin. Koululla ukonilmat oli pahoja. " Löi mittariin ", mitä se sitten tarkoittikin. Mitään tulipaloa ei tullut, sulakkeet paloi. Sitä tapahtui usein ja siksi pelättiin ukkosta. Mittari oli siinä koulun portaitten yläosassa, joku yhteismittari siis, asunnoissa oli eri sulakkeet. Sulakkeet paloi aina ja

<sup>204</sup> Saarenheimo 1997, 57.

<sup>205</sup> Kotiarkisto, Uusikallio 2016, 37. Ks. myös Tuomaala 2004, 128.

<sup>206</sup> VSA, sähkömaksujen kassakirjat.

<sup>207</sup> Kotiarkisto, Uusikallio 2016, 38; HKA, KHALL, II Ca2:5, KVALT 1946–1950, valtuuston kokouksen pöytäkirja 3.9.1946. Vrt. Tuomaala 2004, 128.

<sup>208</sup> HKA, VKA, III / 13 Ca, 1948–1949, johtokunnan kokouksen pöytäkirja 12.9.1947.

piti vaihtaa. Kyllä minäkin vaihdoin oman asunnon sulakkeet. Se iso mittari oli korkealla.<sup>209</sup>

Vatajan kansakoululle hankittujen sähkövalojen toimittamisessa kunnanvaltuusto ei ollut aina suosiollinen maksamaan laskuja. Esimerkiksi voimajohdon hinta 300–400 metrin matkalle olisi ollut 7000 markkaa, joten Honkajoen valtuusto päätti olla maksamatta sitä. Sen sijaan valtuusto päätti hyväksyä laskun, jossa oli pylväitten hinta 1200 markkaa ja niiden pystyttämiseen tarvittavien kivien ajosta laskua 400 markkaa.<sup>210</sup>

Vatajan kylän kodeissa oli vain vähän sähkölaitteita, eikä sähkövalojakaan ollut ennen 1950-lukua joka talossa. Joulun aikaan oli kotien kuusessa vielä 1950-luvulla tavalliset kynttilät, joten sähkökynttilöiden näkeminen koulun joulujuhlissa 1940-luvulla oli ihmeellistä.

Tuli kaivattu kuusijuhlapäivä. Martti-isäntä oli hakenut meille joulukuusen. Kuusen koristeet olivat kaikki omatekoisia. Ostotavaraa oli vain latvatähti. Vatajan Terttu toi sen meille. Kynttilöitä ei saanut kaupoista. Sähkökynttilät olivat vielä harvinaisia, mutta sellaiset olivat kuitenkin Kalle Pajukoskella. Hän lainasi ne meidän kuuseemme.<sup>211</sup>

Kuusijuhla uudessa koulussa on jäänyt lähtemättömästi mieleen. --- Iso kuusi oli lattialla seisovana, ei ollut katosta roikkuva pieni kuusenkäppyrä. Kuusi tulvi valoa, pieniä kirkkaita kynttilöitä, ja niitä oli paljon. Sähkökynttilöitä – niitä ne olivat, koska eivät lepattaneet. Se oli ihmetyksen paikka kaikille. Joku jo tiesi sellaisia olevan, mutta mistä nämä oli saatu, ja kuka ne oli tuonut. Sähkölaitoksen hoitajahan ne oli tehnyt polkupyöränlampun polttimoista, ja niitä tarvittiin monta peräkkäin. Jokainen osaa laskea montako niitä pitää olla. Olihan ennen vain viisi-kuusi talikynttilää kuusessa, ja nyt ei tarvinnut vartioida.<sup>212</sup>

Honkajoen Osuuskauppa oli ostanut Vatajankosken eli Haapakosken koskiosuuden jo vuonna 1918, ja omisti siten saha-, mylly- ja sähkölaitoksen kyseisessä koskessa. Näin ollen kyläkauppa sai tarvitsemansa valot omasta sähkölaitoksesta. Vatajankosken voimalaitoksen aloitettua sähköntuotannon sähkö saatiin sieltä, koska sähkön tarve oli kaupassa ilmeinen.<sup>213</sup> Kyläläiset muistelivat kaupan jouluisia valoja, jotka loistivat etäälle.

Kaupan pihassa oli jouluvalot kuusessa, oli maalattu Airam-lamppuja eri väreillä, valo tuli sähköjohtoa pitkin. Mutta nyt en tiedä, onko niitä varmasti ollut jo 1950. Ihan varmasti 50-luvun alussa - Siinä ja siinä. Ne näkyi ---[kauas] ja minusta ne oli niin ihanan jouluiset, adventista loppiaiseen ne paloi. Siinä ei säästetty sähköä, paloivat yötä päivää. Ja näyteikkunassakin oli valoa. Ainakin niin kauan kuin muistan, se kuusi jouluvaloineen on ollut.<sup>214</sup>

<sup>209</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>; N45; N46; N47.

<sup>210</sup> HKA, KHALL II Ca2:5 KVALT 1946–1950, kunnanvaltuuston kokouksen pöytäkirja 14.7.1948.

<sup>211</sup> HJ 1971, 9, opettaja Aune Miikkulaisen kirjoitus ”Kuusijuhlatouhuja pula-aikana”, vuoden 1941 joulusta.

<sup>212</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub> kertoo vuoden 1947 vuoden joulujuhlasta uudessa koulussa.

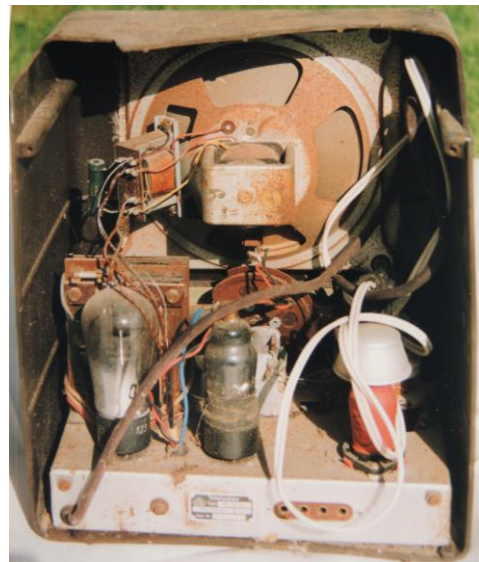
<sup>213</sup> *Aamulehti* 3.2.1918; HJ 1967, Hannes Martikainen, 9.

<sup>214</sup> Kotiarkisto, N45; N47.

Kankaanpääläiset kaupat oppivat vähitellen mainostamaan sähkövalojen avulla, kuten esimerkiksi liikemies Artturi Leppänen. Osuusliike Pohjankangas mainosti jalkineita valaistulla kengän kuvalla ja kelloseppä Eero E. Kangasniemi mainoskellolla.<sup>215</sup> Oletettavasti Honkajoella oli sähkön käyttö mainostamisessa hitaampaa, koska en löytänyt sellaisesta mainintaa arkistoissa.

Uusille sähköllä toimiville kojeille vaadittiin sähkölaitoksen lupa 1930-luvulla. Lupia myönnettiin radioille ja mainosvaloille. Jo 1936 kirjattiin radioille lupia, mutta asialla oli myös haittansa. Radionkuuntelijat valittivat vuonna 1937 Yleisradioon, että Vatajankosken kuluttajien laitteet häiritsevät kuuluvuutta. Sähköyhtiö vaati kuluttajia varustamaan laitteensa häiriönpoistajilla ennen verkkoon kytkemistä.<sup>216</sup> Esimerkiksi radioita oli Suomessa ennen toista maailmansotaa joka kolmannessa kodissa.<sup>217</sup> Osa radioista oli akkukäyttöisiä, joita ladattiin jollakin akkuhapolla, joka syövytti kaikki paikat.<sup>218</sup> Akkuradiot voitiin ladata Vatajassa sähkötehtaalla, kuten M35<sub>1</sub> muisteli:

Ei sitä ollut siihen aikaan, kun minäkin olin poikanen, näitä helppoja nykyajan akkulatureita. Se oli melkoisen vaivan takana, saada märkäakkuihin ladattua virtaa. Ehkä muualla oli vain kuivaparistoja käytössä, mutta meidän kylässä käytiin sähkötehtaalla akkuja latauttamassa. Sitä joskus käytiin Pajukosken poikien kanssa generaattorihuoneessa ja siellä näin latauksessa olevia akkuja. Akut olivat pieniä, verrattuna nykyisiin. Kuorma-autojen akutkin olivat, kuin nykyisin pienten henkilöautojen akut. Siinä niitä akkuja oli generaattorin jalustalla rivissä ja niihin kävi johtoja siitä generaattorin akselin päästä. Kauanko niitä ladattiin aina yhtä, sitä en muista, mutta virtaa niihin tuli. Akkuvirralla toimivia radioitakin oli jo siihen aikaan. Olisivatko olleet jäänteitä ennen sähkölaitosta? Siinä oli seinustalla tosiaan isompaa ja pienempää akkuja rivissä. Olivatko täytettyjä vai odottamassa latausta?<sup>219</sup>



*Yllä olevat kuvat ovat radiosta, jossa oli jo putket ja lamput. Ehkä Blaubunkt, noin 70 vuotta ikää. Suomessa myös Helkama teki bakeliitista valettuja kuoria. Kotiarkisto.*

<sup>215</sup> VSA, Asiakirjoja, Valoputkilaitteen ilmoituslomake; *Vatajankosken Sähkö Oy* 1995, Eero Kaappa, 2.

<sup>216</sup> VSA, Lilja 1986, 27–29.

<sup>217</sup> Myllyntaus 1992, 43–45, 47–50; Jaakkola 1982, 23–24. Ks. myös Nurminen 2005, 142.

<sup>218</sup> Kotiarkisto, N42.

<sup>219</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.



Vatajan kylällä oli radio vain harvassa talossa ennen sotia. Perheiden vanhemmat kävivät kuuntelemassa Jumalanpalveluksia naapureitten radiosta. Valkamassa oli radio jo ennen sotia, ja sunnuntaiaamuisin sinne suuntasi moni aikuinen kyläläinen askeleensa. Eevert-isäntä oli tarkka radionsa suhteen, eikä siihen saanut kukaan muu koskea. N25 muisteli siinä olleen torven, josta ääni kuului. N32 muisteli käyneensä tätinsä luona kylässä ja *täti kuunteli aina aamuhartauden talon väen ikkunan alla, pikkujakkaralla istuen ulkona, liinanen taivutettuna pään yli pois korvien päältä*. N29 ja N32 muistelivat käyneensä Haapakosken mamman luona kuuntelemassa radiosta lastentuntia torstai-iltaisin kello 5 ja 6 välillä ennen sotia.<sup>220</sup>

Mamma istui kiikkustuolissa ja me lattialla radion edessä. Joka toinen torstai oli satunäytelmä ja toisena taas lasten ohjelmaa. Sitten sai myös kirjoittaa Markus-sedälle. Meillä oli silloin jo oma radio, kun sieltä kuului: "Tämän kirjeen on kirjoittanut Marjatta ---."<sup>221</sup>

Laaksosen Hiltan hautajaisissa se [rippipuku] oli viimeksi päällä, vuonna 1953. Sen jälkeen kävimme isän kanssa Kankaanpäässä vaihtamassa sen osto ja myyntiliikkeessä patteriradioon, se oli iso putkiradio, kuten radiot siihen aikaan olivat. Siinä oli vielä kuivaparisto (anodi) ja märkäakku joka oli ladattava erikseen, vei paljon virtaa.<sup>222</sup>

Kotona meillä oli aina radio. Hella oli puuhella myös keittolassa, jossa oli myös leivinuuni---. Sähköhellat tuli vasta 60-luvulla.<sup>223</sup>

Sähkölaitteiden yleistyttyä koteihin hankittiin erilaisia koneita helpottamaan töitä. Esimerkiksi ensimmäiset sähköuunit otettiin Suomessa joissakin kodeissa käyttöön jo vuonna 1902. Sähköliedet yleistyivät 1930-luvulla, kun sähkön hintaa säädeltiin. Sotien jälkeen koteihin saatiin jääkaappeja ja pesukoneita.<sup>224</sup>

Vuoden 1925 Kotilieden kysymysosastossa joku halusi siirtyä käyttämään sähköhellaa, koska sähkö oli halpaa ja hän oli katsellut saksalaista hellaa itselleen. Kotilieden vastaaja (Hg Gd.) selitti:

Tuskin on Suomessa ainoatakaan sähköhellaa käytännössä [vuonna 1925], joten meillä ei ole käytännöllistä kokemusta niistä. Ruotsissa on Tukholman sähkölaitos pitkien kokeiden jälkeen päästänyt kauppaan ns. Seves-hellan, jota jo käytetään sadoissa kodeissa ja paljon kehuaan. Siinä on 1 keittolevy, lämpöuuni ja kuumavedensäiliö. --- Ruotsalaiset vakuuttavat, että aivan hyvin tullaan toimeen tavallisessa yksityiskodissa yhdellä keittolevyllä varustetulla sähköhellalla. --- Seves-sähköhellat ovat paraikaa kokeiltavana Helsingin sähkölaitoksessa. --- Hinta tulee olemaan 4500 markkaa.<sup>225</sup>

Myös Emännän tietokirjassa vuodelta 1953 kirjoitettiin sähkön välttämättömyydestä, että ilman sen palveluksia ei voi enää tulla toimeen. Sähköllä toimivan keittolevyn lisäksi

<sup>220</sup> Kotiarkisto, N25; N29; N32.

<sup>221</sup> Kotiarkisto, N32.

<sup>222</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>223</sup> Kotiarkisto, N47.

<sup>224</sup> Myllyntaus 1992, 43–45, 47–50; Jaakkola 1982, 23–24.

<sup>225</sup> *Kotiliesi* 1925/I, 311. Rahanarvolaskurin mukaan 4500 markkaa vastaa 1396 euroa vuoden 2018 rahassa. <apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>, luettu 15.1.2019.

esiteltiin erilaisia sähkökäyttöisiä koneita helpottamaan kotitaloutta, kuten sähköuuni, vesikasari, tee- ja kahvinkeitin sekä uppokeitin. Viime mainitun avulla voitiin keittää missä tahansa astiassa pieniä vesimääriä. Keittimiä ja kasareita voitiin liittää minkä tahansa huoneiston seinäkoskettimiin.<sup>226</sup>

Porissa asuessa, 40-luvun lopulla, ostin sellasen vesipannun, jolla keitin kyllä vettä tai kahvia, mutta sillä voi keittää myös kananmunia tai perunoita. Joskus jopa lämmittin valmista ruokaa. Sitä oli helppo käyttää, kun ei ollut keittiötä eikä hellaa käytössä, töpseä vain seinään.<sup>227</sup>

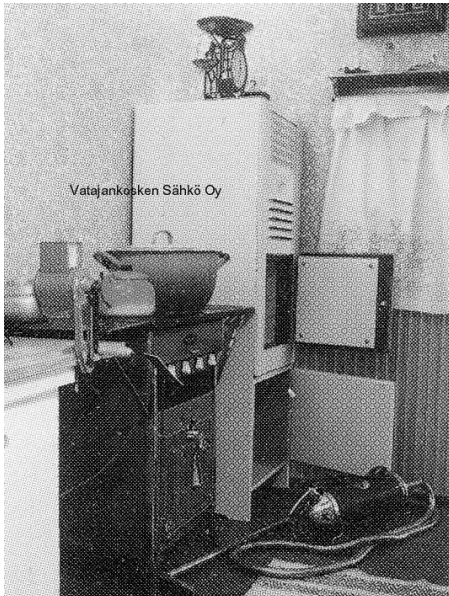


*Kuvan silitysraudan johto on melko uusi, mutta aiemmin silitysrautojen ja talouskojeiden johto oli myös samantyylistä eli johto oli päällystetty jonkinlaisella langalla, joka vanhetessaan repeili helposti. Kotiarkisto.*

Pienet sähkölaitteet, kuten silitysrauta ja pölynimuri, tulivat kaupungeissa käyttöön 1920-luvulla, mutta maaseudulla niiden hankinta oli hidasta.<sup>228</sup> N39 muisteli nähneensä Vatajan kylällä vielä 1940-luvulla hellan päällä lämmitettävän silitysraudan, joten talossa ei siten ollut sähköistä silitysrauta.<sup>229</sup> N46 muisteli omassa kodissaan olleen hänen muistinsa ajan sähkösilitysraudan, mutta naapurin täti silitteli vielä pitkään 1960-luvulla hellan päällä lämmitettävällä raudalla.<sup>230</sup>

Kotiliesi oli sähkönkäyttöisten laitteiden kannattaja, ja vuoden 1926 lehdessä *Rva Piensiivoija* kehui pölynimijää kyselijälle, joka epäili koneen kuluttavan mattoja.

Olemme ehdottomasti pölynimijän kannalla varsinkin jokapäiväiseen siivoukseen nähden. Eihän mattoja ja huonekaluja voi joka aamu viedä ulos kepitettäväksi, kun sitä vastoin pölynimijällä voi ne puhdistaa nostattamatta ollenkaan pölyä huoneeseen. Allekirjoittaneella on kolmen vuoden kokemus joka-aamuisesta pölynimijällä siivoamisesta, eikä ainakaan vielä ole näytänyt siltä, että matot...olisivat kuluneet.<sup>231</sup>



*Viereisessä kuvassa näkyy sähköhella, pölynimuri ja jääkaappi, jotka yleistyivät vasta 1950-luvun lopulla. VSA.*

*Vatajan kylällä hankittiin erääseen kotiin sähkökäyttöinen pulsaattoripesukone vuonna 1959, jolloin naapurin emäntä meni epäluuloisena kysymään: Hakeeko se likaiset paikat ja pesee ne sitten?*<sup>232</sup>

<sup>226</sup> Hannula & Wiherheimo 1953, 1529–1531.

<sup>227</sup> Kotiarkisto, N32.

<sup>228</sup> Myllyntaus 1992, 43–45, 47–50; Jaakkola 1982, 23–24.

<sup>229</sup> Kotiarkisto, N39.

<sup>230</sup> Kotiarkisto, N46.

<sup>231</sup> *Pellervo* 1926/joulukuu, 58 (706).

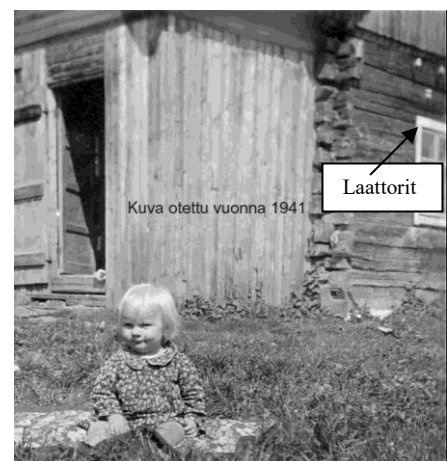
<sup>232</sup> Kotiarkisto, N25.

Kankaanpään ja Honkajoen alueella oli kyliä, joissa valon puute oli huomattava varsinkin sota-aikana, mutta myös jo sitä ennen. Kyläläiset olivat monesti vähävaraisia, ja monesti oli pulaa myös välttämättömistä tarvikkeista. Vatajankosken Sähkö veti johdot Kankaanpään Venesjäven kylään. Kun kaikki kyläläiset eivät olisi halunneet sähköjä talouteensa. Sähköyhtiö ilmoitti vuonna 1926, että ellei nyt ota, seuraava tarjonta on kaukana tulevaisuudessa. Näin ollen melkein kaikki venesjärviset hankkivat sähkön kotiinsa. Monia kyliä jäi silti ilman sähköä, koska öljyvaloilla tultiin toimeen, eikä kaikissa kylissä ollut sähköä tarvitsevia koneita.<sup>233</sup> Kyläläiset pitivät sähkölampun liikuteltavuutta hyvänä asiana korjaustöitä tehdessä.<sup>234</sup> Säästösyistä myös lampun irtisaaminen oli tärkeää. M35<sub>1</sub> muisteli, että

monessa talossa, oli vain yksi lamppu pirtissä, [se] ruuvattiin irti ja otettiin navettaan ja taas töiden jälkeen irti ja vietiin sisälle. Sähkösäätimellä olevia vesipumppuja ruvettiin laittamaan vuoden 1945 jälkeen navetoihin ja tupiin sisälle, helpotti veden kantoa. Sähköllä toimivia kodinkoneita ei varmaan silloin vielä ollut monellakaan.<sup>235</sup>

Tein tutkielman Vatajan kylän maalaiskodin sisustuksesta ja tavaroista kulttuuriperinnön aineopintoihin vuonna 2012, ja siinä yhteydessä kyselin sähkönsaantia. Tutkielmani mukaan sähkönsaaminen oli monessa kodissa tärkeä tapahtuma, mutta harva kyselyyn vastanneista muisti kyseiseen taloon saadun sähkönsaamisen ajankohtaa. Karbiidilamppuja käytettiin monessa kodissa, ja ne valaisivat joskus enemmän kuin pienet sähkölamput. Sähkönsaanti oli myös epävakaa, vaikka voimalaitos oli lähellä. Näin ollen tapahtumasta ei jäänyt muistijälkiä. Useat vastaajat muistelivat, että lamppuöljyn loppuminen sodan vuoksi hankaloitti valaistusta, joten jopa päreitä käytettiin huolimatta niiden vaarallisuudesta. Vastaajat muistelivat myös, miten rautaiset sähkölangat vonkuivat tai ujelsivat pakkasella, jolloin tiesi pakkasen yhä kiristyvän.<sup>236</sup>

Vastaajien antamien tietojen mukaan sähkönsaamisen ajankohta vaihteli, joten se saattoi olla ennen talvisotaa tai sodan jälkeen. Kaksi vastaajaa muisti sähkönsaamisen olleen välirauhan aikana, joka tarkoitti talvi- ja jatkosotien välistä aikaa. Tutkielmasani on kuva, jossa näkyy lapsi ja talo (*Kuva vieressä. Kotiarkisto*). Sen mukaan selviää sähkönsaantiin taloon osittain, sillä ainakin vuoden 1941 syyskesällä sähkö on jo talossa, koska talon seinässä näkyvät laattorit eli posliininupit. Asiaa



<sup>233</sup> Palokangas 2009, 248–249.

<sup>234</sup> Pellervo 1.6.1912, 415.

<sup>235</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>236</sup> Kotiarkisto, Uusikallio 2012, 16, 18.

selventää kuvassa oleva lapsi, joka on syntynyt vuoden 1941 keväällä. Näin ollen oli oletettavaa, että sähkö saatiin taloon sotien välisenä aikana. N32 muisteli, että

sähkö saatiin välirauhan aikana, kun öljy oli kortilla ja karpiitilamput olivat liian vaarallisia lapsien kanssa. Sellaisia tekopäreitäkin, pahvisia, poltettiin joskus. Ne vasta vaarallisia olivat. Isä osti sähkölevyn, ja joskus kun lauantai-iltana keitettiin kahvia = korviketta sillä levyllä, niin lamput himmenivät. Oli niin heikko virta.<sup>237</sup>

Vuonna 1928 paloapuyhdistys velvoitti sähkön omistajia olemaan varovaisia tulenvaaran vuoksi, koska ”ovat sähkölaitteet: johdot, varokkeet y.m. asetettu sikäli puutteellisesti, että ilmeinen tulenvaara on niiden kautta olemassa”. Vasta tässä vaiheessa paloapuyhdistyksen sääntöihin on otettu korvausvelvollisuus sähkön aiheuttamiin tulipaloihin. Myös laitteiden ja johtojen piti olla asianmukaisessa kunnossa, tai yhdistys ei maksanut korvausta. ”Kieltäytyessään sähkölaitteiden huonosta kunnosta johtuneen tulipalon korvaukset joutuu yhdistys vakuuttajien silmissä aiheuttomasti huonoon valoon.”<sup>238</sup>

Sähkölangat siirsivät sähköä myös jakorasian ulkopuolelle, joten pieniä vammoja saattoi sähköiskuista tulla.

Se oli semmoista aikaa, se sodanjälkeinen aika, että oli puutetta kaikesta. Sähköjohtoja oli, jos minkälaisista rautalangoista. Niitä kiemurteli avojohtona pitkin ulkoseiniä, sähköiskun vaara se oli ainainen. Mutta kyllä niitä osattiin varoa, ei niihin paljon sorkittu. Sisätiloissa oli jo kyllä päällystetyt johdot. Mutta mutta minkälaiset olivat jakorasiat ja katkasiat, ne vuoti sähköä, jos niihin meni kosteutta, tai peräti vettä. Silloin sai melkoisia tärinöitä käteensä. Siinä joskus tärisi jalatkin.

Kerran oltiin saunassa serkkupojan kanssa Hietakankaalla, heillä oli jo sähköt saunassakin, meillä ei vielä ollut, öljytuiju vain. Saunassahan on kosteutta aina, seinissä ja ilmassa. Sen arvaa miten siinä kävi. Heitettiin löylyä ja vesihöyry tiivisty seinään, sillä seurauksella, että vesi meni jakorasiaan ja katkasiaan. Mutta onneton, kun nojasi seinään niin tuli melkoista tärinää. Kyllä siinä oppi olla koskettamatta seinään enää. Siinä sitä täristiin vielä pitkän aikaa, vaikka oltiin jo ulkona.<sup>239</sup>

Mä pesin kerran Tolpas muuria sodan jälkee ja siä meni sähköjohto muurin vierestä. Käsi tärisi, ku kluutasin siitä läheltä.<sup>240</sup>

Sähköjohtojen huono asennus saattoi tehdä kummitusmaisia tekoja vielä tekniikan kehittyttyä ja aiheuttaa myös siten oikosulkuja ja tulipaloja.

Sellainen asia muistui vielä mieleeni, että asuimme ennen Vatajankoskelle muuttoa Paastonkylässä ---. Talo oli rakennettu 1920-luvulla ja sinne oli sähköt saatu todella varhaisessa vaiheessa. --- [Äidin veli] oli ennen äitini syntymää kuollut 8-vuotiaana siihen, että salama oli iskenyt pistorasian kautta sisälle. Muistan, että ollessani alle kouluikäinen vierailimme lauantai-iltana naapurissa. Kun olimme näköyhteyden päässä talosta, valot syttyivät ja sammuiivat itsellään ja tiesimme, että mummu ei ollut kotona. Äidin siskon mies oli myös Vatajankosken Sähköllä töissä. Hän tuli sunnuntaina tarkistamaan oikosulkuun menneet sähköt.<sup>241</sup>

<sup>237</sup> Kotiarkisto, Uusikallio 2012, 16, 18; Kotiarkisto, N32.

<sup>238</sup> VSA, Paloapuyhdistykseltä kirje 28.11.1928.

<sup>239</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>, M35<sub>2</sub>.

<sup>240</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>241</sup> Kotiarkisto, N62.

Tekniikan kehitys rauhallisissa oloissa jatkosodan jälkeen vaikutti ihmisten jokapäiväiseen elämään. Tosin elintason nousu näkyi eniten etelän kaupungeissa, jolloin suomalainen maaseutuhenkisyys murtui. Sotien jälkeen ulkomaankaupan säännöstelyä purettiin vasta 1960-luvulla, ja tällöin elintason nousu sai aikaan hyvinvointivaltion turvaverkostoon sekä teknistymisen suomalaisissa kodeissa.<sup>242</sup> Sähkölämmitys alkoi 1960-luvulla uusissa rakennuksissa. Julkisten tilojen sähköistys oli nopeampaa, ja esimerkiksi kauppa- liikkeitä sähköistettiin jo 1910-luvulla. Kotien valaistus alkoi samoihin aikoihin asutuskeskuksissa. Suomessa valmistettiin erilaisia sähkölaitteita, kuten lamppeja, jo 1800-luvun lopulla.<sup>243</sup>

N62 muisteli sähkön saamista uuteen, vastavalmistuneeseen kotiin, kun Vatajan kylä oli jo sähköistetty. Vastauksessa näkyy uusi aikakausi uusien teknisien laitteiden.

Kotini oli puolivalmis. --- Meillä ei kuitenkaan tuossa vaiheessa ollut puhelinta eikä sähköä. Puhelinlinja vedettiin ensimmäisenä ja sähkö saatiin vasta sen jälkeen. Ensimmäisen talven meillä oli kaasuväläistys. Sähköasennukset teki Lauri Kuusisto. Hän asui Antilankylässä ja oli ilmeisesti Vatajankosken Sähkön palveluksessa. Ensimmäisenä sähköjen tulo vaikutti valaistukseen. Jääkaappi ja radio olivat ehkä seuraavia hankintoja. Televisio hankittiin vasta myöhemmin, olisiko ollut vuosi 1971.<sup>244</sup>

Elintason nousu jatkui teknistymisen myötä maaseudulla. Uusia koneita voitiin hyödyntää yhä enemmän sekä kodin sisällä että maataloustöissä. Pakastimien on monesti sanottu olleen suomalaisen elintason nostaja, koska ruoan säilytys saatiin sen jälkeen vakiintumaan hyvälle tasolle.<sup>245</sup> Sähkön kulutus lisääntyi, ja ihmiset tulivat siitä niin riippuvaisiksi, että ilman sähköä ei enää kukaan voi kohta tehdä yhtään mitään. Tosin nykyään sähkön käyttäjä voi myös tuottaa itse sähköä. Hän ole enää riippuvainen virran saannista, kun tuottaa omaa sähköä esimerkiksi aurinkopaneelin avulla.

## 5.2 Sähkön käyttö maataloudessa ja muut suunnitelmat

Maaseudulla sähköistyksen lähtökohtana ja tavoitteena oli Matti Pylkkäsen mukaan maatalouselinkeinon varustaminen sähköllä. Maaseudulle pyrittiin saamaan yrityksiä, jotka käyttäisivät sähköä.<sup>246</sup> Kankaanpään alueen kyläkirjoissa kirjoitetaan sähkön tulosta kylään, koska se oli aikanaan merkittävä asia. Tällöin tajuttiin, että maatalous ja teollisuus tarvitsevat sähköä kehittyäkseen. Useimpien kylien sähköistyksessä 1950-luvulla auttoi kunnan ja valtiovallan tuki. Silti muutamia talouksia jäi ilman sähköä, koska ei ollut

<sup>242</sup> Myllyntaus 1992, 43–45, 47–50; Jaakkola 1982, 23–24.

<sup>243</sup> Jaakkola 1982, 23–24; Myllyntaus 1992, 43–45, 47–50.

<sup>244</sup> Kotiarkisto, N62.

<sup>245</sup> VSA, Lilja 1986, 41; Ks. esim. *Satakunnan Kansa* 22.3.2019, 10–11, kirjoittajana Armi Auvinen.

<sup>246</sup> Pylkkänen 1982, 30–32, 36.

taloudellisesti mahdollista rakentaa linjoja etäälle. Sähkölinjojen perustamiskustannukset olivat melko suuria ja siten este sähkön saamisessa syrjäkylille.<sup>247</sup>

Maataloudessa sähköä käytettiin aluksi eniten vain puintikautena, vaikka sähkövoimaa vaativia koneita, kuten sahaa ja myllyä, käytettiin ympäri vuoden, mutta niiden käyttö oli vähäistä. Vaikka Vatajankosken Sähkö Oy tuotti sähköä kirkonkylille, sitä ei saatu kaikille sivukylille kuin vasta 1960-luvulla, jolloin Pohjois-Satakunta laskettiin olevan sähköistetty melkein kokonaan.<sup>248</sup> *Pellervo*-lehti mainitsee vuonna 1912 ulkomailla olleen kokemuksen, että pelkästään maanviljelijöiden käyttämää sähkölaitosta on vaikea saada kannattamaan.<sup>249</sup>

Sähkön käyttö maataloudessa on monipuolista ja hyödyllistä, sillä *Suuren tietokirjan* mukaan sähkövoimaa sanottiin tarvittavan lähes kaikkeen. Sähköllä lypsettiin lehmät, jäädytettiin maito sekä pestiin maitopullot ja luotiin lannat navetasta, tosin vasta 1950-luvun jälkeen. Myös esimerkiksi puut sahattiin, murskattiin kiviä ja pyöritettiin tahkoja sähköllä siihen aikaan. Kanalassa sähköistys paransi munintaa ja poikasten hautomista. Vihannesten, perunan, hedelmien varastointiin ja kasvinjalostukseen sähkö vaikutti parantavasti.<sup>250</sup>

Vatajan kylässä oli muutama iso tilallinen [vertauskohteena Honkajoki], joilla oli torppia. Yhteiskunnallinen muutos tapahtui 1920-luvun maatilalainsäädännön ja kunnallislakien muuttumisen myötä. Vuoden 1918 torpparilaki ja Lex-Kallio vuonna 1922 mahdollistivat pienten tilojen synnyn.<sup>251</sup> Lisäksi Iso-Haapakosken tilan pirstoutuminen lisäsi pieniä tiloja. Vatajan kylällä oli sähkölaitoksen rakentamisen aikoihin 1930-luvun alussa niin sanottuja isoja tiloja kymmenkunta, joten maatalouden koneellistuminen ja sähkön käyttö eivät siten olleet lisääntymässä kovin nopeaan. Kylän pienillä muutaman hehtaarin ja sen alle olevilla tiloilla maataloudessa käytettävät koneet eivät olleet tarpeellisia. Pienten tilojen perheistä työkuntoiset kävivät töissä isoilla tilallisilla, joten työvoimaa oli tarjolla runsaasti, eikä koneellistuminen ollut senkään vuoksi tarpeen. Talollisilla oli piikoja ja renkejä sekä lisäksi niin sanottua irtainta väkeä oli saatavissa runsaasti eri työtehtäviin: tukinuitto keväällä ja osittain syksyllä, talvella metsätyöt, maatyöt tarvittaessa.<sup>252</sup>

Pientiloilla sähköä tarvittiin lähinnä valon tuojaksi. Tosin esimerkiksi Venesjärven kyläkirjan mukaan valoa saatiin navetoihin myös viemällä lamppu tuvasta mukana navetaan siksi aikaa, kun siellä tehtiin töitä. Tähän tapaan oli useita syitä, kuten esimerkiksi

<sup>247</sup> Nurminen 2001, 157.

<sup>248</sup> VSA, Lilja 1986, 50; Nurminen 2005, 141–142; Kiviniemi 2001, 180–182.

<sup>249</sup> *Pellervo* 1.12.1912, 810–813; *Pellervo* 1.2.1919, 53. Vrt. *Virmavirta* 1972, 21.

<sup>250</sup> *Suuri tietokirja* 1961, 7 osa, 391–392.

<sup>251</sup> Satokangas 2004, 362.

<sup>252</sup> Kotiarkisto, N25, M35<sub>1</sub>, M35<sub>2</sub>, N46.

sähkön säästö, mutta myös lamppuja tarvittiin siten vain yksi. Osittain syynä oli myös vanha tapa, jolloin pelättiin sisätiloissa öljylampun aiheuttamaa tulipaloa.<sup>253</sup>

*Pellervo* -lehti piti sähkövaloa varmana ”tulenvaaraa vastaan”, kun tehtiin erilaisia navettatöitä, esimerkiksi silpunteossa ja rehulatoa valaistessa entisen pärevalon sijaan. Myös maidon käsittelyssä ja astioiden puhdistamisessa sähkövalosta oli öljylamppuun verrattuna etua, sillä ”ylen helposti saa maito siitä petroolinmaun”.<sup>254</sup>

Haastateltavilta saadun yleistiedon mukaan Vatajan kylässä ei ollut suuria määriä eläimiä, joten navetoissa koneellistaminen ei ollut tarpeellista. Esimerkiksi lehmiä oli korkeintaan kymmenkunta isoimmista taloissa, joten vielä 1950-luvulla ne lypsettiin käsin.<sup>255</sup>

No ei niitä ollu paljo muitakaa koneita. Tiedettiinkö sellasia koneita [lypsykoneita] eres olevankaan. Ei Vatajas misää talois ollu mitään lypsykoneita, eikä mitään muutakaan konetta. Kyllä niitä lehemä oli, mutta ne lypsettiin kaikki käsin ja mairon piti vaahrota. Siipikarjaa ja muuta pientä elukkaa oli joka talos omiks tarpeiks.<sup>256</sup>

Sähkölaitosta suunnitellessa laskelmat maksuista tehtiin viljellyn pinta-alan hehtaaria kohti koko Pohjois-Satakunnan alueella, ja voima-asemaa pidettiin taloudellisesti kannattavana. Sähköinsinööri luonnosteli suunnitellessaan sähkölaitoksen suuruutta vuonna 1925, että voimavirtaa ei vielä tarvita Vatajan kylällä. Hän oletti, että kenelläkään ei ollut tarvetta hankkia sähköllä käyviä maatalouskoneita. Mutta Paavo Viitasalolla [Vuori] oli jo heti sähköntuotannon alkaessa vuonna 1927 puimaosuuskunta, jolle hän tarvitsi sähköä.<sup>257</sup> Myös Kankaanpään Venesjärven kylällä oli puimakoneyhtymä, joka käytti sähköä heti, kun se saatiin Venesjärven kylälle vuonna 1926. Jokainen yhtymän osakas maksoi osuutensa virran kulutuksen mukaan eli mittarin näyttämä määrä. Puintipäivänä saattoi kulua enemmän virtaa kuin valaistukseen koko vuonna.<sup>258</sup>

Karvianjoen veden vähyys vaikeutti välillä sähkön saantia, joten sähkön käyttöä jouduttiin valvomaan. Vuoden 1935 syyskuussa sähköyhtiön hallitus ilmoitti perkaustöistä johtuvan patoamisen ja myös vedenvähyden vaikuttavan sähkön saantiin. Puintiaikana tarvittiin sähköä eniten, eikä sitä riittänyt kaikille yhtä aikaa, joten yhtiö päätti säännöstellä virransaantia sarjoittain. Ykkössarja saisi sähköä maanantaisin ja torstaisin, kakkossarja tiistaisin ja perjantaisin ja kolmossarja keskiviikkoisin ja lauantaisin. Sarjoissa olivat eri kylät muuntajapiireineen lueteltuna ja Vatajan kylän eli Voima-aseman

<sup>253</sup> Palokangas 2009, 249; Kotiarkisto N25, M35<sub>1</sub>, N46.

<sup>254</sup> *Pellervo* 1.6.1912, 9 (415). Ks. myös Vaahtera 2018, 15.

<sup>255</sup> Kotiarkisto, N25, M35<sub>1</sub>, M35<sub>2</sub>; VSA tilikirjat.

<sup>256</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>257</sup> VSA, Sähköinsinööri V. Härkösen suunnitelma voima-aseman tehoiksi 17.11.1925; VSA, Kantoluettelo, Vatajankosken Sähkö O.Y:n sähkömaksujen koonnista v.1927.

<sup>258</sup> Palokangas 2009, 248. Ks. myös Vaahtera 2018, 39.

muuntajapiiri kuului ykkössarjaan. Yhtiö käski järjestää puintityöt niiksi päiviksi, kun virtaa oli saatavissa, ”jotta ei keskeytymisiä puinnissa sattuisi”. Samalla kehoitettiin kotitarvemyllyjen omistajia jauhattamaan viljansa ainoastaan lauantai-illan kello 16 ja maanantaiaamun kello 6 välisenä aikana.<sup>259</sup>

Semmoisen muistaisin, että Vuoren Anelmalla ja Kankaalla puitiin yhtä aikaa ja sähkö oli silloin kovin heikkoa. Piti vuorotellen käyttää sähkömoottoria ja väliin jäi kovasti aikaa.<sup>260</sup>

Maataloudessa iso tarve sähkölle oli myös viljan kuivaus, jota jo 1900-luvun alussa kehiteltiin.<sup>261</sup> Sähköistetyt koneet lisääntyivät Vatajan kylällä vasta sotien jälkeen helpottamaan maataloustöitä.

Kyllä niillä talollisilla oli niitä sähkömoottoreita, jotka pyörittivät tappuria, ei enää tarvinnut korren päässä kuivata viljaa riihessä ja olihan se paljon pölyttömämpää touhua, kuin riihikuivan viljan käsittely. Jyvien kuivauslaitteita rakentivat joka taloon. Joissakin taloissa oli, elevaattorit, niissäkin moottorit, jotka nostivat jyvät kuivaussiiloon ja näin ollen nopeutu kuivaus. Valkaman sähkömoottori oli ihmeellinen, ainakin minusta pikkupojasta, kun siitä voitiin säätää moottorin kierrosnopeutta. Puimakoneen kela pyöri hitaammin, kun heinänsiementä puitiin ja samalla tietysti puhallin ei puhaltanut kovasti, ettei siemenet lentäneet hukkaan.<sup>262</sup>

Varsinaisia sähkönkäyttösopimuksia tehtiin vasta 1930-luvulla, jolloin merkittiin tietoihin, mihin kukin sähköä käyttää. Esimerkiksi Vatajan kylän Frans Vuori teki sopimuksen sähkönkäytöstä. Hän ilmoitti haluavansa sähkövirtaa 9 lampulle ja osakeyhtiön yhdelle sähkömoottorille. Niilo Rakola 7 lampulle sekä 1 sähkömoottorille. Martti Rantala teki sopimuksen neljälle sähkölampulle ja yhdelle sähkömoottorille. Kustaa Laine (Erkkilä) teki sopimuksen kahdelle sähkölampulle sekä yhdelle sähkömoottorille.<sup>263</sup> Juho Vataja ja Paavo Vuori maksoivat voimavirrasta vuoden 1932 kantoluettelon mukaan, joten heillä täytyi olla jo silloin isoja koneita maataloudessa. Vuonna 1935 myllyille ja maatalousmoottoreille määriteltiin oma taksa. Kilowattituntimaksu alennettiin 2 ja puolesta markasta 1 markka 75 penniin, samalla kun uusilta kuluttajilta perittiin pohjamaksu. Maksun määrittely tehtiin jokaiselle sähkönottajalle erikseen, siten että sähköyhtiö sai omat kulusensa peitettyä.<sup>264</sup>

Vatajan kylällä oli siten sähkömoottoreita, joihin tarvittiin virtaa. Aluksi käytössä oli vain tasavirtakoneet, mutta voimalaitoksen toiminnan alettua saatiin koneisiin voimavirtaa.

<sup>259</sup> VSA, Hallituksen tiedote 1 päivänä syyskuuta 1935. Vrt. Vaahtera 2018, 39.

<sup>260</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>261</sup> Pellervo 1.6.1912, 9 (415).

<sup>262</sup> Kotiarkisto M35<sub>1</sub>.

<sup>263</sup> VSA, Sopimus Vatajankosken sähkö Oy sähkövirran jakajana ja mainitut henkilöt virrankuluttajina, 3.6.1930, 18.6.1930, 11.12.1930, 12.12.1930.

<sup>264</sup> VSA, vuoden 1932 ja 1935 Virtamaksujen kantoluettelo ja sisävalaistuslaskut, Gb:2. Kuvaliite 1., jossa esimerkki kantoluettelosta vuodelta 1935.



Hatara muistikuva olisi, että Valkamaan olisi myös ollut tasavirtasähköt ja puimakonetta pyöritetty. Siellä oli tasavirtamoottori, tai on vieläkin jossain tallella. --- Sitten kun saatiin vaihtovirtaa uudelta sähkölaitokselta, niin se Valkaman tasavirtamoottori pyöritti tappuria, eli se vaihtovirta muutettiin tasavirraksi muuntajan kautta. Se oli erikoista minulle poikaselle, kun sitä voitiin säätöpyörästä kääntää nopeammalle ja hitaammalle. Niin vielä, talojen riihien katoilla oli semmoiset puutorvet, joissa oli tuulen mukaan kääntyvät peltiohjaimet. Ne vetivät vesihöyryt pois kuivureista.<sup>265</sup>

N25 muisteli jossain vaiheessa nähneensä taloissa käytettävän puurankojen katkonnassa sirkkeliä, jolla voitiin sekä katkoa että halkaista puita. M351 selitti tarkemmin Vatajan kylän konekantaan sotien jälkeen.<sup>266</sup>

Rakolas oli pärehöylä, jota pyöritti sähkömoottori, olisiko ollut sama joka pyöritti tappuria. Pärehöyläs oli iso "hiulu", se siiva oli ainakin parimetriä halkasijaltaan, että saatiin välitys sopivaksi höylän liikkeelle ja samalla se hiulu oli vauhtipyöränä, että terä viilti päreen irti, eikä topannut kesken kaiken. Tolopas oli vesimyllyllä toimiva pärehöylä, mutta siinä ojassa ei kovin kauan riittänyt vettä, sähköllä saatiin kuivallakin aikaa päreitä tehtyä. Akkasen Simolla oli sirkkelisaha, mutta sitä en muista milloin hän sen laittoi. Olisiko ollut 43 tai niillä paikkeilla. Rankapuitten katkaisussa käyttivät myös sirkkelin pyörittämiseen sähkömoottoria, joilla semmoinen oli. Polttopuun halkaisukoneet tulivat sitten paljon myöhemmin. Isossa hiulussa oli halkaisukirves, johon syötettiin klapi, käytössä vieläkin monessa paikassa.<sup>267</sup>

Vähitellen koneiden tekniikka ja tehot paranivat. Kun koneellistuminen lisääntyi, Vatajan kylässä tarvittiin yhä vähemmän työväkeä. Viljan puinti ja muu käsittely kävi helposti uusilla koneilla. Saamieni tietojen perusteella näin tapahtui eniten vasta 1960-luvulla. Samalla tosin maaseudun hiljentyessä myös tekniikkaa ja sähköä tarvittiin vähemmän.

Tappureissa eli viljan puhdistuskoneessa käytettiin soveltuvaa moottoria, jota esimerkiksi *Maaseudun sähkönkäyttö* -lehti mainosti sähköstä kirjoittaessaan. Samaa pienmoottoria voitiin käyttää moneen muuhun toimintaan kierrosnopeutta säätämällä. Esimerkiksi lehti mainitsee niittokoneen ja aurain terien, kuokkien ynnä muiden muokkausvehkeiden teroittamisen. Moottori sopi myös lampaiden ja hevosten kerimisestä puiden sahaamiseen.<sup>268</sup> *Pellervo* -lehti mainosti sähkömoottorin halpuutta ja yksinkertaisuutta sekä keveyttä jo vuonna 1912. Tällöin maanviljelijä voi helposti liikutella moottoria paikasta toiseen, sillä moottorin liikuteltavuus oli lehden mukaan suuriarvoinen asia.<sup>269</sup>

Sähkö oli tulevaisuuden alaa, joten rohkeita suunnitelmia tehtiin. Valtakunnan tasolla suunniteltiin sähköä tarvittavan myös rautatiellä kuljetuksissa, mutta voimansiirtoverkon kaukosiirron hidaskas kehitys oli esteenä rautatien sähköistykseen. Tällöin sähkön

<sup>265</sup> Kotiarkisto, M351.

<sup>266</sup> Kotiarkisto, N25, M351, N46.

<sup>267</sup> Kotiarkisto, M351.

<sup>268</sup> *Maaseudun sähköistys* -lehti, 1.1.1927, 7–8; ja 1.1.1928, 12.

<sup>269</sup> Kotiarkisto, N25; *Pellervo* 1.6.1912, 8–9, Juho Jännes: "Sähkönkäytön taloudellisista edellytyksistä suomalaisessa maataloudessa".

tarve olisi ollut jo mittavaa myös Vatajankosken sähköllä.<sup>270</sup> Pori – Haapamäki -radalle olivat rohkeimmat suunnitelmat sen sähköistämisessä:

Eduskunta oli toisessa käsittelyssä hyväksynyt rautatieohjelmaan Pori – Kankaanpää – Haapamäki -radan. Pitkään vireillä ollut hanke lähti vähitellen toteutumaan. Samassa uutisessa todettiin myös, että ’lähivuosien rautatieohjelmaan kuuluu myös rautateiden sähköistäminen.’ Tältä osin uutinen oli lähes viisi vuosikymmentä etuajassa.<sup>271</sup>

Toinen ratasuunnitelma kulki vielä lähempää Vatajankosken voimalaitosta, sillä kannattavuuslaskelmia tehtiin Kankaanpää – Kauhajoki -radan suunnitelmiksi. Rata olisi ollut halvin ja lyhin yhdysrata Mäntyluodon satamaan pohjoisesta päin, ja palvelut merenkulkua ja teollisuutta edullisesti. Rautatieasema oli suunniteltu myös Vatajan kylälle eli silloiselle Haapakoskelle. Suunnitelma ei toteutunut eri syistä, ja myös rautatien sähköistäminen siirtyi vuosikymmeniä eteenpäin.<sup>272</sup>

### 5.3 Sähkön säästäminen

Sähkön säästäminen oli kuluttajalla alusta lähtien tavoitteena, joten sähköyhtiö joutui ajoittain miettimään sähkön hinnan määrittelyä. Kodeissa sähkölamppu oli palamassa vain siinä huoneessa, jossa oltiin, ja missä valaistus oli tarpeellista. Ulkovaloa poltettiin mahdollisimman vähän, koska ulkovalolamppu oli määritelty yleensä teholtaan isoksi. Tosin vuoden 1912 *Pellervon* mukaan ”sähkövalo houkuttelee käyttämään entistään paljoa voimakkaampaa valoa ja enemmän lampuja. Tämä ’tuhlaus’ edistää kuitenkin siisyyttä ja ihmisten viihtymistä ja voidaan sitä siis pitää järkevänä.” Kuten edellä olen kirjoittanut, vaikutti sähkön saaminen koulujen siivoukseen. Sähkön hinnan vaikutuksesta ei koulujen kohdalla ole mitään mainintaa. Sähkön hinnan kalleus oli monien keskustelujen aiheena, mutta myös maanviljelijä maksaa mielellään ”siitä hauskuudesta ja mukavuudesta, minkä sähkön käyttäminen tuottaa”.<sup>273</sup>

Sähköä säästettiin, niin meillä kuin varmaan joka perheessä, ilmeisesti oli kallista. Aina piti sammuttaa, kun lähti huoneesta. Oli kuitenkin kohteliasta syyttää pihavaloo, kun odotettiin iltavieraita, vähän ennen kuin vieraat tuli, käytiin jo laittamassa valo. Että vieraat löysi sisään, eikä kompuroineet pihassa. Huoneistoissa oli sähkömittarit, joista pystyi seuraamaan omaa sähkönkulutustaan.<sup>274</sup>

Sähkömittarissa pyöri kiekko, jossa oli punainen kohta, ja siitä tiesi virran olevan kuluksessa jossain. Ellei mitään sähkölaitetta käytetty, arveltiin sähköä kuluvan hukkaan

<sup>270</sup> VSA, Pikkusaari: *Vatajankosken Sähkö, Paikallista palvelua vuodesta 1926*, 3; *Voimaa koskesta* 1991, 22, 40–41, 74; Herranen 1996, 47–48. Ks. myös *Ikaalinen* 7.8.1925.

<sup>271</sup> VSA, Pikkusaari: *Vatajankosken Sähkö, Paikallista palvelua vuodesta 1926*, 3;

<sup>272</sup> Lönnroth 1938, 4, 34. Rohkeimmat suunnittelivat jo sähköautoja välittämään posti- ja matkustajaliikennettä. Vaahtera 2018, 15.

<sup>273</sup> Pellervo [Juho Jännes] 1.8.1912, 503–504.

<sup>274</sup> Kotiarkisto, N45; N47.

jostain syystä, ja se vaati tarkistuksen. Mitä vinhempaan mittari pyöri, sitä enemmän kului sähköä. Sähkömittarissa oli myös vipu, jota vääntämällä saatiin sähkö kokonaan sammutettua kaikista paikoista. Aluksi mittariin tarvittiin vain muutama sulake.<sup>275</sup>

Sähkön käyttö vaati rahaa, ja sen käyttö täytyi siten pitää aisoissa, jotta pystyi maksamaan laskun. Lama-aikana 1930-luvulla ja myöhemmin sota-aikana täytyi tarkkaan harkita rahan käyttö, joten ei ihme, että sähkölaitoksen tulot eivät olleet suuret. Sähkötaksujen kerääjä joutui varmaan monta kertaa ottamaan kantaa sähkön käyttäjän ja yhtiön erimielisyyksiin. Sähkötaksuja kerättiin säännöllisesti, mutta sähkön kulutuksen maksu ei ollut sääntillistä. Asiakkailta ei joko ollut rahaa tai he olivat eri mieltä sähkön kulutuksesta, laskusta tai rikkinaisista muuntajista. Esimerkiksi venesjärvinen henkilö lähestyi sähköyhtiötä pitkällä kirjeellä, ja syynä oli ulkolampun rikkoutumisesta johtunut maksun erimielisyys. Maksujen kerääjä ei huomionnut isännän väitettä, että hän ei käytä ulkolamppua, ”kun se aina rikkoontuu”. Maksun kerääjä vaati silti maksun lampusta kuten ennenkin. Sähköyhtiön hallitus käsitteli kirjelmän, mutta se ei antanut aihetta toimenpiteisiin.<sup>276</sup>

Kulutusta säätelemällä ja lamppujen tehon pitämisellä alhaisena voitiin säästää rahaa. Monissa kodeissa käytettiin myös niin sanottuja roikkalamppuja, joissa lamppu oli pitkän johdon päässä, ja sitä oli sitten helppo siirrellä paikasta toiseen tarpeen mukaan.<sup>277</sup> Kansa oli oppinut lamppuöljyn aikaan säästämään polttoainetta, joten kallista sähköä piti säästää vielä enemmän. Varmaan naapurit sähkön alkuaikoina seurasivat toisen talon sähkön käyttöä, sillä onhan uteliaisuus luonnollinen asia.

Sähkönkäyttäjät koettivat saada kulutuksen mahdollisimman vähäiseksi; ostettiin niin pieniä lamppuja kuin saatiin, sammutettiin aina valo sellaisesta paikasta, jossa sitä ei tarvittu, ulkokuoneissa käytettiin öljylamppuja jne. Näin ollen sähköstä saatavat tulot olivat vähäisiä.<sup>278</sup>

Siitä tiedän, kun näin heidän hommailevan navetassa ja etenkin silloin kun, ei ollut kuin yksi sähkölamppu koko talossa, jota kuljetettiin myös navetassa, nuukana oltiin sähkönkulutuksessa.<sup>279</sup>

Joskus [hänet] oli nähty hiipivän luokkien ikkunan takana, seurasi kulutettiin illalla sähköä luokissa, mitä varmaan on tehtykin. [Opettaja] korjasi vihot iltaisin luokissa, luokkaan meni sivuovi asunnosta, toki hänellä siellä oikeus työskennellä illallakin, keittolaa sai käyttää leipomiseen, kun siellä oli leivinuuni. Mutta kyllä siellä joskus myös viihdyttiin, kesäisin, jolloin ei sähköä kulutettu. Minä soitin varmaan ihan joka ainoa päivä urkuharmonia, mutta usein heti koulusta tultuani. Etten nyt sähkön kulutusta liisännyt.<sup>280</sup>

<sup>275</sup> Kotiarkisto, N25, M35<sub>1</sub>, M35<sub>2</sub>, N45, N47. Katso sivulla 37 oleva mittarin kuva.

<sup>276</sup> VSA, Tuomiot, pöytäkirjat, J, kirje 30.3.1932.

<sup>277</sup> Palokangas 2009, 249.

<sup>278</sup> *KJ 1972*, 20, Kalle Vähätalo: ”Kun Vatajankosken Sähköä perustettiin”.

<sup>279</sup> Kotiarkisto, M35<sub>1</sub>.

<sup>280</sup> Kotiarkisto, N45; N47.

Isä sano usein, että menkää mukulat maata, että pääsette aamulla lukeen läksyjänne, ja isä sano myös, että lukekaa muksut läksynne päivännäöllä.<sup>281</sup>

Ennen 1960-lukua arvostettiin säästäväisyyttä, kovaa työntekoa ja tottelevaisuutta, koska vasta tällöin päästiin nauttimaan yhteiskunnan elintason noususta. Sähköistäminen koettiin hyvänä ja tärkeänä asiana, eikä sen aiheuttamia haittoja verrattu hyötyyn. Aiemmin ei ympäristöä ajateltu kauneusarvona, tai mietitty sen muuttumista, joten sähkölaitoksen aiheuttama luonnon muutos otettiin vastaan luonnollisena asiana. Mikä tahansa ympäristön ennallistaminen rahalla olisi ollut tuhlausta. Teollistuva yhteiskunta koettiin edullisena ja tehokkaana, joten energiaa tarvittiin. Auttin mukaan ”hyviä toimintatapoja oli hoiata asiat suoraviivaisesti, yksinkertaisesti, edullisesti ja tehokkaasti”.<sup>282</sup>

#### 5.4 Sähkön hinnoittelu

Uusien sähköjärjestelmien myötä uudet vaatimukset kasvoivat ja kysyntä loi uutta tarjontaa. Näin ollen Sampo Kyander ynnä muut kirjoittivat *Teknillisessä Aikakauslehdessä*, ettei yksityisiä voida säästää lisämenoilta. Sähköyhtiöillä on suuria johtoverkkokustannuksia, joten yksityisten etu väistyy yhteisen edun tieltä.<sup>283</sup> Maaseudun sähköyhtymien johtokunta kirjoitti myös edellä mainittuun lehteen ja teki ehdotuksen valtiovallalle, että sähkölaitoksen pitäisi myydä sähköenergiaa tarvitsijoille kohtuullisilla hinnoilla ja puolettomasti kaikille sähköenergian tarvitsijoille.<sup>284</sup>

Valaistusta käytettiin talvella päiväsaikaan mahdollisimman vähän ja kesällä tietysti vielä vähemmän. Silti sähkövoimalaitoksiin hankitut koneet täytyi mitoittaa sähkön suurinta kulutusta vastaavaksi eli enemmän kuin keskikulutus olisi vaatinut. Tasainen pitkin vuotta tapahtuva sähkön käyttö olisi ollut edullisinta sekä sähköyhtiölle että käyttäjälle. Sähkön hinta oli aluksi erihintaista riippuen siitä, mihin sähköä käytti, koska sähkön käyttö oli erisuuruista eri vuorokauden- ja vuoden aikana.<sup>285</sup>

Sähkölaitoksen valmistuttua elokuussa 1927 sähkön hinnaksi määriteltiin aluksi osakkaille 5 markkaa kilowattitunnilta, ei-osakkaille hinta oli markkaa kalliimpi, mutta muita maksuja ei ollut. Lisäksi Arvo Nurmela mainitsee vuosilamput, joista perittiin 9 markkaa watilta vuodessa, mutta joita sai käyttää vain 30 watin määrää. Sähkön hinta oli melko kallista, sillä kilowattitunti maksoi ammattimiehen tuntipalkan verran. Yhden

<sup>281</sup> Kotiarkisto, N25.

<sup>282</sup> Autti 2013, 97.

<sup>283</sup> *Teknillinen Aikakauslehti* 1.2.1924, Sampo Kyander ym. 1923, 70–73, teksti kirjoitettu 20.10.1923.

<sup>284</sup> *Teknillinen Aikakauslehti* 1.2.1924, Maaseudun Sähköyhtymien Liitto ry:n johtokunta, 75–78.

<sup>285</sup> *Pellervo* 1.12.1912, 810–813; *Pellervo* 1.2.1919, 53. Ks. myös Autti 2013, 115, 121, 167. Vrt. Virma-virta 1972, 21.

sähkopylvään hinnalla sai vastaavasti kuusi kWh. Sähkön reaalihintana oli alussa vähintään kymmenkertainen verrattuna vuoden 1995 tasoon.<sup>286</sup>

Vatajankosken Sähköyhtiön aloittaessa toimintansa käytettiin sähkön hinnoitteluna yleensä kilowattituntitariffia. Tosin tehtiin erikoissopimuksia kuluttajien kanssa, jotka poikkesivat edellä mainitusta. Vatajankosken Sähköyhtiön hallitus esitti jo huhtikuussa 1927, että ei-osakkaille annettaisiin valoa ja virtaa samaan hintaan kuin osakkaille, mutta asia siirtyi yhtiökokouksen päätettäväksi. Jos kuluttaja hankki erikoismittarin, hän sai 20 prosentin alennuksen iltayhdeksän ja aamuseitsemän välillä, joten sähköyhtiö oli niin sanotun yösähkön edelläkävijä. Vuonna 1929 sähköyhtiö harkitsi, ”että virta pidettäisiin päällä sunnuntaisinkin”. Näin ollen sähkölaitoksen hoitajalla oli ollut yksi vapaapäivä viikossa, ellei muualla ollut jotain, joka olisi vaatinut toimenpiteitä.<sup>287</sup>

Vuoden 1930 syyskuussa sähköyhtiö päätti ”myydä jauhomyllyille virtaa 50 penniä kilowattitunnilta, koska voimalaitoksen antamasta sähkötehosta puolet oli käyttämättä”. Tällöin sähköyhtiöllä oli jo 360 kuluttajaa.<sup>288</sup>

Edellä olevan kaltainen hinnoittelu oli työlästä maaseudun sähkölaitokselle, joten sähköyhtiön hallitus päätti kokouksessaan marraskuulla 1933 asettaa jaoston tutkimaan maksuasiasia. Jaoston jäsenet huomasivat monia asioita, jotka vaikuttivat hinnan määrittelyyn. Esimerkiksi kuluttajilla ei ollut mahdollisuutta käyttää sähkövirtaa hyödyksi ja mukavuudeksi, kuten se sähköyhtiön kannalta olisi ollut toivottavaa. Sähkön käyttäjät säästivät sähköä eli kulutus ei ollut tarpeeksi suurta. Sähkö oli kallista, koska yhtiön oli joka tapauksessa maksettava kiinteät menot, vaikka kulutus vaihteli. Jaoston esityksen mukaan virran kulutuksen hinta päätettiin pysyttää ennallaan, koska maksuilla pystyttiin peittämään yhtiön menot. Tärkeää oli myös tieto, etteivät sähkön käyttäjät olleet tyytymättömiä sen hintaan. Tähän lienee vaikuttanut erikoissopimukset, joiden nojalla muutamat sähkön kuluttajat saivat hinnoiteltua sähkön kulutusmaksun itselleen sopivaksi.<sup>289</sup>

Kilowattituntitariffista haluttiin päästä eroon, mutta askeltariffi, jossa hinta laskettiin yksinomaan kWh:n perusteella, ei tuottanut yhtiölle tarpeeksi rahaa. Kuluttajille se oli edullinen, koska laskut maksettiin ainoastaan kulutuksen perusteella, eikä siten lisännyt sähkön käyttöä. Tariffikomitea päätyi puoltamaan yhdistettyä perus- ja kulutusmaksutariffia, jossa oli kiinteä vuosimaksu perusmaksuna ja sähkön käytöstä riippuva

<sup>286</sup> VSA, Lilja 1986, 17; VSA, Vatajankosken Sähköyhtiön toimitusjohtaja Arvo Nurmelmän puhe sähköyhtiön vuosipäivänä. Ei päiväystä, mutta oletettavaa on, että puhe on pidetty vuonna 1967, jolloin yhtiö täytti 40 vuotta; VSA, Pikkusaari 1995, 4; Kj, Vähätalo 1972, 20.

<sup>287</sup> VSA, Pöytäkirjoja 1949, Ca:6, Vatajankosken Sähköyhtiön hallituksen kokous 16.4.1927. Ks. myös Lilja 1986, 17–18, 21. Vrt. *Virmavirta* 1972, 38.

<sup>288</sup> VSA, Lilja 1983, 21.

<sup>289</sup> *Kankaanpään Sanomat*, 15.8.1940, Vatajankosken Sähkö Oy:n uudet sähkövirran maksuperusteet, etusivu, kirjoittajaa ei mainittu.

kulutusmaksu. Perusmaksu olisi maksettava joka tapauksessa, käytti sähköä tai ei. Tällöin voitiin myös ottaa käyttöön uusia kojeita ja se edistäisi sähkön käyttöä. Sähkön mittarilaitteet voisivat olla yksinkertaisia, ja myös hinnoittelu olisi oikeudenmukainen.<sup>290</sup>

Isä oli käymässä Kankaanpäässä, kyselemässä sähkön saantia meille. Siellä oli sähkön konttoori pienessä huoneessa ja johtomiehet siellä pähkäilivät miten saadaan kulutusta nousemaan, kun ei tule rahaa laskujen maksuun. Olisiko juuri siellä ollut Nurmela ja muita pamppumiehiä nokat yhdessä pohtimassa tilannetta? Isä ehdotti, että laittakaa semmoinen maksu, kulutti tai ei sähköä, pinta-alan mukaan tai rakennuksen neliöittin mukaan, kyllä kulutusta varmaan tulee. Koska ei enää savupiippujen mukaan verotettukaan, niin se ei sovi. Taloissa oli vain yksi savupiippu katolle, muut uunit oli yhdistetty vinohormeilla tähän yhteen. Sähköä kulutettiin tosi vähän monessa talossa, oli vain yksi lamppu pirtissä, joka aina navetoimaan mennessä ruuvattiin irti ja otettiin navettaan ja taas töiden jälkeen irti ja vietiin sisälle valaisemaan. Monessa talossa oli kahdenkymmenenviiden vatin lamppuja. Kuuskymppinen oli jo iso ja kirkas, öljytuijuun verrattuna. Sataviiskymppinen oli maharoton.<sup>291</sup>

Vatajankosken sähköyhtiön hinnan määrittelyä varten muodostettu komitea ja hallitus määrittelivät kulutuksen hinnaksi ehdottaa yhden markan kilowattitunnilta. Vielä vaikeampi oli määrittää pohjamaksun suuruus. Lopulta päätökseksi tuli viljelypinta-alan ja huoneluvun mukaan tehty perustelu. Lisäksi jäi edelleen mahdollisuus tehdä erikoissopimuksia, esimerkiksi vuosilamppusopimuksia.<sup>292</sup>

Sähköyhtiön hallitus päätteli, että yli neljä hehtaaria omistaville asiakkaille perusmaksu laskettaisiin pinta-alan perusteella. Esimerkiksi 4 hehtaarin tilan omistavan maksu oli lopulta 150 markkaa. Vastaavasti sellainen sähkökuluttaja, jolla oli alle 4 ha maata, maksoi pohjamaksun huoneluvun mukaan. Yhdestä huoneesta maksu oli 120 markkaa, kahdesta huoneesta 165 markkaa ja kolmesta huoneesta 210 markkaa. Huonehintoja alennettiin hieman, kun kulutushintaa nostettiin. Suomi oli sotatilassa hinnan määrittelyn aikaan, joten sähköyhtiön monet virkailijat ja toimihenkilöt olivat sodassa puolustamassa isänmaataan, näin ollen sähkön hinnoittelussa ja perinnässä saattoi tulla erehdyksiä.<sup>293</sup>

<sup>290</sup> *Kankaanpään Sanomat*, 15.8.1940, Vatajankosken Sähkö Oy:n uudet sähkövirran maksuperusteet, etusivu, kirjoittajaa ei mainittu.

<sup>291</sup> Kotiarkisto, M351.

<sup>292</sup> *Kankaanpään Sanomat*, 15.8.1940, Vatajankosken Sähkö Oy:n uudet sähkövirran maksuperusteet, etusivu, kirjoittajaa ei ole mainittu.

<sup>293</sup> *Kankaanpään Sanomat*, 15.8.1940, Vatajankosken Sähkö Oy:n uudet sähkövirran maksuperusteet, etusivu, kirjoittajaa ei ole mainittu.

98

Luettiin laitoksenhoitaja insinööri E. Palander'in kirjelmä 4 p. lta. tammi-kuuta 1925. Siinä olevan ehdotuksen perusteella päätettiin Taavetti Vatajalle, antaa ilmainen sähkövirta sähk. Töiden lamppuun (15 H.W. vatin) sillä nimenomaisesti ehdolla, että Taavetti Vataja tuo Tarvitta-vaan lisävoiman huylehailloja printattussa ruuhkahaitelussa. Muilla osilla ei kirjelmä Tällä kertaa antanut aihetta keskusteluihin.

Sähkönsä voi joskus maksaa myös työllä, kun sopivasti sattui.

Erityissopimuksia tehtiin, kuten yllä oleva sopimus kertoo Liljan historiikissa. Sähköyhtiön hallituksen pöytäkirjan tiedon mukaan insinööri Palander ehdotti Taavetti Vatajalle ilmaista sähköä yhteen lamppuun, jotta hän poistaisi hyyteitä voimalaitoksen ruuhen välpystä, johon talvisin sohjo eli hyide pakkautui.<sup>294</sup> Tilikirjoissa näkyneen maksun viivauksen ja tyhjän kohdan mukaan tehtiin erilaisia sopimuksia vielä lisää, mutta niistä ei löytynyt dokumenttia.

Vatajan kylän ensimmäisiä sähkön käyttäjiä kirjattiin Voima-aseman muuntajapiirin luetteloon vuonna 1927, jolloin Frans Viitasalo [Vuori], Hjalmar Luoma, Ervard [Eevent] Valkama, Niilo Rakola, Kustaa Erkkilä, Taavetti Vataja, Paavo Viitasalo (puimaosuuskunta), Artturi Ranta, Mauri Tuominiemi, Juho Vataja ja Honkajoen Osuuskauppa on mainittu sähkökäyttäjinä.<sup>295</sup> Sähköinsinöörin suunnitelmassa sähkölaitoksen suuruutta vuonna 1925 hän oletti, ettei kenelläkään ollut sähköllä käyviä maatalouskoneita, joten voimavirtaa ei olisi siten tarvittu. Mutta kuten edellä olevasta näkyy, Paavo Vuorella oli puimaosuuskunta, joka tarvitsi sähköä.

Varsinaisia sähkökäyttösopimuksia tehtiin vasta 1930-luvulla. Tällöin sähkövirrasta sovittiin maksettavaksi taksan mukaan, ja alin maksu oli 100 markkaa mittaria kohti vuodessa. Sähkön käyttäjä lupasi, ettei sähköyhtiön tietämättä mittaria siirretä paikaltaan tai eroteta johdoista. Sähkölaitoksen hallituksen tai henkilökunnan oli tarpeen vaatiessa saatava katsastaa mittaria, johtoja tai virtaa kuluttavia kojeita. Ylimääräisiä, virtaa kuluttavia, kojeita ei saanut ilman sähköyhtiön hallituksen lupaa käyttää. Huoneistoa muutettaessa tai halutessaan lopettaa virran kulutuksen hänen tuli ilmoittaa asiasta suoraan sähkölaitoksen hallituksen puheenjohtajalle.<sup>296</sup>

<sup>294</sup> VSA, Lilja 1986, 25. Kuva on kopioitu Liljan tekemästä sähköyhtiön historiikista.

<sup>295</sup> VSA, Kantoluettelo. Vatajankosken Sähkö O.Y:n sähkömaksujen koonnista v.1927.

<sup>296</sup> VSA, Sopimus Vatajankosken sähkö Oy sähkövirran jakajana ja mainitut henkilöt virrankuluttajina, 3.6.1930, 18.6.1930, 11.12.1930, 12.12.1930.

Voima-aseman muuntajapiirissä vuonna 1930 tilikirjan merkinnät osoittivat, että sähkömaksun maksajat lisääntyivät. Sisävalaistus ja ulkovalaistus oli määritelty eri hintaluokkaan, sillä ulkovalo määriteltiin lampun valaistustehon mukaan. Esimerkiksi Jalmari Luoma oli maksanut 12 kWh valaistuksesta ja 40 watin ulkolampusta 85 markkaa. Tilikirjan mukaan myös Vataja, Osuuskaupan sivumyymälä, Luomaniemi, Rantala, Valkama, Rakola, Pitkäranta, Vuori, Tuominiemi, Laine ja Setälä maksoivat valosta. J. Vataja maksoi voimavirrasta. Lamput olivat 40–75 wattisia, kulutusta oli 1-8 wattia, maksua meni 5-40 markkaa.<sup>297</sup>

Sähkörästien lisääntyttyä sähköyhtiö mietti uusia keinoja maksun saamiseksi kuluttajilta. Vatajankosken Sähkön tiedoissa mainitaan maksurästejä kertyneen vuoteen 1935 mennessä jo 10 prosenttia koko vuoden laskutuksesta. Yhtiö haki sähkömaksuja myös oikeusteitse, sillä käyttäjillä ei ollut aina rahaa millä maksaa.<sup>298</sup>

Kustannusten noustessa sähkötariffien hinnat nousivat ja käyttöön otettiin erikseen teho- ja energiamaksu. Tehomaksulla oli tarkoitus peittää rakennuskustannukset ja energiamaksulla muuttuvat kustannukset. Pienissä maaseudun voimaloissa siirtokustannukset olivat korkeat, vaikka valtio jonkin verran auttoi syrjäisillä seuduilla.<sup>299</sup>

Suomessa sodan jälkeen asetettu sähköistyskomitea päätti, että liittymis- ja perusmaksujen suuruus määritellään sähkökäyttömahdollisuuksien mukaan ja asuntojen huoneluvun sekä pinta-alan mukaan lasketulla tariffiyksiköllä. Kantaverkkoa voitiin laajentaa ja siten saada maaseutu sähköistetyksi.<sup>300</sup>

Vuoden 1945 Vatajankosken sähköyhtiön yhtiöjärjestys määritteli toimialana olevan yhdeksän lähikunnan sähkövalon ja -voiman hankkiminen. Yhtiöjärjestys päätti, että sähkön käyttäjä hankkii ja pitää kunnossa sisäjohtot, mittarin sekä laitteet ja hankkii myös sähköjohtot voimakoneita varten. Sähköyhtiö hankkii sähkökeskuksen ja tuottaa sähköä pääjohdoissa ja vetää myös sivujohtot. Ellei sähkömaksua suoriteta kahden viikon kuluessa hallituksen määräämästä ajasta, sähkövirta katkaistaan asianomaisesta mittarista.<sup>301</sup>

Vatajankosken sähköyhtiön toiminta melkein kaksinkertaistui kymmenen vuoden aikana, vuodesta 1937 vuoteen 1946. Tällöin Vatajan kylällä eli Voima-aseman mittari- kuluttajia oli 38 ja vuosikuluttajia 34. Vatajan kylän sähkön käytön osuus oli kolmanneksi suurin Kankaanpään kirkonkylän ja Kankaanpään sahan jälkeen. Vaikka aluksi voima-

<sup>297</sup> VSA, Virtamaksujen kantokirja 1930–1931 Gb:3.

<sup>298</sup> VSA, Lilja 1986, 25; VSA, esim. Tuomiot, pöytäkirjat J, Kihlakunnan oikeuden pöytäkirja 10.2.1931.

<sup>299</sup> Palokangas 2009, 248; *Voimaa koskesta* 1991, 42–43.

<sup>300</sup> Pylkkänen 1982, 33.

<sup>301</sup> VSA, Kauppa- ja teollisuusministeriön hyväksymä yhtiöjärjestys 11.9.1946. Vrt. *Virmavirta* 1972, 21, 28–29.



aseman ympäristön taloudet käyttivät vähän sähköä, kulutus lisääntyi nopeasti kymmenen vuoden aikana.<sup>302</sup>

Sähkön käyttäjät lisääntyivät Vatajan kylällä, ja vuonna 1945 heitä oli entisten lisäksi esimerkiksi Rajamäki, K. Vataja, Lindström, Vasse ja V. Kalliomäki. Heidän saamansa sähkölinja maksoi 1500 markkaa asiakkaalta. Vatajan kylän voima-aseman sähkön siirto maksoi siten kaikille saman verran, koska matka alle kilometrin. Esimerkiksi Isak Isokasken ostaessa sähkölinjaoikeuden Honkajoen Kampissa hinta oli 5000 markkaa, joten sähkösiirtomatka oli silloin kilometreissä.<sup>303</sup>

Energia oli hinnaltaan kallista, sillä sähkön tuotantoa aloitettaessa kWh maksoi 5 mk eli suunnilleen saman kuin työmiehen tuntipalkka. Näin ollen työpisteet laitettiin mahdollisimman valoisaan kohtaan, ja jos mahdollista käytettiin edelleen öljylamppuja. Nekin olivat vaarallisia ja saattoivat sytyttää tulipaloja. Joissakin kylissä saattoi keskikoisella maatilalla kulua ulkovalaistukseen pimeänä aikana vain noin 40 kWh, kun sisävalaistukseen kului suunnilleen sama summa. Tosin puimakoneiden moottorit saattoivat kuluttaa sähköä yhtenä päivänä saman verran kuin valaistukseen meni koko vuonna. Mitarinlukijat olivat ihmeissään vähäisestä sähkönkulutuksesta sähköyhtiön myötä. Kodeissa sähköä ei ennen sotaa ja varsinkaan sodan aikana tuhattu, aikuiset olivat asiasta tarkkoja. Lampuiksi hankittiin wattimäärältään mahdollisimman pienitehoisia, jotta kulutus olisi vähäistä.<sup>304</sup>

Vasta 1950-luvun alussa näyttäisi Vatajan kylän jokaisessa talossa olevan sähköt perusmaksujen keräysluettelon mukaan, kun sitä vertaa Honkajoen seurakunnan rippikirjoissa olevaan taloluetteloon.<sup>305</sup> Sähkönkäyttö oli siten hyväksytty ja siitä oltiin valmiita maksamaan sen helppouden vuoksi. Miettineekö nykyään monikaan sähkön hintaa, vaikka toisaalta sähköä kilpailutetaan ja mietitään sen tuotantoa. Vesivoima on ympäristöystävällistä ja saasteetonta, joten se on vertailukelpoinen vaikkapa tuuli- ja aurinkosähkölle. Eiväthän nekään ole täysin saasteettomia laitteidensa vuoksi.

<sup>302</sup> VSA, Vatajankosken Sähkö Oy:n toiminta vuonna 1946; *Satakunnan Kansa* 31.3.1928, 4.

<sup>303</sup> VSA, sähköyhtiön hallituksen kokous 29.9.1945.

<sup>304</sup> Palokangas 2009, 248–249; Kj, 1972, 20, Vähätalo, Kalle.

<sup>305</sup> VSA, Perusmaksut Gb:4; VSA, Vatajankosken Sähkö Oy virtatutot joulukuun 31. päivänä 1946. Sähkö oli seuraavan luettelon mukaan Vatajan kylässä jo melkein joka talossa. Lisäksi luettelossa on muutamia naapurikylän taloja Kankaanpään puolelta: Aaltonen, Akkanen, Franssila, Haapanen F, Haapanen L, Rantamaa, Hakamäki, Haapanen M, Helkamäki, Holma (Vasse), Järvenranta I, Järvenranta M, Järvenranta N, Kavoluoman kansakoulu, Kallio, Kanerva, Kangas, Kavoluoma, Koivusilta A, Koivusilta I, Kallioniemi, Kujansuu, Käkelä, Laine, Lehtonen, Leskinen, Lehtonen V, Lindgren, Luomaniemi, Luoma, Mäntysalo, Närvä, Osuuskauppa, Peltonen, Pitkänen, Perkiömäki, Rajakallio, Rajamäki, Raskola, Ranta, Pitkäranta, Rantala M, Rantala O, Riihimäki, Ristakoski, Ruohonen, Salminen, Seppälä R, Seppälä E, Tuominiemi, Uusikallio, Uusitalo, Valkama, Vataja (ei toistaiseksi laskua), Vuori A, Vuori I, Viita, Västilä F, Västilä A, Välimaa, Vatajan kansakoulu, Ylivataja, Uusitalo, Lehtonen, Varis, Kiiski, Yrjölä, Salokuutti.

## 6 Lopuksi – Vatajan kylä ja sähkötehdas

Tutkin sähkön tuloa maaseudulle ja sen käyttöä sekä vaikutusta ihmisiin ja elämiseen 1920–1940-luvuilla. Paikallisena kohteena on Honkajoen Vatajan kylä ja sen kohdalla Karvianjoessa kohisevaan Vatajankoskeen vuonna 1927 rakennettu sähkövoimalaitos. Käytän tutkimuksessani Vatajan kylän nimeä yhtenäisyyden vuoksi, vaikka se on vasta nykykäytännön mukainen.

Käsittelen tutkimuksessani Vatajankosken sähköyhtiön perustamisen lisäksi voimalaitoksen, padon ja sähköverkoston rakentamista, koska ne liittyvät oleellisesti sähkön tuotantoon. Tutkimani Vatajan kylän sähköistys ja sähkön käyttö samaistui Suomessa monen pienen kylän sähköistymiseen 1900-luvun alkupuolella. Vatajan kylän etuna oli voima-aseman läheisyys. Tällöin sähköistyksen hinta oli kohtuullinen, joten kylän asukkaat laittoivat sähköä koteihinsa enemmän ja aiemmin kuin esimerkiksi naapurikunnan Kankaanpään kylät. Sähköistysajatus lähti Kankaanpäästä, jossa tarmokkaat miehet halusivat sähkön omalle kirkonkylälleen ja auttoivat siten myös pieniä kyliä saamaan sähkön. Miesten tarmokkuuden kohteeksi löytyi Honkajoelta Vatajan kylän Vatajankoski ai-  
van kuntien rajalta.

Päälähteenä tutkimuksessani on Vatajankosken Sähkö Oy:n arkisto, josta sain verkostopäällikkö Markku Salon opastuksella tietoja. Lisäksi hain tietoa Honkajoen kunnan arkistosta, jossa oletin olevan tietoa paikkakunnalle rakennetusta voimalaitoksesta. Kunnanvaltuuston ja -hallituksen kokouksissa asiaa oli käsitelty hämmästyttävän vähän. Aikalaisnäköalaa sain tutkimani ajan sanoma- ja aikakauslehdistä, joissa käsiteltiin sähkön tuloa maaseudulle sekä valon tarjoamia etuja ja sähköistä koneellistumista monipuolisesti. Honkajoen kunnan historioista ja Kankaanpään kylien historioista sain lisää tietoa sähkön tulosta kullekin alueelle. Tutkimuskirjallisuus auttoi havainnoimaan sähköistystä monelta kannalta. Outi Auttin väitöskirjasta sain eniten tietoa, koska hän on tutkinut Kemijoen valjastamista sähkön käyttöön ja sen merkitystä jokivarren asukkaille. Vaikka Kemijoki valjastettiin paljon myöhemmin kuin Karvianjoki, löytyy silti paljon yhteisiä ongelmia. Varsinaista sähköistystä tutkin sekä kirjallisuuden että aikalaislehtien avulla. Myös Honkajoella ja Kankaanpäässä ilmestyneissä joululehdissä oli muisteluja Vatajankoskeen rakennetusta voimalaitoksesta sekä sähkön tulosta maaseudulle.

Käytin muistitietotutkimuksen menetelmää saadakseni Vatajan kylän asukkaan näkökulmaa sähkön käyttöön. Tosin jälleen kerran huomasin, että tutkimuksen ajankohta oli ainakin parikymmentä vuotta jäljessä, jotta olisin saanut 1900-luvun alussa eläneiltä tarkempia tietoja sähkön tulosta Vatajan kylään. Olen kerännyt hajanaisia tietoja Vatajan kylästä omaan kotiarkistooni lähes kolmenkymmenen vuoden ajalta kylässä aikoinaan

asuneilta henkilöiltä, mutta ne kattavat eniten tietoja taloista ja siellä asuneista henkilöistä. Lisäksi olen tehnyt tutkielmia ja esseitä Vatajan kylästä eri aiheista, ja hyödynnän myös niitä tässä tutkimuksessa. Löysin muisteluista joitakin tietoja sähköistämisestä, ja muutamilta henkilöiltä sain vielä lisätietoja kyselemällä. Sain myös muistitietoa aivan uusilta henkilöiltä lumipalloefektin lailla. Tutkimuksen näkökulmana on näin ollen Vatajan kyläläisen näkökanta, ja muistilla on siten yhteisöllinen vuorovaikutus.

Ensimmäinen maailmansota heikensi paloöljyn saamista valaistukseen, joten varsinkin maaseudulla valon saaminen asuinhuoneisiin sekä ulkotiloihin koettiin hankalaksi. Kaupungeissa oli jo 1900-luvun alussa sähköistys hyvällä alulla, mutta maaseudulla sähköistys eteni hitaasti. Syitä oli monia, ja niitä käsitelen tutkimuksessani eri näkökulmista.

Vatajankosken Sähkö Osakeyhtiön rakennuttama voimalaitos Vatajankoskeen vaati yhtiön hallitukselta paljon voimavaroja, mutta myös taloudellisia uhrauksia. Yhtiön hallituksen jäsenet joutuivat ajoittain omilla rahoillaan takaamaan sähkölaitoksen rakentamisesta ja toiminnasta aiheutuneita kuluja, kun pankki tai kunnat eivät myöntäneet muuten lainaa. Vatajan kylällä kauppaa pitänyt Isak Viljanen oli edistämässä voimalaitoksen rakentamista Vatajankoskeen. Vatajankosken Sähköyhtiö Oy:n perustaminen ja voimalaitoksen rakentaminen vaikuttivat Pohjois-Satakunnan sähköistykseen, sillä alueelle saatiin kattava sähköistys jo 1950-luvulla, kun monilla alueilla Suomea elettiin vielä öljylampun valossa.

Vatajankosken voimalaitoksen rakentaminen 1920-luvulla mahdollistui, kun saatiin lisää tietotaitoa ja kehitettiin koneita koskien valjastamiseen. Monia sähköyhtiöitä perustettiin vain virran siirtämistä varten, mutta Vatajankosken voimalaitos suunniteltiin alun alkaen tuottamaan sähköä. Vatajankosken Sähköyhtiön teettämän arvioinnin mukaan oman voimalaitoksen tuottama sähkö olisi edullisempaa kuin siirtosähköllä toimiva. Vatajan pienelle kylälle voimalaitoksen rakentaminen oli piristysruiske työvoiman käytössä, vaikka työvoimaa tarvittiin vain lyhyen aikaa. Kylän väkiluku kasvoi myös samoihin aikoihin eli 1920–1930-luvuilla, koska uusi laki torppari- ja maanomistusoloista lisäsi pientilallisten määrää.

Padon myötä kosken käyttöön liittyi myös jauhatusmyllyjen toiminta, sillä ostaessaan myllyt Karvianjoen Vatajankosken molemmilta rannoilta sähköyhtiö lupasi jatkaa myllytoimintaa. Jauhatusmyllyjen uudelleen rakentaminen ja toiminta lisääisivät paljon kirjoitusta, joten tutkin myllytoimintaa yksistään myöhemmin. Myös tukinuitto olisi kuulunut tutkimuksen piiriin, koska padon rakentamiseen liittyi uiton huomioiminen, joten myös tämän tutkiminen jää toiseen kertaan. Samoin jää käsittelemättä lisävoimalaitosten rakentaminen Kavokoskeen 1940-luvulla ja uuden voimalaitoksen tekeminen

alajuoksulle Vatajankoskeen 1950-luvulla. Nämä kaikki ovat tarpeellisia tutkimuksen aiheita tulevaisuudessa.

Sillan rakentaminen voimalaitosta varten rakennetun padon päälle on oleellinen osa tätä tutkimustani, koska se oli tarpeellinen myös sähköyhtiölle. Karvianjoen molemmin puolin kulki tie, mutta jokea ylittäviä siltoja oli harvassa. Tosin henkilöliikenne oli mahdollista riippu- tai pukkisiltoja ylittämällä, mutta hevosliikenne ja lisääntyvä autoliikenne tarvitsivat oikean sillan. Silta oli ja on edelleen tärkeä myös kylän yhtenäisyyden kannalta, vaikka kesäisin pukkisilta ja talvella jäätie mahdollistivat kulun joen poikki. Esimerkiksi kauppa oli 1920-luvulta eteenpäin vain joen itäpuolella. Sillan rakentamista suunniteltiin heti sähkölaitoksen rakentamisen alkuvaiheessa, mutta sen tekeminen viivästyi erimielisyyksien vuoksi.

Sähköyhtiö vaati maksua padon ylittämisen käytöstä, mutta tien ja sillan tekoa varten järjestäytynyt Haapakosken tietoimikunta piti maksua liian korkeana. Ely-keskus mainitsee, että silta on rakennettu vuonna 1934, mutta vielä vuosia myöhemmin käytiin kiistaa maksamisesta sekä sillan piirustuksista. Monia vuosia padon yli kuljettiin vain lautarakenteiden varassa, ennen kuin varsinainen siltakansi saatiin padon päälle. Patoon tehtiin tukinuittoa varten aukkoja, ja myös kevät- sekä osittain syystulvat vaativat veden pääsyn koskea alas. Kevättulvat jääneen olivat ja ovat edelleen mahtinäytös, jossa luonto näyttää voimansa. Tällöin padon neulaparrut nostetaan ylös, jotta jäät eivät riko patoa. Sähkön saamisen kannalta virtaa tällöin paljon energiaa hukkaan.

Sähkön käyttö kodeissa oli aluksi melko pientä, koska säästäväisyys oli hyveenä. Kodeissa sähköä käytettiin ensin vain valon tuojana. Sisätiloissa saattoi olla yksi lamppu, jota kuljetettiin huoneesta toiseen tai sisältä ulkotiloihin. Vähitellen koteihin ostettiin työtä helpottavia kojeita, vaikka radio oli ensimmäisiä hankintoja monissa kodeissa. Silitysrauta ja pulsaattorikone toivat naisten töihin helpotusta. Ensimmäiset kuuseen laitetut valot koulun joulujuhlassa piirtyivät hyvin muistiin, ja myös kaupan joulu- tai mainosvalot näkyivät kauas.

Vähitellen valoja hennottiin polttaa joka huoneessa, kun sähkön hinnoitteluna ei käytetty enää lamppumäärää. Kunta tai valtio ei avustanut ennen sotaa maaseudun sähköistystä, joten sähköyhtiöiden täytyi kehittää omia menetelmiä oikeudenmukaiseen sähkömaksuun. Kuluttajat eivät käyttäneet kallista sähköä, joten sähköyhtiö ei saanut tuottamastaan sähköstä tarpeeksi maksua. Sähköyhtiön täytyi tuottaa sähköä isoimman kuluksen mukaan, jotta sähkön jännite riitti koneiden käyttöön. Se ei ollut tuotannollisesti kannattavaa, joten sähköyhtiön hallitus mielti sähkömaksun hintaa usein. Vähitellen

otettiin käyttöön sähkön perusmaksu ja erikseen käyttömaksu, jolloin päästiin jo hyvälle näkymälle yhtiössä.

Maatalouden teknillistyminen oli Vatajan kylän osalta hidasta, koska maatilat olivat melko pieniä ja koneiden tarve siten vähäinen. Muutama osuuskunta toimi ja käytti sähköä heti alusta alkaen voimavirralla. Työvoimaa oli kylällä runsaasti, sillä voimalaitoksen rakentamisen aikaan kylän väestö lisääntyi. Vatajan kylän teollistuminen ei ollut päässyt vauhtiin, ja kylässä toimi aluksi vain yksi saha. Maanviljelyksessä tehtävät työt hoidettiin hevosella ja käsillä tehden, koska tilat olivat suhteellisen pieniä. Vatajan kylällä sähkön käyttö maataloudessa lisääntyi vain vähän tutkimanani aikana, koska vasta 1950-luvun jälkeen elintason nousu mahdollisti koneellistumisen lisäämisen. Silloin myös kotien sisälle hankittiin lisää sähköllä toimivia koneita.

Sähkön hintaa yritettiin saada sopivaksi sekä sähköyhtiön että käyttäjän mukaiseksi. Yhtiön saama maksu sähköstä jäi aluksi vähäiseksi asiakkaiden säästäväisyyden ja rästien vuoksi, joten lainarahoja tarvittiin pitkään. Vasta sotien jälkeen tilanne tasaantui ja sähkön käyttö lisääntyi, joten yhtiön asettamat maksut tulivat vähitellen saaduiksi. Sähkösaksujen tilityksissä näkyi Vatajan kyläläisten siirtyminen sähkön käyttäjiksi. Heti sähkölaitoksen aloittaessa toimintansa sähköä otti muutama talo, mutta joka vuosi sähkökäyttäjiä lisääntyi, joten 1950-luvulla Vatajan kylä oli jo sähköistetty.

Vatajankosken Sähkön arkistosta löytyisi lisää tietoa pelkästään Vatajan kylän historiaan. Näin mikrohistoriallinen tutkimus pienestä kylästä antaisi samalla lisätietoa koko Suomen kehittymisestä ja elintason kasvusta. Yhtenä lisätutkimuksen aiheena olisi myös sähkömaksujen tilityksessä näkyneet eri maksajien huoneluvut ja osittain myös asiakkaan omistaman maan pinta-ala, joten niiden perusteella voisi tutkia esimerkiksi Vatajan kyläläisen elämistä ja asumista. Tällöin näkyisi lisää tietoa asukkaiden elintason noususta. Esimerkiksi lamppujen ja niiden wattien määrää lisättiin, kun elintaso nousi ja maksukyky lisääntyi.

Pohjois-Satakunta on muuttunut paljon sähköyhtiön perustamisen jälkeen, ja myös tekniikka sekä työkalut ovat toisenlaisia kuin voimalaitoksen rakentamisen aikaan. Ilmastomuutos vaikuttaa tekniikan kehittämiseen, joten sähköyhtiö tarvitsee edelleen rohkeutta tuottaa asiakkailleen virtaa. Vatajankosken Sähkö tuottaa nykyään myös niin sanottua vihreää sähköä. Tuuli- ja aurinkoenergiaa tuotetaan asiakkaitten ulottuville. Toki myös asiakkaat tuottavat nykyään virtaa voimalaitokselle esimerkiksi omilla aurinkopaneeleillaan. Yhteistyö on nykyään valttia.

*Vatajankoski syntyi unelmasta luoda hyvinvointia Pohjois-Satakuntaan.*

(Vatajankosken Sähkö Oy:n työpaikkailmoitus 25.3.2019 Kankaanpään Seudussa.)

## Lähteet

### Tutkimuslähteet

- Ely-keskus*, sillat: Numero T-13333, Voimalaitoksen silta, Honkajoki. <<http://www.ely-keskus.fi/web/ely/sillat>>, luettu 18.2.2019.
- HJ *Honkajoen Joulu 1958 – 1971.*
- HKA Honkajoen (Hongonjoen) kunnanarkisto.  
KHALL II Ca2:5 KVALT 1946–1950, kunnanvaltuuston kokousten pöytäkirjat.  
VKA Vatajan koulun arkisto:  
III / 13 Ca, 1948–1949, Vatajan koulupiirin johtokunnan pöytäkirjat.
- KJ *Kankaanpään Joulu 1972.*
- Kotiarkisto: Uusikallio, Irja 2012: *Tiedän paikan armahan – Lapsuuskotini sisätilat 1930–1950 -luvuilla.* Kulttuuriperinnön tutkimuksen aineopintojen kandityö 12.10.2012. Säilytys myös Porin yliopistokeskus, Tiedekirjasto.
- Uusikallio, Irja 2014: *Asutus kosken ympärillä. Honkajoen Vatajankosken kylän kehitys 1700–1800-luvuilla.* Maisematutkimuksen aineopintojen kandityö 2014. Säilytys myös Porin yliopistokeskus, Tiedekirjasto.
- Uusikallio, Irja 2016: *Palkkiona on oleva köyhän lapsen kasvoissa kiitollinen loiste, minkä höyryävän kupin ilmestyminen lapsen eteen koulupulpetille tuottaa – Honkajoen Vatajan kansakoulu aterioinnin muistin paikkana 1930–1970-luvuilla.* Pro gradu, säilytys myös Porin yliopistokeskus, Tiedekirjasto.
- Haastatteluilla, kyselyillä, sähköpostilla, kirjeitse, puhelimitse sekä muuten muistiinpannuilla tiedoilla saadun materiaalin vastaajat:  
M22 vuonna 1991.  
N25 vuosina 1991–2019.  
N32 vuosina 1991–1995.  
M34 vuosina 2018–2019.  
M35<sub>1</sub> vuosina 1991–2019.  
M35<sub>2</sub> vuonna 2018.  
N39 vuosina 2018–2019.  
N42 vuosina 2017–2018.  
N45 vuonna 2018.  
N46 vuosina 1991–2019.  
N47 vuonna 2018.  
N62 vuonna 2018.
- Valokuvat KKM, Kankaanpään kaupungin museo. Kohdalla nimettynä.  
VSA, Vatajankosken Sähkö Oy. Kuvissa nimettynä.  
Kotiarkisto, kuvat Irja Uusikallion omistamat.
- Sanomalehdet:  
*Aamulehti* 1918–1927.  
*Ikaalinen* 1914–1925.  
*Kankaanpään Sanomat* 1940.  
*Kauppalehti* 1926.  
*Kotiliesi* 1925 – 1927.  
*Lalli* 1926–1928.  
*Maaseudun Sähköistys* 1925–1928.  
*Paikallissanomat* 1927.  
*Pellervo* 1912–1927.  
*Satakunnan Kansa* 1925–1929, 2013, 2019.  
*Suomen Kuvalehti* 1928.  
*Teknillinen Aikakauslehti* 1924.  
*Uusi aika* 1926.
- SKA Seurakunta-arkistojen rippi- ja historiakirjat 1900–1960: Honkajoen, Ikaalisten, Isojoen, Kankaanpään ja Lapväärtin.
- VSA Vatajankosken Sähkö Oy:n arkisto ja muu materiaali, Kankaanpää.

- Lilja, Raimo 1986: *Vatajankosken sähkö 1926–1986*. Kankaanpää.
- Nurmela, Arvo (vs. toimitusjohtaja): Kopio puheesta Vatajankosken Sähkön vuosijuhlassa, ei tietoa päiväyksestä.
- Pikkusaari, Simo 1995: *Vatajankosken Sähkö – uudistuva 70-vuotias*. – Vatajankosken Sähkö Oy 1995, Kankaanpää.
- Pikkusaari, Simo 2001: *Vatajankosken Sähkö. Paikallista palvelua vuodesta 1926*. Voimatori yhtiöt. Kankaanpää.
- Vatajankosken Sähkö Oy* 1995, 2. Vuosikertomus.
- Vatajankosken Sähkö Oy:n käyttöpäällikkö Esa Lindstedtin haastattelu 31.10.2017 ja tiedonanto 29.8.2018.
- Lämmin kiitos Vatajankosken Sähkö Oy:n verkostopäällikkö Markku Salolle hänen antamastaan avusta etsiessäni tietoja arkistosta ja hänen vastatessaan kyselyihini.

### Kirjallisuus

- Alapuro, Risto 2010: ”Sosiologia, historia ja paikallishistoria” – Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka, Teräs, Kari (toim.): *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Osuuskuunta Vastapaino, Tampere. 149–162.
- Autti, Outi 2013: *Valtavirta muutoksessa. Vesivoima ja paikalliset asukkaat Kemijoella*. Oulu, E Scientiae Rerum Socialium 136. Kasvatustieteiden tiedekunta, Thule-instituutti.
- Carlsson, Wilhelm 1871: *Pitäjäkertomuksia IV. Entinen Ikalinen. Historiallinen kertomus Ikaalisten, Parkano, Kankaanpään pitäjistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 47 Osa, 4 Wihko. Uudelleen painettu vuonna 1974.
- Castren, Viljo 1968: *Vesivoimalaitokset*. Moniste n:o 246. Teknillisen korkeakoulun ylioppilaskunta, Otaniemi.
- Cook, Terry 2011: *The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape*. The American Archivist: Fall/Winter 2011, Vol. 74, No. 2, pp.600–632.
- Danielsbacka, Mirkka & Hannikainen, Matti O. & Tepora, Tuomas 2018: ”Teoriaton historia” – Danielsbacka, Mirkka & Hannikainen, Matti O. & Tepora, Tuomas (toim.): *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Farge, Arlette, Davis, Natalie Zemon, Scott-Railton, Thomas 2013: *The Allure of the Archives*. New Haven: Yale University Press. APA (American Psychological Assoc).
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä”. Kirjassa Fingerroos, Outi et al. *Muistitietotutkimus. Metodologia kysymyksiä*. 25–48.
- Fingerroos, Outi 2010: ”Muisti, kertomus ja Oral History-liike”. – Grönholm, Pertti & Sivula, Anna (toim.): *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?*. Historia mirabilis 6. Turun historiallisen Yhdistyksen referee-sarja 2010. Turun Historiallinen Yhdistys ry. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto 2014. 60–81.
- Haavisto, Heikki 1982: ”Sähkön tuotanto”. – Simola, Osmo (toim.) 1982: *Vuosisata sähköä Suomessa*. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. Helsinki. 37–53.
- Hannikainen, Matti O. 2018: ”Näkökulma kaupunkiympäristön historiaan”. – Hannikainen, Matti O. & Danielsbacka, Mirka & Tepora, Tuomas (toim.) 2018: *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki. 216–231.
- Hannula, Mandi & Wiherheimo, Alli (toim.) 1953: *Emännän tietokirja L-Ö*. Uudistettu laitos, loppuosa, (II<sub>2</sub>-III). Porvoo \* Helsinki.
- Heikkilä, Anitta 2008: *Vaate lapsen elämässä. Koululaisen pukeutuminen pohjoissuomalaisessa maalaiskylässä vuosina 1909–1939*. Rovaniemi.
- Herranen, Timo 1996: *Valtakunnan sähköistyskysymys. Strategiat, siirtojärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940*. Bibliotheca Historica 14. Suomen Historiallinen seura, Helsinki.
- Jaakkola, Arto 1982: ”Sähkölaitostoiminnan alkuvaiheet Suomessa” – Simola, Osmo (toim.) 1982: *Vuosisata sähköä Suomessa*. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. Helsinki. 17–29.
- Jokipii, Mauno 1996: *Kyrönkankaan tie. Kyrönkankaan kesätie*. <<http://www.kankaanpaa.fi/kyronkankaantie/kangasti.htm>> luettu 8.5.2014.

- Kalela, Jorma 2018: ”Teoriattomuus historiatutkimuksen yhteiskuntasuhteessa” – Hannikainen, Matti O. & Daniesbacka, Mirka & Tepora, Tuomas (toim.) 2018: *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki. 20–45.
- Kemijoki Oy, <<https://www.kemijoki.fi/vesivoima/vesivoiman-historiaa.html>>. Luettu 28.10.2017.
- Kiviniemi, Heikki 2001: ”Pohjoisen porstuas, Hämeen hännillä”, *Honkajoki kunnallisen itsehallinnon aikana*. Honkajoki.
- Kokko, Marja 2017: ”Henkilötiedot historiatutkijan työprosessissa”. – Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari 2017 (toim.): *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki. 71–73.
- Kortteinen, Matti 2005: ”Kulttuuritutkimuksen rajoista”. – *Sociologia* 2. numero 2005. Jyväskylän yliopisto.
- Korvala, Reino 1991 (toim.): *Pohjankankaan itälaitaa. Kylähistoriaa Korvaluoman – Karhusaaren kylätoimikunnan alueelta*. Korvaluoma – Karhusaaren kylätoimikunta, Kankaanpää.
- Koskivirta, Anu & Lidman, Satu 2017: ”Historioitsija eettisten valintojen äärellä” – Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari 2017 (toim.): *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki. 11–29.
- Latvala, Pauliina 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. SKS 1024, Helsinki.
- Länsi-Suomen Voima, <[www.lansisuomenvoima.fi/vesivoima-miten-se-toimii](http://www.lansisuomenvoima.fi/vesivoima-miten-se-toimii)>. Luettu 28.10.2017.
- Lönnroth, Arvo, professori, pääjohtaja 1938: *Kankaanpään-Kauhajoen rautatie*. Julkaissut radan vaikutuspiirin kuntien asettama rautatiekomitea. Satakunnan Kirjateollisuus Pori 1938.
- Massey, Doreen 2008: *Samanaikainen tila*. Kirjan suomennoksen toimittaneet: Lehtonen, Mikko & Rantanen, Pekka & Valkonen, Jarno. Suomentanut Janne Rovio. Vastapaino Tampere.
- Myllyntaus, Timo 1992: ”Vaaran laelta toimiston nurkkaan – taloudellinen kehitys ja elämänmuodon muutokset”. – Rahikainen, Marjatta (toim.) 1992: *Suuri muutos, suomalaisen yhteiskunnan kehityspiirteitä*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Suomi-kurssi. 35–51.
- Nurminen, Jouko 2001: *Santaskylän vaiheita*. Santaskylän kylätoimikunta, Kankaanpää.
- Nurminen, Jouko 2005: *Soikan sillan vaiheita – Veneskosken kyläkirja*. Veneskosken kyläyhdistys ry, Kankaanpää.
- Palokangas, Matti 2009: *Venesjärven historiaa. Ihmisiä ja tapahtumia vuosien saatossa*. Kankaanpää.
- Peltonen, Matti 2010: ”Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Kylätutkimus, muistitieto ja uusi mikrohistoria”. – Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka, Teräs, Kari (toim.): *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere. 129–148.
- Pulma, Panu 2010: ”Paikallishistoria, professionalismismi ja pohjoismainen historiakulttuuri” – Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka, Teräs, Kari (toim.): *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere. 91–116.
- Pylkkänen, Matti 1982: ”Maaseudun sähköistäminen” – Simola, Osmo (toim.) 1982: *Vuosisata sähköä Suomessa*. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. Helsinki. 30–36.
- Rahan arvon laskeminen: <[apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN](http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN)>. Luettu 3.4.2019.
- Rosberg, J. E. & Grotenfelt, Kustavi & Hilden, Kaarlo 1921: *Suomenmaa*. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki.
- Saarenheimo, Marja 1997: *Jos etsit kadonnutta aikaa*. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Vastapaino Tampere.
- Salminen-Niklander, Kirsti 1996: ”Lennart ja Fanny lemmenlaaksossa. Tekstien mikrohistoria”. – Rahikainen, Marjatta (toim.) 1996: *Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä*. SHS, Historiallinen arkisto 107. 117–138.
- Satokangas, Reija 2004: *Talonpoika ja teollisuus vastakkain ja rinnakkain – Kemijokisuun ag-raariyhteisön murros 1860–1938*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Studia Historica Septentrionalia 44. Rovaniemi.



- Siltala, Juha 2018: ”Teoriat historiatutkimuksen työkaluina ja tutkimustuloksina”. – Hannikainen, Matti O. & Daniesbacka, Mirka & Tepora, Tuomas (toim.) 2018: *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki. 49–76.
- Simola, Osmo 1982: ”Sähkön historiaa” – Simola, Osmo (toim.) 1982: *Vuosisata sähköä Suomessa*. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. Helsinki. 8–16.
- Sivula, Anna 2010/2014: ”Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöä”. – Grönholm, Pertti & Sivula, Anna (toim.): *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?*. Historia mirabilis 6. Turun historiallisen Yhdistyksen referees-sarja 2010. Turun Historiallinen Yhdistys ry. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto 2014. 21–39.
- Suomi sanakirja*: hakusana *Vataja*. <<http://suomisanakirja.fi/vataja>> luettu 3.2.2012.
- Suuri tietokirja* 1961, *Joka kodin tietolukemisto*, 7 osa. Suomeksi toimittaneet Pentti Huovinen, Jaakko Manninen ja Hannu Tarmio. WSOY. Alkuteos: Kunskapens Bok. Kustantaja Natur och Kultur.
- Tamminen, Seppo 2012: *Sähkö Virtaa jokilaaksoon. Lammaisten Energia 1912–2012*. Harjavalta – Nakkila.
- Tepora, Tuomas 2018: ”Kiihkeä historia – tunteet historiantutkimuksessa tuloksina”. – Hannikainen, Matti O. & Daniesbacka, Mirka & Tepora, Tuomas (toim.) 2018: *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki. 77–93.
- Tervonen, Ilkka 2010: ”Lukijan aikamatka synnyinpitäjänsä vuonna 1918”. – Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka, Teräs, Kari (toim.): *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere. 231–264.
- Toropainen, Veli Pekka 2015: *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja 48*, 117–231.
- Tuomaala, Saara 2004: *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca Historica 89. SKS, Helsinki.
- Tähtinen, Juhani & Vitie, Paula 2015: *Elämäkerta ja -muistitietotutkimuksesta uusia avauksia kasvatuksen historialle*. – Koulumuistot – kokemuksia koulusta, tutkimusta muistelusta. *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2015*. 16–45. <[http://www.kasvhistseura.fi/dokumentit/1512100241\\_skhsv2015.pdf#page=26](http://www.kasvhistseura.fi/dokumentit/1512100241_skhsv2015.pdf#page=26)> luettu 17.3.2019.
- Ukkonen, Taina 2000: *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemusten tuottamisprosessina*. SKS Toimituksia 97, Helsinki.
- Vaahtera, Leena 2018: *Vuosisata virtaa ja kasvua. Leppäkosken Sähkö Oy 1919–2019*. Leppäkosken sähkö Oy, Ikaalinen.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2017: ”Vastuullinen historia”. – Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari 2017 (toim.): *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Helsinki. 29–50.
- Vappula, Jorma 1982: *Honkajoen asutus ja olot Ruotsin vallan aikana*. Honkajoki.
- Vehmasaho, Ulla (2007) haastatteli professori Leena Korpista ja käytti haastattelun lisäksi kirjoituksessaan *Kiireen selittäminen lähtee itsestä – vertaistuesta voimaa jaksamiseen* lähteenä Riia Kempaisen pro gradu -tutkielmaa vuodelta 2002: *Kodin hyödyksi – jokaisen iloksi*. <<https://docplayer.fi/1924023-Mobiilit-palvelut-osana-tyon-psykkisen-kuormituksen-hallintaa.html>>, luettu 15.1.2019.
- Vesilaki* 19.5.1961/264, <[www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1961/19610264](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1961/19610264)>. Luettu 28.10.2017.
- Virkkunen, Gia 2010: *”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin.” köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*. SKS, Helsinki. Bibliotheca Historica 127.
- Virmavirta, Reijo 1972: *Lammaisten Sähkö Oy 1912–1972*. Pori.
- Voimaa koskesta. Suomen vesivoimarakentamisen vaiheita*, 1991. Suurpadot – Suomen osasto ry. Helsinki. Kirjan toimituskunnan puheenjohtaja: Jaakko Holma, dipl.ins., Vantaa.
- Voipio, Erkki 1982: ”Sähkön olemus” – Simola, Osmo (toim.) 1982: *Vuosisata sähköä Suomessa*. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. Helsinki. 58–59.

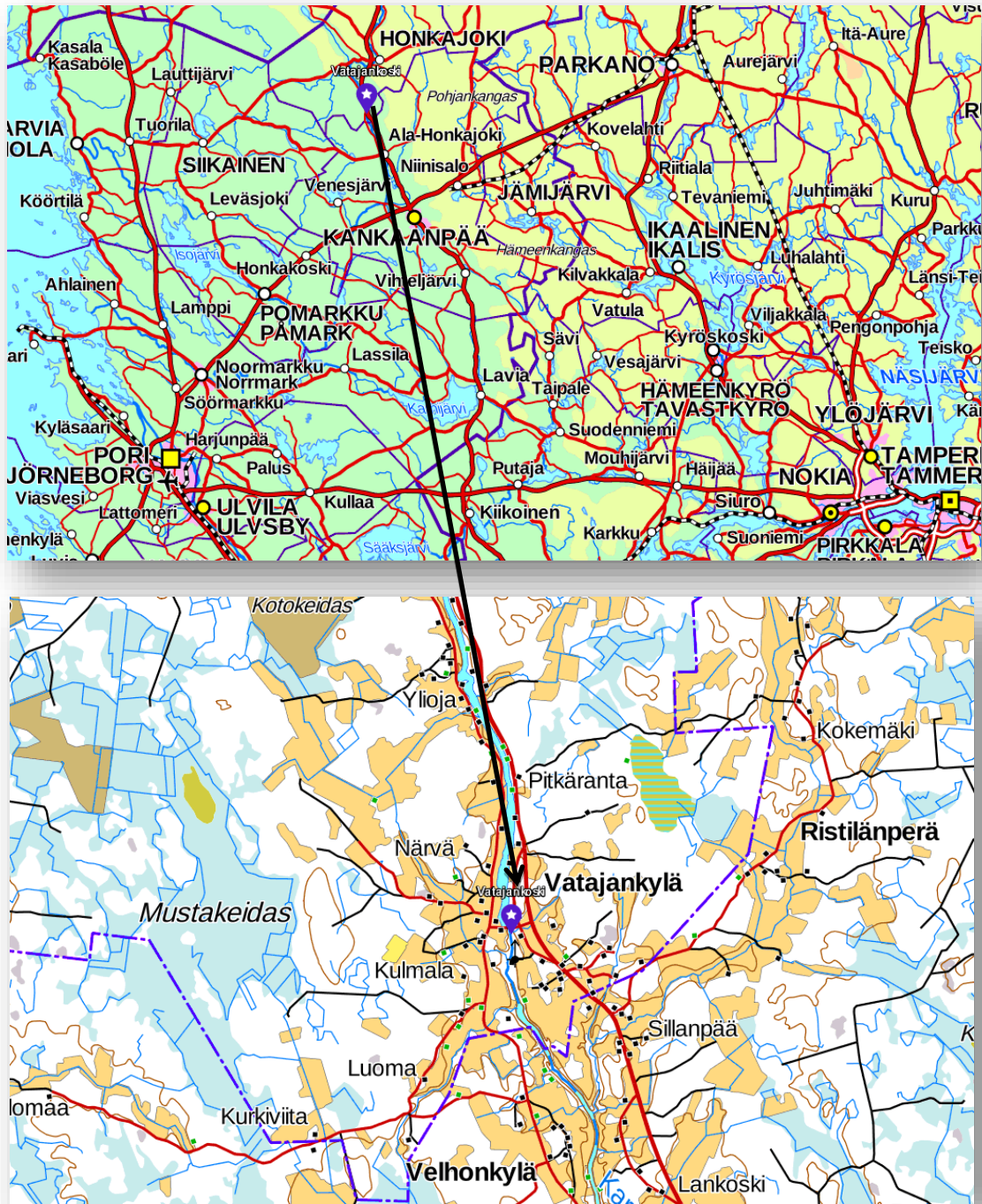
## Liitteet

## Kuvat 1. Vatajankosken Sähköyhtiö. III Kantoluettelo loka- ja marraskuulta 1935.

III			Kanto luettelo loka- ja marraskuulta 1935.					Rästit vuonna				
Kwt. Vatti	Kwt. voim- maan loon	Uiko- va- lamp- pu	Virrankuluttajan nimi	Kantin No	Maksettava	Maku- aika	Maksettu korkon	Maksettu pääoman	Poistetaan	Maksettu aika	Maksettu korkon	Maksettu pääoman
520	1885	5952	21250		Piirto		6670440	55-	6159740			
	3	140	Manasse Ahteenkoma	18	40-	24/10		40-				
	3	135	Juho Mansikka	19	50-	24/10		50-				
	5		Nestor Lauttari	21	25-							
	12		Ahokaisen Pienviljely	22	72-	31/12	350-	72-				
	10	100	N. Mäkelä	23	85-	20/12		85-				
	15		Jascho Mäkelä	24	30-	20/12	1-	30-				
Riiva N. 6/2.			Voima-asema-Riiva.									
	8	140	Jalmari Luoma	1	65-	7/11		65-				
	110		Juho Vataja	2	275-	2/11		275-				
	27	75	Ornuskamppe	3	170-	28/10		170-				
	4	140	Fransuomaniemi	4	45-	28/10		45-				
	9	140	Martha Rantala	5	70-	28/10		70-				
	2	100	Evert Valkama	6	45-	28/10		45-				
	15	5	140	Niilo Rahola	7	75-	28/10	75-				
	6		Artturi Ranta	8	30-	28/10		30-				
	221		Paavo Vuori	9	547.25	2/11		547.25				
	2x15	7	140	Frans Vuori	10	110-	28/10	110-				
	4		Trominiemi	11	20-	5/11		20-				
	5		Rustas Saine	12	25-	28/10		25-				
	15		Silma Viitanen	13	30-	28/10		30-				
	241	23	100	Juho Kiviöja	15	749.25						
	1		Arvo Kietaja	16	5-	28/10		5-				
	18	140	Silma Sankari	17	115-	28/10		115-				
	4		Robert Kinkharju	18	20-	28/10		20-				
	9	135	Kalle Vähätalo	19	80-	28/10		80-				
	2		Edvard Kietanin	20	10-	28/10		10-				
595	1938	6229	21155		Piirto		6948590	59.50	6361165			

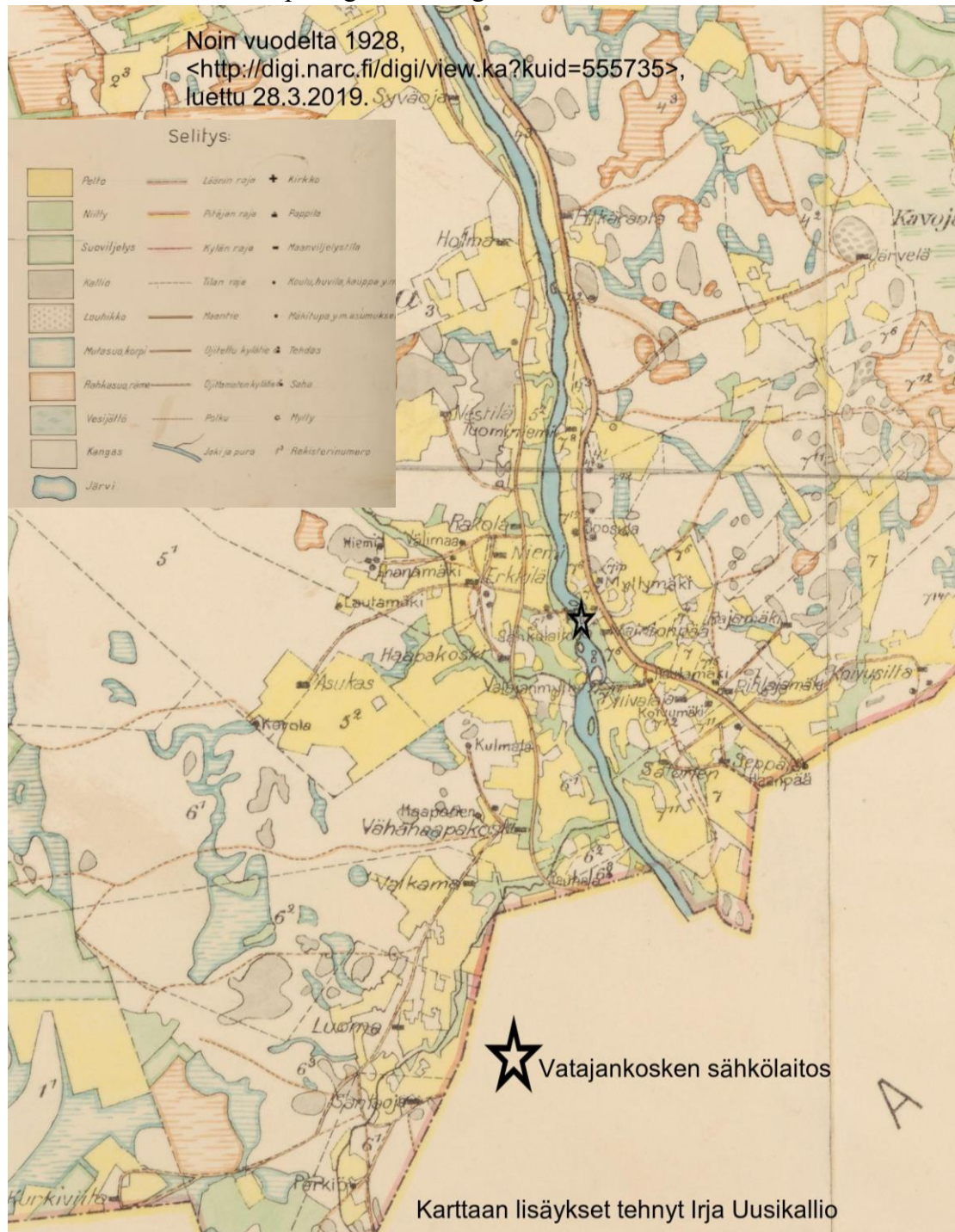
## Kartat

**Kartta 1. Vatajankosken sijainti kartalla.** Kartat MML karttapaikka: <<https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka/>>. Kopioitu 5.10.2017. Hakusana Vatajankoski. ”Käyttäjällä on lisäksi oikeus kopioida, tallentaa ja tulostaa Karttapaikalta tekijänoikeuslaissa (404/1961) tarkoitettua yksityistä käyttöä varten sekä opinnäytetyötä varten yksittäisiä karttoja.” Lisämerkinnät Irja Uusikallio.



## Kartta 2. Vatajan kylän kohdalta

Noin vuodelta 1928, <<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=555735>>, luettu 28.3.2019.



Kartassa on kahdessa paikassa merkintä 26.5.77, mutta karttamerkintöjen perusteella ja kylän historian perusteella merkintä ei tarkoita kartan valmistumisvuotta. Lisäksi kartassa on lyijykynällä merkintä 1928, joka on lähinnä oikea vuosi kartan valmistamiselle. Mittakaavaa ei merkitty. Maanmittaushallitus. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Pitäjänkartasto. Hongonjoki (1233 08+11+07 Ia.\* -/- -).



**Kartta 4.** Karvianjoen vesistöalue. <<http://wwwi2.ymparisto.fi/i2/36/index.html>>, luettu 31.3.2019.

